

ATENȚIE: Această copie digitala este realizată după un exemplar aflat în biblioteca prof.univ.dr. Gheorghe Lazarovici. Cartea conține comentariile personale ale prof.univ.dr. Lazarovici.

Acknowledgments. This digital copy is made after an exemplar from prof.univ.dr. Gh. Lazarovici's library. So it is containing Lazarovici's personal comments.

Photo: Sorin Colesniuc

Web: Cosmin Suci

Only for personal use only. Not for commercial use. This is a free copy.

Doar pentru uz personal.

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
IV

SABIN ADRIAN LUCA

**AȘEZĂRI NEOLITICE
PE VALEA MUREȘULUI (I).
Habitatul turdășean de la Orăștie
- Dealul Pemilor (punct x₂)**

Alba Iulia

1997

A

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
BIBLIOTHECA MUZEI APVLENSIS
IV

SABIN ADRIAN LUCA

AȘEZĂRI NEOLITICE PE VALEA MUREȘULUI (I).
Habitatul turdășean de la Orăștie - Dealul Pemilor
(punct x₂)

Pentru Ghiză Lesaromii,

Cu ule mari bune mari din
partea automobilii!

— prin bunăvoință — cu rugămintea
pentru o recenzie.

Sabin la 30 ian. 1998

Sabin

BIBLIOTHÉCA MVSEI APVLENSIS
IV

SABIN ADRIAN LUCA

STEINZEITLICHE SIEDLUNGEN
IM MUREȘTAL (I).

Die Turdaș-Siedlung von Orăștie -
Dealul Pemilor (punct x₂)

Richten Sie bitte jedwelche
Korrespondenz an die Adresse:
MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
RO - 2500 ALBA IULIA
str. Mihai Viteazul, 12-14
tel. 058/811853

Please send any mail to the
following address:
MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
RO - 2500 ALBA IULIA
str. Mihai Viteazul, 12-14
tel. 058/811853

Grafica: Adriana și Bianca Lazăr, Sabin A. Luca, Marius Ciută,
Traducere în germană: Alexandru Sonoc
Tehnoredactare computerizată: Ioan Mihoc
© 1997 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
ISBN 973-0-00546-X

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
IV

SABIN ADRIAN LUCA

AȘEZĂRI NEOLITICE PE
VALEA MUREȘULUI (I).
Habitatul turdășean de la Orăștie -
Dealul Pemilor (punct x₂)

CU CONTRIBUȚII DE: GEORGETA EL SUSI, MARIUS CIUTĂ,
ALEXANDRU SONOC

ALBA IULIA
1997

CUVÂNT ÎNAINTE
(din partea editorului)

La patru ani după debutul colecției "*Bibliotheca Musei Apvlensis*", debut reprezentat de tipărirea lucrărilor primului simpozion internațional de arheologie găzduit de Muzeul Național al Unirii, un nou volum se adaugă acestei colecții, cunoscută deja și apreciată de cercetătorii români sau străini. De altfel tocmai prestigiul științific de care se bucură muzeul din Alba Iulia și publicațiile sale au reprezentat motivul pentru care principalul autor al acestui volum, dr Sabin Adrian Luca și colaboratorii săi, dr. Georgeta El Susi, Marius Ciută și Alexandru Sonoc, au solicitat publicarea monografiei consacrate așezării neolitice de la Orăștie în colecția "*Bibliotheca Musei Apvlensis*". Solicitarea respectivă venea în întâmpinarea uneia dintre principalele orientări editoriale, axată pe valorificarea contribuțiilor științifice privind arheologia văii mijlocii a Mureșului, zonă tradițională de colectare și investigare a muzeului nostru.

Lucrarea "*Așezări neolitice pe valea Mureșului (I): Habitatul turdășean de la Orăștie - Dealul Pemilor (Punct X₂)*" este rezultatul săpăturilor sistematice efectuate într-un sit neolitic identificat prin laborioase cercetări de teren, cercetări care au îmbogățit considerabil harta arheologică a zonei Orăștie. Punând în circulație un bogat și variat material inedit aparținând culturii Turdaș, prezentul volum contribuie la mai buna cunoaștere a evoluției și formelor sale de manifestare, în condițiile în care această cultură, des invocată în literatură, era ilustrată în special prin vechile descoperiri din așezarea eponimă sau prin piese publicate în mod selectiv și subiectiv, pentru a ilustra o teorie sau alta. Meritoriu este și modul de abordare interdisciplinară al cercetării, o substanțială contribuție reprezentând-o în acest sens reconstituirea economiei de subsistență a comunității neolitice de la Turdaș prin analiza resturilor de faună.

În concluzie, noul volum din seria "*Bibliotheca Musei Apvlensis*" consacrat așezării neolitice de la Orăștie - Dealul Pemilor, este un model demn de urmat în ceea ce privește prelucrarea și publicarea promptă a rezultatelor cercetării arheologice. El dovedește totodată deschiderea și disponibilitatea muzeului din Alba Iulia de valorificare a bogatului patrimoniu arheologic din zonă, într-un spirit de largă colaborare cu toți cei implicați în nobila misiune de salvare și descifrare a urmelor trecutului.

Dr. Horia CIUGUDEAN
Directorul Muzeului Național al Unirii

PREFATĂ

Anul 1992 a reprezentat începuturile unor cercetări, amplificate de-a lungul timpului, dedicate cunoașterii amănunțite a preistoriei bazinului mijlociu a văii Mureșului. Zona Orăștiei este investigată de un colectiv format din cadre universitare de la Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu (Sabin Adrian Luca, Zeno Pinter, Alexandru Sonoc) și "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia (I. Andrițoiu, I. Al. Aldea, M. Ciută), aflat sub coordonarea prof. univ. dr. Iuliu Paul. Între anii 1994-1995 la săpături a luat parte și cercetătorul Nikolaus Boroffka din Berlin. La cercetări au participat deasemenea numeroși studenți de la universitățile mai sus menționate, unii dintre aceștia -acum absolvenți - contribuind la realizarea acestui volum. Materialul arheologic colectat a fost conservat și restaurat la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, fapt pentru care ținem să mulțumim direcțiunii acestei instituții, precum și tuturor celorlalți colaboratori din cadrul ei. Analiza faunei recoltate din stațiunile preistorice este efectuată de Georgeta El Susi (Muzeul județean Reșița), căreia îi mulțumim și pe această cale pentru laborioasa activitate de până acum.

În final, dorim să exprimăm întreaga noastră grațitudine conducerii Muzeului Național al Nirii din Alba Iulia și în mod special directorului său general Horia Ciugudean, pentru înțelegerea și sprijinul acordat în vederea publicării acestui volum în cadrul prestigioasei colecții "Bibliotheca Mvsei Apvlensis".

Dr. Sabin Adrian LUCA

CAPITOLUL I

DESCRIEREA GEO-MORFOLOGICĂ A ZONEI ORĂȘTIE.

A. Delimitarea zonei cercetate arheologic.

Spațiul geografic asupra căruia vom stărui în lucrarea noastră - pe care, în mod generic, îl vom denumi "zona Orăștiei" - desemnează, în mod concret, un areal mai extins, caracterizat de o complexitate deosebită, particulară din punctul de vedere al reliefului, ce are - drept axă centrală - valea Grădiștei, până la vărsarea acesteia în Mureș.

Zona este situată în partea central-vestică a țării, în sud-vestul Transilvaniei. Aici, Mureșul își urmează cursul mijlociu curgând într-un culoar format de Munții Apuseni și cei Meridionali. Valea Grădiștei apare ca o microzonă care se definește în mod particular, fapt care îi oferă anumite individualități, fiind o zonă obligatorie de trecere către Transilvania.

Având o suprafață de 587 km², arealul cercetat are -în mod convențional-, următoarele limite:

- la nord, cursul Mureșului;
- la est, o linie imaginară ce pornește spre sud din dreptul localității Șibot și care urmează Dealurile Cugirului și apoi Culmea lui Pătru;
- la sud, o linie imaginară cu direcția est-vest ce trece prin perimetrul cetăților dacice din Munții Orăștiei (Grădiștei);
- la vest, o linie imaginară ce intersectează cursul Mureșului în dreptul localității Spini (vezi Harta 1) și evoluează spre sud pe mici măguri ce separă valea Grădiștei de Depresiunea Hațegului (în unele cazuri se consideră că această zonă face parte din Depresiunea Hațegului, fiind numită "Depresiunea Hațeg-Orăștie").

Putem concluziona, urmând aceste afirmații, că zona menționată - zona depresionară Hațeg-Mureș - este alcătuită din trei unități joase, de vale: Țara Hațegului, Depresiunea Strei-Cerna și culoarul Orăștiei¹.

Suprafața convențional stabilită se încadrează între 45°51' (Șibot), și 45°30' (Piatra Roșie) latitudine nordică și 23° 06' și 23°31' (Șibot) longitudine estică².

¹ Monografie 1980, 19.

² Baciu-Baciu 1988, 13; Monografie 1980, 11.

Surprindem, prin acest mod de alegere a limitelor, evoluția spre sud a reliefului, pornind de la o anumită secvență geografică reprezentată de cursul Mureșului între localitățile amintite.

B. Configurația geo-fizică.

Limitele amintite în rândurile anterioare, urmează în cea mai mare parte - cu excepția culoarului Mureșului - cumpăna apelor din zonele înalte (munții fiind, de altfel, unul dintre principalele elemente geografice ale zonei). O altă particularitate a zonei este dată și de modul de etajare a reliefului³.

Analiza unor indici morfologici și a unor aspecte morfo-geografice, dau posibilitatea identificării, aici, a trei mari unități de relief:

1. Zona depresiunilor, a luncilor și culoarelor (principalul element al acestei unități fiind valea transversală a Mureșului⁴, în care cele mai mari înălțimi nu depășesc 200-300 m

2. Zona dealurilor piemontane, cu înălțimi cuprinse între 300 și 600 m

3. Zona muntoasă, cu înălțimea de 600-1200-1600 m⁵.

Întregul teritoriu circumscris văii Grădiștei se încadrează în grupa Carpaților Meridionali. Ca unități geomorfologice deosebim: colinele, văile intracolinare și, mai cu seamă, terasele - asupra cărora vom insista -, precum și terenul de luncă. În partea dreaptă a văii Mureșului, spre nord, se află Munții Metaliferi, din marea grupă a Munților Apuseni, iar către sud, se înalță în trepte Munții Șureanu⁶.

Privită dinspre nord, de la Orăștie, câmpia de pe terasa largă a văii Grădiștei se îngustează tot mai mult prin apropierea Culmilor Strungarilor, lanț al Munților Sebeșului (Șureanu), opusă culmilor Holumbului Orăștiei⁷.

În hotarul Ludești-Costești câmpia dispăre aproape cu desăvârșire, iar mai la sud de aici rămâne doar albia apei⁸, începând zona dealurilor piemontane de acumulare formate prin eroziunea bordurii montane⁹.

În rândurile următoare vom insista asupra fiecăreia dintre unitățile menționate.

³ Monografie 1980, 5.

⁴ Mihăilescu 1969, 30.

⁵ Monografie 1980, 12.

⁶ Baciu-Baciu 1988, 7; Monografie 1980, 20.

⁷ Baciu-Baciu 1988, 7.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Monografie 1980, 20.

1. Zona muntoasă.

După cum aminteam anterior, munții sunt categoria de relief predominantă, atât în microzona asupra căreia ne îndreptăm atenția, cât și în spațiul mai amplu ce o circumscrie¹⁰. Mai mult de o treime din suprafața luată, în mod convențional, în considerare, mai precis treimea sudică, este ocupată de Munții Șureanu, numiți și Munții Sebeșului¹¹, Munții Cetăților Dacice¹² sau, chiar Munții Orăștiei¹³. Aceștia se desprind din munții Parângului, răsfrându-se din culmea "Vârful lui Pătru" (2130 m) ca un evantai, spre valea Mureșului și a Streiului¹⁴, fiind tăiați de văi adânci, radiare, care la contactul cu Podișul Transilvaniei coboară treptat, prin spinări netede, sub 800 m¹⁵. Ei se prezintă sub forma unor culmi rotunjite și prelungi, slab ondulate, cu peisaj monoton¹⁶. Această regiune carpatică păstrează cele trei platforme de eroziune îmbucate una în alta mai clar decât oriunde, înlesnind încă din vechime, utilizarea lesnicioasă a spațiului montan și submontan¹⁷. Înălțimile maxime ale acestor munți trec cu puțin peste 2000 m iar din punct de vedere geologic sunt alcătuiți din șisturi metamorfice și petice de calcar¹⁸.

În vestul Munților Șureanu se află suprafața inferioară, numită Platforma Luncanilor (800-1000 m)¹⁹, în care se găsesc depozite calcaroase masive, jurasice, ceea ce a dus la apariția unor fenomene carstice, cel mai cunoscut fiind Peștera Cioclovina.

2. Zona piemonturilor și a dealurilor.

Mai slab reprezentată - ca întindere teritorială - această unitate de relief face trecerea treptată de la zona muntoasă spre zona depresionară și de luncă, și - totodată - închide valea Grădiștei, individualizând-o și separând-o de alte organisme geografice. Reamintim faptul că, unii geografi văd această depresiune ca parte integrantă a Depresiunii Hațeg-Orăștie²⁰. Alții însă - și suntem tentați să le dăm dreptate acestora - văd în Depresiunea sau Culoarul Grădiștei, un

¹⁰ Monografie 1980, 5; Baciu-Baciu 1988, 7; Floca 1969, 8.

¹¹ Floca 1969, 8.

¹² Mihăilescu 1969, 75.

¹³ Această denumire este des folosită de localnici.

¹⁴ Monografie 1980, 16.

¹⁵ Mihăilescu 1969, 75; Gruescu-Grumăzescu 1970, 18.

¹⁶ Gruescu-Grumăzescu 1970, 18.

¹⁷ Mihăilescu 1979, 75; Monografia 1980, 11; Floca 1969, 8.

¹⁸ Floca 1969, 8; Gruescu-Grumăzescu 1970, 18.

¹⁹ Monografia 1980, 16.

²⁰ Monografia 1980, 16; Gruescu-Grumăzescu 1970, 23.

organism distinct²¹, delimitat la est și la vest de dealurile și prelungirile piemontane ale Munților Șureanu, ce pornesc spre nord (spre Mureș), continuându-se până în lunca marelui râu transilvan, prin intermediul unor terase fertile²², prielnice așezării oamenilor. Toate dealurile ce înconjoară aceste terase sunt de înălțimi relativ mici (400-500 m), fiind acoperite cu păduri, cum ar fi spre exemplu cea a Romosului²³.

3. Zona depresiunilor și culoarelor depresionare.

Depresiunile intramontane, cu luncile râurilor, formează treapta de relief cea mai joasă a microzonei, în care se resimte, dealtfel, și cea mai puternică intervenție antropică²⁴.

Culoarul Orăștiei este o depresiune alungită, asimetrică, destul de largă, creată de bazinele celor două râuri principale ce o străbat: Mureșul și Grădiștea²⁵. Relieful lui este creat din lunca largă a Mureșului și dintr-un larg câmp de terasă²⁶.

Lunca Mureșului este, în general, largă de 3-5 km, atingând - uneori - chiar lățimi de 8-10 km, râul meandrând puternic, schimbându-și - în epocile în care nu este înconjurat cu diguri -des cursul, în limitele luncii sale. Lățimea considerabilă a acesteia face ca, uneori, depunerile aluvionare să nu fie egale, formându-se grindurile. Unii geografi - sub influența geologilor, pentru care terasa este, în primul rând, un depozit - consideră luncile râurilor, cele inundabile și cele neinundabile, tot terase. Morfologic însă, acestea nu pot fi considerate ca atare, ci doar ca șesuri aluvionare de etaj, ori terminale.

Ele au, în mod frecvent, lățimi de câțiva kilometri, nu numai pe văile mari, dar și în sectoarele joase, cu văi părăsite și văi divagante²⁷.

În cazul în care albia Mureșului atinge una dintre marginile luncii, la zona de contact cu terasa I, asistăm la formarea unor coturi active, ce înaintează în timp, formând maluri foarte abrupte și înalte de până la 10 m²⁸.

În cazul bazinului Mureșului se disting - de către geografi - șase-șapte terase pentru sectorul de podiș și pentru culoarul dintre Munții Apuseni și

21. Baciu-Baciu 1988, 7.

22. Floca 1969, 8.

23. Baciu-Baciu 1988, 7-8.

24. Monografia 1980, 19.

25. *Idem*, 20; Baciu-Baciu 1988, 8.

26. Monografia 1980, 20.

27. Mihăilescu 1969, 161.

28. Acest fenomen se poate observa în cele mai tipice condiții pe malul stâng al Mureșului. la est de Turdaș, în punctul numit "Luncă", unde se află celebra așezare eponimă culturii Turdaș.

Munții Șureanu, pentru a scădea sub patru în regiunea colinară dinspre Tisa²⁹. Terasa din lungul culoarului văii trec pe sub poala munților și a dealurilor în trepte de piemont, fiind clădite dintr-o succesiune de pietrișuri, nisipuri și luturi, pe zeci de metri grosime, acumulând mari rezerve de apă în interiorul lor³⁰.

Terasa a I-a, în special zona de margine a acesteia de către nord, la contactul cu lunca Mureșului, oferă cele mai prielnice condiții de locuit, fiind caracterizată de prezența celor mai fertile pământuri pentru agricultură, a numeroase surse de apă potabilă sub forma unor izvoare, având calea de transport a râului la îndemână și o climă sănătoasă din cauza existenței unei ventilații naturale continue.

În concluzie, putem afirma că relieful văii Grădiștei urcă, de la Mureș, în terase dispuse neregulat, închipuind un amfiteatru, spre Munții Șureanu (Orăștiei), unde se înalță durabilele cetăți dacice³¹.

4. Arterele hidrografice

Structura geografică variată a zonei determină condiții variate de zăcămint acvifer; de la strate acvifere în cristalin, la strate în subsedimentar. La marginea depresiunilor și în văile largi sunt strate de această natură în formațiunile de terasă, sau în depozite de luncă³². La zona de contact dintre terasa I și luncă - atât cea a Mureșului, cât și cea a Grădiștei -apar puternice izvoare de apă potabilă, deosebit de abundente, venind de sub straturi geologice de pietrișuri și argile solidificate³³.

Râul cel mai important al zonei - atât ca lungime, cât și ca volum de apă - este Mureșul. El delimitează partea nordică a arealului studiat pe o lungime de 20 km Bazinul său este asimetric deoarece afluenții de pe dreapta (dinspre Munții Apuseni) sunt scurți și cu debite mici, iar cei dinspre sud sunt lungi și cu debite mari³⁴. Curgând de la est la vest el colectează, dealtfel, toate apele însemnate din zonă³⁵. Față de volumul apei, lățimea Mureșului nu este prea mare; albia lui este, însă, destul de adâncă - pe porțiuni -, impresie sporită și prin înălțimea malurilor care, uneori, sunt abrupte³⁶. În anotimpurile cu nivel normal, în dreptul municipiului Orăștie, Mureșul este lat de 80-120 m și adânc

29. Mihăilescu 1969, 155.

30. *Idem*, 161.

31. Baciu-Baciu 1988, 7.

32. Monografia 1980, 27.

33. Aceeași situație se observă la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂, X_{4.5}, și X₈ și la Turdaș-

Luncă

34. Floca 1969, 13; Monografia 1980, 28.

35. Baciu-Baciu 1988, 8; Monografia 1980, 28.

36. Floca 1969, 13-14.

de 1-2 m viteza obișnuită a apei este de aproximativ 1m/sec., în debitul obișnuit de 93 m³/sec. și 100 m³/sec³⁷. Cantitatea cea mai mare de apă se vehiculează prin albia râului primăvara³⁸.

Din timpurile străvechi Mureșul a constituit și a fost folosit ca o însemnată cale de transport și de comunicație, fiind - din acest punct de vedere - un adevărat "bulevard" de trecere la nivelul preistoriei³⁹. Dovadă a acestui fapt este frecvența neobișnuită a așezărilor omenești de-a lungul său (vezi harta 1 și 2).

Al doilea curs de apă, ca importanță, în zona studiată este valea Grădiștei (cunoscută și sub denumirile de Valea Orașului, Beriul, Valea Orăștiei)⁴⁰. Aceasta izvorăște din Munții Șureanu, mai precis de la poalele culmilor Muncelului (1450 m), și colectează apa tuturor pâraielor din zonă pe o lungime de 47 km, dintr-un bazin de 408 km², sfârșind prin a se vărsa în Mureș, în dreptul municipiului Orăștie⁴¹. Dintre afluenții săi amintim: Valea Albă, Valea Tâmpului, Valea Ursoii, Valea Vinții, Valea Mare ș.a.⁴². Apa Grădiștei se unește, în dreptul Orăștiei, cu Sibișelul, cel mai important afluent al său, păstrându-și numele de mai sus până la vărsarea sa în Mureș.

Sibișelul are o lungime a cursului de apă de 32 km adunându-și apele dintr-un bazin hidrografic cu suprafața de 171 km²⁴³. Panta de scurgere a râului este foarte mare - 1,5% pe cursul inferior și 50% pe cel superior - fapt care face ca în vremea ploilor torențiale undele sale de viitură să provoace mari inundații⁴⁴.

În zona descrisă nu există ape minerale, însă considerăm necesară menționarea unor astfel de izvoare dincolo de Mureș⁴⁵.

5. Clima

În general, clima din zona Orăștiei se încadrează în ceea ce se definește: clima temperat-continentală de deal, cu 3-4 luni reci și umede, și 8-9 luni temperate pe an⁴⁶.

³⁷ *Idem*, 14; Monografia 1980, 29.

³⁸ Monografia 1980, 28.

³⁹ Floca 1969, 14.

⁴⁰ *Ibidem*; Baci-Baci 1988, 8; Monografia 1980, 29.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Baci-Baci 1988, 8-9.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Floca 1969, 14.

⁴⁶ *Idem*, 11; Monografia 1980, 27.

Datorită etajării reliefului, între lunca Mureșului - treapta cea mai joasă - unde media anuală a temperaturii este de 10°C și Munții Șureanu unde temperatura medie anuală este de -1°C, se constată că amplitudinea valorică maximă a temperaturilor medii anuale este de 11°C⁴⁷.

Diferențele de temperatură, sensibile între unele localități, sunt determinate - mai ales - de formele variate de relief pe care se află și de gradul de expunere a terenului la soare (orientarea lui față de punctele cardinale)⁴⁸. Cantitatea anuală de precipitații are amplitudinea valorică între 540 mm (Geoagiu) și peste 1400 mm în zona montană. În depresiuni, temperatura este influențată de poziția acestora intramontană - și aici semnalăm frecvențele inverșionii de temperatură caracteristice acestor forme de relief, mai ales în sezonul rece - de gradul lor de deschidere, care se răsfrânge în circulația aerului⁴⁹.

Pe valea Mureșului, în arealul cercetat, media temperaturilor anuale a atmosferei se ridică la 8-9°C⁵⁰. De exemplu, la Orăștie, media temperaturii lunii iulie este de 20°C, iar în luna ianuarie de -0,6°C, media multianuală fiind de 10°C⁵¹. Regiunile de dealuri mai înalte, de piemonturi, sunt mai reci, temperatura medie în luna ianuarie atingând -7°C, în unele locuri fiind și mai scăzută⁵².

Din trecerea în revistă a unor valori de temperatură din diverse puncte ale arealului cercetat se poate afirma că, în zonele joase se resimte o influență vestică în regimul precipitațiilor și temperaturii⁵³. Alte influențe, legate de aceeași zonă geografică, sunt mediteraneene, tranzitând Banatul. În februarie cad cele mai puține precipitații (130 mm) pe Valea Mureșului, iar în iulie cele mai multe (800 mm)⁵⁴.

În general, circulația maselor de aer este dominant vestică în regiunea centrală - mai precis în culoarul Orăștiei - vânturile variind și ele, de la șes la munte unde sunt mult mai frecvente și puternice. Între vânturile caracteristice zonei semnalăm "Vântul Mare" care bate primăvara, pe versanții nordici ai

⁴⁷ Monografia 1980, 23.

⁴⁸ Floca 1969, 11.

⁴⁹ Monografia 1980, 23.

⁵⁰ *Ibidem*; Floca 1969, 12.

⁵¹ Floca 1969, 12.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Monografia 1980, 11.

⁵⁴ *Idem*, 25.

Munților Șureanu⁵⁵. Vântul predominant suflă dinspre V-NV în timpul iernii și E-SE în timpul verii, intensitatea lui fiind, în general, slabă⁵⁶.
Nu trebuie uitați nici curenții prezenți în cea mai mare parte a anului, în Lunca Mureșului.

6. Solurile

Diversitatea reliefului se răsfrânge și asupra structurii și calității solurilor în funcție și de condițiile pedo-climatice în care s-au format. Zona văilor, râurilor și luncilor se caracterizează prin soluri aluvionare, gleice, pseudogleice, mai rar cernoziomuri, în general, fiind soluri higroscopice sunt prielnice agriculturii doar în urma intervenției antropice. Zona depresiunilor, a teraselor și a dealurilor piemontane se caracterizează prin cernoziomuri și soluri brune de terasă. Acestea se încadrează în categoriile de soluri brune, brun-roșcate de pădure, în diferite grade de podzolizare, deosebit de prielnice agriculturii. Această situație este existentă și pe terasa I, unde sunt cele mai bune condiții de locuire în zona Orăștiei. În zonele mai înalte găsim soluri gălbui, de podzolizare secundară, și soluri brun-roșcate, de pădure, pe calcare. În zonele foarte înalte, unde găsim păduri de rășinoase, sunt răspândite solurile ruginii de tip brun-alpin și podzolii alpine⁵⁷.

7. Vegetația

Vegetația urmează, la rândul ei, evoluția treptelor de relief.

În zona alpină întâlnim pășiști cu rogoz de munte, snârdar, afine și părușcă. În zona subalpină, pășiști și arbuști de ienupăr și jnepeni. Urmează vegetația forestieră formată din păduri de conifere (1800-1300 m), molid, brad, pin și păduri de fag asociate, sub 1300 m, cu stejar și jugastru. Apar apoi, mai jos, pădurile de gorun, stejar și esențe slabe. În luncă predomină plopul, salcâmul, răchita și salcia.

Influența mediteraneană se manifestă, în acest areal, prin prezența unor specii endemice, tipic sudice, caracteristice unei clime calde. De asemenea, pe porțiuni ale văii Mureșului apar și zone cu vegetație caracteristică stepei⁵⁸.

Înainte de a trece la prezentarea principalelor căi de comunicație din cadrul acestui areal, considerăm necesară cunoașterea mediului virtual în care au evoluat comunitățile preistorice, astfel încât vom încerca, în linii generale, să înfățișăm presupusele condiții geoclimatice și geofizice la nivelul acelei

⁵⁵ Ibidem : Floca 1969, 12.

⁵⁶ Floca 1969, 12.

⁵⁷ Idem. 16-17; Monografia 1980, 31.

⁵⁸ Floca 1969, 17; Monografia 1980, 33.

perioade, aceasta deoarece nu putem defini comunitățile, respectiv omul preistoric, decât integrându-l în mediul său cotidian.

Pentru evoluția climatului în neolitic s-a făcut apel, pe lângă alte metode, la analizele sporo-polinice. Pe baza oscilației pădurilor și a frecvenței speciilor s-a ajuns la concluzia conform căreia între anii cca 7000-5000 î. Chr. a fost un optim climatic cu o climă mai caldă decât în zilele noastre, apoi a urmat o perioadă caldă și umedă (5000-3000 î. Chr.) și, din nou, una caldă și uscată⁵⁹.

Conform clasificării făcute de I. Pop (1929, 1943, 1957) această perioadă (cea a neoliticului dezvoltat) s-ar putea numi "faza molidului cu alun și stejăriș amestecat"⁶⁰.

La o analiză atentă a hărților pedologice ale arealului, dar și la observarea liberă a solului din zonele cercetate din punct de vedere arheologic, putem constata predominanța unei structuri de tip forestier - brun, brun-roșcat - fapt ce confirmă existența, vreme îndelungată, a unor întinse păduri⁶¹.

Alte studii generale cu privire la mediul geografic al epocii neolitice afirmă faptul că aceste păduri imense stăteau în calea maselor de aer, a ciclonilor mobili - determinând gradul de continentalism al climei. Aceasta ducea la regimuri termice și fluvimetrice uniforme, mult mai constante, răcoroase, ploioase, lipsind perioadele de secetă excesivă.

Aversele puternice erau mai rare, ierile mai blânde, mai bogate în zăpezi, iar debitele râurilor mai uniforme, fără albiu distruse de viituri.

C. Căile de comunicație.

Dat fiind faptul că avem de a face cu o zonă depresionară de tip "culoar transversal" înconjurată, în cea mai mare parte, de munți și dealuri, este necesară cunoașterea locurilor de trecere, posibilele căi urmate de comunitățile neolitice atât în ocuparea zonei, cât și în expansiunea lor către alte teritorii.

Valea Mureșului, adevărată "axă de trecere" situată între cele două grupe majore ale Carpaților românești (Meridionali și Occidentali), face legătura spre est cu Podișul Secașelor și Podișul Transilvaniei (în genere către marea "căldare" intracarpatică a Transilvaniei), iar către vest, cu Banatul și mai departe cu zonele central europene.

"Bulevard" al preistoriei, după cum aminteam mai înainte, ea constituie cea mai importantă - probabil unica -, cale de comunicație a acestei epoci dată fiind ușurința cu care putea fi parcursă, cât și datorită condițiilor prielnice pe care le oferă habitatului pe terasele ei.

⁵⁹ Dumitrescu-Vulpe 1988, 22.

⁶⁰ Cărciumaru-Tomescu 1994, 20.

⁶¹ Situația se observă la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₅, X₆, și la Turdaș-Lunca.

Mai mult, Valea Mureșului constituie drumul cel mai scurt care leagă ținutul Carpaților cu Câmpia Tisei și, mai departe, cu zona Dunării mijlocii și chiar către Peninsula Balcanică⁶².

D. Sursele de materii prime.

Suprafața redusă a arealului în discuție, precum și caracteristicile sale geografice-geologice, nu ne permit surprinderea în totalitate a surselor de materii prime exploatabile la momentul cronologic al neoliticului dezvoltat.

După cum aminteam, este de presupus faptul că o mare parte a lui a fost acoperită cu păduri, astfel încât lemnul - una din principalele materii prime folosită de omul preistoric, în mod frecvent, pentru confecționarea de unelte, cât și ca material de construcție, sau chiar ca sursă de căldură - a fost, în mod indiscutabil, un material la îndemână din abundență.

Solurile teraselor, în locurile din apropierea luncii, sau unde nu erau acoperite de păduri, au fost prielnice agriculturii - fie ea și primitivă -, astfel este foarte probabil ca ele să fi oferit locuri pentru cultivarea și recoltarea de plante comestibile, afirmație sprijinită și de descoperirile făcute în siturile arheologice ale zonei, în strânsă legătură cu aceste îndeletniciri.

Dintre rocile ce apar în zona cercetată, și care prezentau un anumit grad de utilitate, amintim gresiile existente sub formă de zăcăminte în zona Turdașului. O anumită specie de silex, cenușie și de o calitate mai proastă, ce apare cu abundență, în siturile cercetate, pare a fi și ea de origine locală.

Silexul de Banat, galben-brun-roșiatic, cu nervuri negre, de bună calitate, nu se găsește în stare brută în zona cercetată, dar zăcăminte din această materie ușor de prelucrat se află la aproximativ 100 km în aval de Mureș⁶³.

Pe toate terasele Mureșului, abundă depozitele de argile, de bună calitate, adecvate pentru confecționarea ceramicii.

De menționat că, în tot arealul în discuție lipsește cu desăvârșire sarea, atât sub formă de afloriment cât și sub formă de slatine.

În final, nu lipsită de importanță considerăm a fi semnalarea unor izvoare de apă minerală, toate dincolo de cursul Mureșului, în zona de carst a Munților Metaliferi: la Bobâlna - ape feruginoase termale cu temperatura de 17°C; Boholt, cu ape carbogazoase și Geoagiu-Băi, unde apar ape oligometalice iodurate, cu temperatura de 30-32°C.

⁶²Floca 1969, 22.

⁶³Păunescu 1970, 85; Comșa 1971, 15-18; 1987, 89.

CAPITOLUL II

CERCETĂRI DE SUPRAFAȚĂ ÎN ZONA ORĂȘTIE

Studiul geo-morfologic al zonei Orăștiei ne-a convins că cele mai propice zone pentru locuit în epocile preistorice sau istorice sunt legate de principalele ape ce străbat teritoriul, în special afluenții principali ai Mureșului. De aceea s-a urmărit cunoașterea, în primul rând, a primei terase a Mureșului și a zonelor de contact cu formațiunile de deal și piemont.

Perieghezele au fost inițiate încă din anul 1991 când s-a cercetat zona denumită de noi în mod generic "Dealul Pemilor"⁶⁴. Cu această ocazie au fost colectate materiale aparținând, în principal, unor culturi preistorice. Aceste cercetări de teren au fost continuate și în anul 1992. Rezultatele preliminare ale primilor doi ani de periegheze au fost publicate în 1993⁶⁵. În anii 1994-1995 perieghezele efectuate în zona "Dealului Pemilor" au fost combinate cu acțiuni de sondare pentru cunoașterea din punct de vedere stratigrafic, a principalelor situri arheologice descoperite⁶⁶.

Vom enumera, în continuare, principalele descoperiri arheologice de pe dealul amintit, care este - de fapt - prima terasă a Mureșului în zona de est a municipiului Orăștie.

Delimitarea "Dealului Pemilor" este dată, spre sud-vest, de pârâul Lipovița (vezi Harta 1, zona hașurată numerotată cu sigla 1; Harta 2) și, spre nord-est, de valea Romoșelului. Cercetările s-au redus, deocamdată, la terasa I ce se ridică deasupra luncii inundabile a Mureșului.

Punctul X₁ (Harta 2)

Cu ocazia construirii unei stații de pompare, aici au fost descoperite materiale arheologice. Autorul descoperirii a efectuat și un sondaj de verificare stratigrafică. Din informațiile acestuia, stratul de cultură are aici 0,60 m

⁶⁴Perieghezele au fost efectuate, în acel an, de Aurel Cosma, pe atunci muzograf la Muzeul de Artă Populară din Orăștie și Zeno Pinter, cercetător la Institutul de Științe Socio-Umane Sibiu.

⁶⁵Punctele arheologice numerotate cu siglele X_{1,3}; Luca-Cosma 1993.

⁶⁶În acești ani s-au alăturat colectivului de periegheză I. Andrițoiu, N. Boroffka și A. Ursuțiu.

Materialele arheologice aparțineau culturii Turdaș. Din păcate, acestea s-au pierdut din cauze greu de înțeles⁶⁷.

Punctul X₂ (Harta 2)⁶⁸

Acesta se situează la aproximativ 3-400 m vest de primul. Nu vom insista prea mult asupra lui deoarece constituie, prin descrierea sa detaliată, principalul motiv al acestei lucrări. Menționăm doar că aici am descoperit o imensă așezare aparținând culturii Turdaș și două cimitire: cimitirul 1 (în ordinea descoperirii) ce se încadrează, cultural și cronologic, la cumpăna dintre secolul X și secolul XI, și cimitirul 2 ce aparține culturii Turdaș (vezi planul 1).

Punctul X₃ (Harta 2)⁶⁹

Așezarea preistorică din acest punct, situat la aproximativ 200 m sud de așezarea turdășeană din punctul X₁, posedă materiale arheologice caracteristice culturilor neolitice Starčevo-Criș și Turdaș. Materialele turdășene pot fi judecate în conexiune cu așezările din punctele X₁ și X₂, în sensul existenței unui complex de stațiuni aparținând acestei epoci. Cercetările viitoare vor avea în vedere stabilirea legăturilor cronologice dintre aceste stațiuni și stabilirea stratigrafiei orizontale și a legăturilor stratigrafiei verticale din cele trei puncte.

Punctul X₄ (Harta 2)⁷⁰

Aici au fost descoperite materiale arheologice, deosebit de fragmentare, aparținând unor culturi preistorice. Sondajele efectuate în vara anului 1994 de dr. N. Boroffka, ilustrează faptul că stratul de cultură este extrem de subțire. Aparent, dealul este fasonat. În anul 1993 atribuiam aceste lucrări epocii bronzului⁷¹. Această ipoteză însă, nu poate fi, încă, demonstrată științific. Periegezele anului 1994 au dus la descoperirea unor materiale litice deosebit de caracteristice pentru epoca paleolitică veche. Acestea sunt în curs de publicare⁷².

⁶⁷ Această cercetare a aparținut muzeografului-director în acea perioadă a Muzeului din Orăștie, N. Adam.

⁶⁸ Luca-Cosma 1993, 85; Luca 1994; Paul-Luca și colab. 1994; Paul-Luca și colab. 1995.

⁶⁹ Luca-Cosma 1993, 86.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Materialul a fost predat spre publicare redacției revistei *SCIVA*, fiind redactat de S. A. Luca și N. Boroffka.

Punctul X₅ (Harta 2)⁷³

Din această așezare au fost colectate materiale aparținând la diverse epoci istorice. Față de informațiile avute și publicate din anul 1993⁷⁴ am aflat, în anul 1994, că materialele cele mai caracteristice pentru situl de aici sunt cele aparținând epocii timpurii a bronzului, culturii Wietemberg, culturii Basarabi și epocii dacice clasice. S-au efectuat sondaje de verificare în anul 1994⁷⁵ și 1995⁷⁶.

La baza terasei - în zona punctelor X₃₋₅ - există și în ziua de astăzi, izvoare foarte puternice, cu debit semnificativ. Credem că, existența acestora a făcut ca - în perioadele străvechi - oamenii să-și construiască așezările aici.

Punctul X₆ (Harta 2)⁷⁷

Periegeza efectuată în această așezare a dus la descoperirea unor materiale arheologice aparținând culturilor Petrești și Coțofeni. Sporadic, apar și materiale aparținând culturii Turdaș. Destul de rar apare și ceramică încadrabilă în perioada feudalismului timpuriu.

Punctul X₇ (Harta 2)⁷⁸

Așezarea neolitică din acest punct este cunoscută de mai multă vreme⁷⁹. În vara anului 1995 am efectuat câteva sonde de verificare a stratigrafiei. Materialele rezultate sunt în curs de prelucrare și vor constitui materia primă a unui articol ce va fi publicat în anul 1996⁸⁰. Ceramica de aici poate fi încadrată în faza A₂-A₃ a culturii Vinča.

Punctul X₈ (Harta 2)⁸¹

La aproximativ 400 m sud-vest de punctul X₂ se află o așezare neolitică aparținând culturii Starčevo-Criș⁸². Cercetările sistematice efectuate aici în anii 1993 și 1994 au dus la descoperirea unor complexe ce pot fi atribuite fazei IV A a culturii menționate și a două necropole, una aparținând civilizației medievale

⁷³ Luca-Cosma 1993, 86.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ sondaj efectuat de N. Boroffka.

⁷⁶ sondaj efectuat de N. Boroffka și I. Andrițoiu.

⁷⁷ Luca-Cosma 1993, 86.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Această stațiune a fost descoperită de M. Căstăian, cu ocazia săpării unui șant pentru telecomunicații.

⁸⁰ Sondajele au fost efectuate de S. A. Luca și M. Căstăian.

⁸¹ Luca-Cosma 1993, 86; Paul-Luca și colab. 1994a, 45; 1995a, 63.

⁸² Așezarea a fost descoperită de M. Ciută.

timpurii și alta aparținând perioadei scitice⁸³. Sub această așezare, pe panta terasei, se află un izvor, puternic și în ziua de astăzi.

Pe terenul aflat între punctele X₅ și X₆ apar - sporadic - materiale arheologice realizate din piatră cioplită ce pot fi atribuite, din punct de vedere cultural, paleoliticului. Între acestea, există și materiale tipice pentru epoca moustertiană⁸⁴.

Punctul X₉ (Harta 2)

Accesul la botul de deal de aici este barat prin existența a cel puțin două șanțuri dublate cu val, ce se mai pot observa într-o râpă, aflată în partea de vest a sitului. Materialele arheologice recoltate cu ocazia periegezei din anul 1994 sunt extrem de fragmentate și aparțin - după toate aparențele - unei civilizații de tip Hallstattian⁸⁵.

Punctul X₁₀ (Harta 2)

Cu ocazia periegezei din anul 1994 am descoperit, pe o terasă formată prin prăbușirea botului terasei I, o jumătate de vas ce poate fi încadrat la sfârșitul epocii bronzului. Credem că am descoperit cu acest prilej o necropolă aparținând acestei epoci⁸⁶.

* * *

Pe lângă periegezele ce au avut drept scop cercetarea zonei de est a municipiului Orăștie au fost efectuate, în anul 1994, și cercetări de suprafață în arealul de sud al localității⁸⁷. Aici se află, după Dealul Mic, tumulii de la "Țățele Gorganului". Primii doi sunt de mari dimensiuni, pe când al treilea este aplatizat. Primul - înspre Orăștie - are un șanț la bază ce-l înconjoară pe jumătate de diametru. Nedescoperindu-se materiale arheologice în zona acestora, încadrarea cronologică și culturală este foarte greu de făcut.

Mergând în continuare către Dâncu Mare, s-au descoperit alți șapte tumuli, grupați. Patru dintre aceștia se află într-o zonă împădurită, iar ceilalți trei, la marginea acesteia. Unul dintre tumuli este secționat de un drum forestier. Diametrul tumulilor este de aproximativ 10-12 m. Nu s-au descoperit materiale

⁸³ Mormântul aparținând perioadei scitice, descoperit de noi în anul 1993, va fi publicat de N. Boroffka.

⁸⁴ Mulțumim domnului coleg M. Cărciumaru pentru determinarea eșantioanelor ce provin din zona Orăștiei.

⁸⁵ Periegeza a fost efectuată de S. A. Luca.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ Luca și colab. 1995a, 64-65.

arheologice. Modul de dispunere al acestora și dimensiunile ne duc cu gândul la o posibilă necropolă de genul celor din Munții Apuseni⁸⁸, sau din alte zone înalte⁸⁹, aparținând culturii Coțofeni.

Înainte de intrarea în Dâncu Mic, dinspre sud, s-au recoltat, dintr-o râpă, două fragmente ceramice Hallstattiene. Poate că platoul de deasupra acesteia a fost locuit în perioada citată. La ieșirea dinspre nord din satul amintit (spre Tămășeasa), în zona fostelor grajduri ale C.A.P.-ului, s-au descoperit fragmente ceramice romane.

Alte periegeze au vizat partea de nord-nord-vest a municipiului Orăștie. După parcurgerea a aproximativ 2 km pe șoseaua națională către Deva, echipa a luat-o la dreapta, pe pârâul Siteșului (Harta 1, zona III). La aproximativ 500 m de Mureș, pârâul cotește spre nord-nord-vest. După acest cot a fost descoperită o depunere arheologică aparținând culturii Wiettemberg. Aici s-a practicat și un sondaj de verificare confirmându-se existența nivelului deja menționat. Locul în care s-au desfășurat cercetările se numește "Făiug".

Pe locul fostelor grajduri ale C.A.P. Pricaz (Harta 1, zona IV) s-au descoperit materiale arheologice aparținând epocilor bronz-hallstatt și romană⁹⁰. Informațiile mai vechi citează apariția unor materiale neolitice (Turdaș) în același punct⁹¹. La est de Pricaz, în malul pârâului Pet, s-au recoltat materiale ceramice aparținând epocii romane. Stratul de cultură are aproximativ 30-40 cm (Harta 1, zona V).

Cercetarea de suprafață a zonei Orăștiei nu s-a încheiat încă. Mai avem de verificat unele informații ce vizează perimetrul satului Pricaz, vărsarea râului Grădiștei în Mureș, sau zona Căstăului. Credem însă, că bogăția informației prezentate convinge asupra deosebitei importanțe a zonei cercetate, încă din preistoria cea mai îndepărtată. Credem că, cercetările anilor ce vor urma au să aducă multe alte descoperiri în urma marilor lucrări de investiții ce vor afecta echilibrul antropoc al zonei cercetate⁹².

⁸⁸ Ciugudean 1991; Vlassa și colab. 1985-1986, 59-64.

⁸⁹ Vlassa și colab. 1985-1986, 59.

⁹⁰ Luca și colab. 1995a, 65.

⁹¹ Andrijoiu 1979, 25, poz. 26, n. 26.

⁹² Principalele activități de acest gen ce se desfășoară sau se vor desfășura în zonă sunt: modernizarea DN 7; construirea autostrăzii pe valea Mureșului și a aeroportului internațional.

CAPITOLUL III

A. DESCRIEREA CERCETĂRILOR SISTEMATICE DE LA
"DEALUL PEMILOR", PUNCT X₂

1. Sistemul de săpătură. Secțiuni, casete și suprafețe

Terasa 1 se înalță în acest punct, cu 8-10 m peste lunca inundabilă a Mureșului. Platoul terasei are, în punctul X₂, aproximativ 250.000 m², suprafață plină în întregime cu resturi ceramice și unelte de silex cioplit. Mai mult de 1/3 din platou este acoperit de o pășune, fapt ce influențează pozitiv posibilitatea cercetării sistematice a sitului⁹³. Datorită acestor condiții am hotărât ca prima secțiune magistrală să pornească de la buza terasei - perpendicular pe aceasta - și să taie, pe direcția nord-vest - sud-est, întregul platou. Suprafața cercetată până în acest moment depășește 350 m², distanța de la borna 0 (buza terasei), până la capătul ultimei secțiuni de pe magistrala I, fiind de 240 m. Deci, putem socoti că această magistrală a tăiat aproximativ jumătate din platoul menționat.

Intenția noastră este ca, în anii viitori, să inițiem alte două magistrale, perpendiculare pe magistrala I, și -mai apoi- să realizăm suprafețe în zonele mai importante, în paralel cu urmărirea unor complexe continue cum sunt șanțurile 1-3 (vezi planul 1).

*
* *
*

⁹³ Săpăturile sistematice s-au desfășurat în cadrul unui proiect de cunoaștere a preistoriei văii Mureșului mijlociu al cărui coordonator este prof. univ. dr. Iuliu Paul. Finanțarea proiectului, în cadrul căruia au efectuat practica de specialitate peste 300 de studenți de la Universitățile din Sibiu și Alba Iulia, a fost asigurată, în anul 1992 de Universitatea din Sibiu, iar în anii 1993-1995 de ambele universități. Depozitarea, conservarea și restaurarea patrimoniului arheologic colectat este asigurată de Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva. Documentațiile de șantier se află la Laboratorul de Arheologie al Universității din Sibiu (Sabin Adrian Luca). Din colectivele de cercetare au făcut parte, de-a lungul celor 4 ani de săpături, A. Cosma (1992), Al. Aldea (1993), I. Andrițoiu (1994-1995), M. Ciută (1992-1995), A. Ursuțiu (1993-1994), Al. Sonoc (1993-1995) și M. Căstăian (1993-1995). Mulțumim tuturor studenților care ne-au ajutat, într-un fel sau altul, la buna desfășurare a lucrărilor pe șantier. Un gând aparte colegului și prietenului N. Boroffka (Berlin) pentru ajutorul acordat în anii 1994-1995, precum și colegului Z. Pinter care a fost în toți acești ani alături de noi.

Vom analiza, în continuare, principalele rezultate ale săpăturilor sistematice:

Secțiunea S 1/1992

Dimensiunile secțiunii sunt de 20/1,5 m. Obiectivele arheologice descoperite aici aparțin epocii neolitice (cultura Turdaș) și perioadei de început a secolului XI⁹⁴.

Stratul de cultură neolitic este de aproximativ 20 cm. De partea superioară a acestuia aparțin resturile unei locuințe de suprafață, foarte prost păstrată - atinsă de plug -, afectată și de un șanț ulterior. Resturile locuinței se află în carourile 6-8. Poate că și aglomerarea de fragmente ceramice, chirpic și pietre din caroul 9 aparțin aceluiaș complex (locuința L₁). În afară de complexele arheologice amintite au mai fost descoperite și cinci morminte aparținând necropolei de secol XI ce se întinde pe botul terasei (vezi Plan 1, 10).

Secțiunea S 2/1992

Aceasta are dimensiunile de 20/1,5 m și a fost trasată 20 de m de secțiunea S 1/1992, în continuarea axului magistralei (vezi Plan 1). Stratul de cultură aparținând culturii Turdaș se îngroașă până la 0,45 m. Nu s-au sesizat subnivele semnificative pe profil, chiar dacă descoperirile ne arată, în zona bordeiului B₁, și o locuință de suprafață tasată în umplutura sa (vezi planul 2 a-b), locuință care a primit sigla L₃. Principalele complexe din secțiune sunt locuințele menționate mai sus și șanțul I, aparținând - după opinia noastră - gardului ce înconjura, în faza veche, așezarea (vezi Planul 1). Adâncimea maximă a bordeiului B₁ a fost de 2,10 m, iar cea a șanțului de 1,40 m. Sesizăm că între bordei și șanț este o porțiune de aproximativ 20 cm care le separă. În secțiune au mai fost cercetate alte patru gropi și alveolări, nelegate de complexele de locuire.

Secțiunea S 3/1993

Secțiunea a fost trasată la NV de secțiunea S 1/1993 și a avut dimensiunea de 12/1,5 m. Prin această lucrare s-a delimitat latura de nord a așezării neolitice și a necropolei de secol XI. S-a constatat că stratul de cultură neolitic este aproape inexistent, grosimea sa fiind între 0,03 și 0,08 m. Nu s-au mai găsit nici morminte medievale. Singurul complex surprins (în zona caroului 7) este conducta de gaz metan Sebeș-Deva. Construcția acesteia a afectat, în special, necropola amintită.

⁹⁴ Z. Pinter, S. A. Luca, *Necropolă medievală timpurie de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2*, în curs de apariție în revista *Corviniana*.

Secțiunea S 4/1993

Aceasta a făcut legătura, pe axul magistralei I, între secțiunea S 1/1992 și secțiunea S 2/1992. Cu ajutorul ei s-a delimitat latura de sud a necropolei 1 (medievală), descoperindu-se un număr de două morminte în primele trei carouri (menționăm că în toate cazurile numerotarea carourilor s-a făcut de la nord la sud).

Stratul neolitic are o grosime cuprinsă între 30 și 45 cm. În zona carourilor 5-7 s-au descoperit resturile foarte răvășite ale unei locuințe de suprafață ce ține de nivelul turdășan superior. De asemenea au fost dezvelite un număr de 5 gropi în zona carourilor 3, 4-5, 6-7, 8, și 10 având diverse adâncimi.

Secțiunile S 5_{a-b}/1993

Acestea au fost practicate pe latura de sud-vest a secțiunii S 1/1992, având un martor de 0,50 m cruțat între ele. Dimensiunile secțiunilor sunt de 20/2 m cu un martor intermediar de 0,50 m. Cercetarea zonei s-a dovedit necesară pentru delimitarea laturii de vest a cimitirului 1 (medieval), fiind descoperite doar două morminte aparținând acesteia.

Stratul neolitic are 0,30 m grosime. În caroul 5 (secțiunea S 5_a) s-au mai descoperit resturi din locuința L₁/1992 (vezi Planul 2c). În zona carourilor 8-10 (secțiunea S 5_b) s-au descoperit resturile locuinței L₂/1993, mai precis colțul de NE al acesteia. Alte complexe ce pot fi atribuite neoliticului sunt: o porțiune de șanț și patru gropi situate în proximitatea de nord a celor două secțiuni (vezi Planul 2c).

Secțiunea S 6/1994

Dimensiunile acesteia sunt de 20/1,5 m și a fost trasată, pe axul magistralei I, în continuarea secțiunii S₂/1992. Apariția unor complexe majore (bordeul B₂/1994) în ultimele carouri ale acesteia a făcut necesară deschiderea casei C₂/1994, care a inclus și aceste ultime carouri în cuprinsul său. Stratul de cultură are aproximativ 0,40 m, îngroșându-se în zona complexelor majore. Pe plan orizontal au fost surprinse doar trei gropi (vezi Planul 4).

Secțiunea S 7/1994

Pe axul magistralei I, în continuarea secțiunii (la 20 m) S 6 și a casei C₂/1994, a fost trasată această secțiune cu dimensiunile de 20/1,5 m. Principalele complexe arheologice descoperite aici sunt o alveolă lată de aproximativ 2,5 m umplută de resturi arheologice și 6 gropi repartizate în mod uniform pe planul orizontal al acesteia. Stratul de cultură este de 0,35-0,40 m. Nu se înregistrează alte complexe de anvergură.

Secțiunea S 8/1995

Cercetarea s-a făcut între caseta C₂/1994 și secțiunea S 7/1994. Stratul de cultură este gros de aproximativ 0,45 m. Se înregistrează complexe arheologice precum șanțul 2 și 3 pe latura de nord a secțiunii (vezi Planul 5a și 6b), un șanț de fundare a unei locuințe pe latura de sud a secțiunii și începutul unei locuințe adâncite, bordeiul B₄/1995 (vezi Planul 5a și 6b). Această secțiune ca și secțiunea S 14/1995 (lipită de aceasta) ne-au păstrat cea mai complicată relație stratigrafică de până acum, ce va fi discutată la momentul comentării stratigrafiei sitului.

Secțiunea S 9/1995

Această secțiune continuă, pe axul magistral numărul I, secțiunea S 7/1994. Dimensiunile ei sunt - ca și în cazul secțiunii S 8/1995 - de 20/1,5 m. Stratul de cultură este de aproximativ 0,45 m grosime. S-au descoperit un număr de 4 gropi și alveolări pe cuprinsul ei. Cele mai importante vestigii sunt cele ce țin de necropola 2 (neolitică) din acest sit, și anume mormântul neolitic M₁/1995 (vezi Planul 9).

Secțiunea S 10/1995

Dimensiunile acesteia sunt de 20/1,5 m și a fost trasată pe axa I, la 20 m de secțiunea S 9/1995. Stratul de cultură are aproximativ 0,40 m. Nu se semnalează complexe majore. S-au descoperit un număr de 6 alveolări și gropi fără o importanță deosebită în economia cercetărilor noastre sistematice.

Pentru a epuiza descrierea cercetărilor întreprinse pe axul magistral I, vom descrie în continuare secțiunea S 12/1995.

Secțiunea S 12/1995.

Această secțiune, cu dimensiunile de 20/1,5 m, a fost executată la 20 m de secțiunea S 10/1995. Stratul de cultură are o grosime de aproximativ 0,30-0,40 m (vezi Planul 6a). Au fost descoperite 5 gropi și un bordei, situat pe latura de sud a secțiunii (bordeul B₃/1995). La metru 20 al acestei secțiuni se află metru 240 al magistralei stratigrafice I.

Pentru lămurirea problemei șanțului de fundare al gardului cu numărul 1, ce înconjură locuințele-bordei din faza veche de locuire, s-au executat, în anul 1995, patru secțiuni după cum urmează:

Secțiunea S 11/1995

Această secțiune a fost trasată la 14,50 m de axa magistrală I, paralelă cu aceasta și la 10 m de colțul de nord-vest al casei C₁/1993 (capătul de sud al secțiunii). Începând din acest punct, secțiunea a avut spre nord 8 m lungime și o

lățime de 1 m. Șanțul 1 a fost surprins spre centrul secțiunii (vezi Planul 7a-c). Stratul de cultură neolitic are în această secțiune aporximativ 0,35 m

Secțiunea S 13/1995

Secțiunea cu această siglă a fost trasată paralel cu secțiunea S 11/1995, la 10 m vest de aceasta, distanța fiind calculată de la colțul de nord al secțiunii S 11/1995, la colțul de sud al secțiunii S 13/1995. Șanțul 1 a fost descoperit în partea de sud a secțiunii în discuție (vezi Planul I și Planul 7d-f). Stratul de cultură are o grosime de 0,35 m

Secțiunea S 15/1995

Cercetarea s-a făcut spre vestul secțiunii S 12/1995, la 10 m de aceasta. Latura de sud a secțiunii S 15/1995 a fost trasată cu 2 m mai la nord decât latura de sud a secțiunii S 13/1995. Lungimea ei a fost de 8 m iar lățimea de 1 m Șanțul 1 a fost descoperit către latura de nord a acesteia (vezi Planul 8a). Stratul de cultură este foarte subțire (aproximativ 0,10-0,15 m), suferind un proces de tasare naturală⁹⁵.

Secțiunea S 16/1995

Dimensiunile acestei secțiuni sunt de 10/1 m. Ea a fost trasată la 10 m est de magistrala stratigrafică I. Colțul de nord al acestei secțiuni corespunde, printr-o perpendiculară imaginară dusă pe secțiunea S 2/1992, cu metrul 15 al acesteia din urmă. Principalele complexe descoperite aici sunt șanțul 1 și bordeiul B₃/1995 (vezi Planul 8b-d și Planul 1). Stratul de cultură are o grosime de 0,25-0,30 m.

* *
* *

Pentru urmărirea complexelor de locuire au mai fost trasate și alte secțiuni și casete, după cum urmează:

Pentru decopertarea bordeiului B₁/1992-1993, caseta C₁/1993, cu dimensiunile de 6/4 m (vezi Planul 3 și Planul 1).

Necesitatea cercetării integrale a bordeiului B₂/1994 a făcut să trasăm caseta, neregulată, C₂/1994 (vezi Planul 4 și Planul 1). Aceasta a avut latura de est de 5,75 m, latura de sud de 5 m, latura de vest de 3,75 m și latura de nord de 5 m.

⁹⁵ Informație amabilă V. Bărbuță (Universitatea din Alba Iulia) căruia îi mulțumim și pe această cale.

Bordeiul B₄/1995 a fost cercetat suplimentar cu ajutorul unei secțiuni - de această dată - cu dimensiunile de 7,50m /2m (vezi Planul 5b-d;6c), secțiunea S 14/1995.

* *
* *

Și cercetarea necropolei 2 (neolitice) a necesitat - în această etapă preliminară - efectuarea unor casete de verificare care au fost realizate la capătul sudic al secțiunii S 9/1995. În partea de vest a secțiunii mai sus amintite s-a realizat caseta C₃/1995, cu dimensiunile de 4/2 m. În această casetă nu am surprins nici un complex arheologic, stratul de cultură fiind gros de aproximativ 0,40 m Pe latura de est a secțiunii S 9/1995 am trasat caseta C₄/1995 cu dimensiunile de 4/2 m Stratul de cultură are 0,40 m grosime. Decopertarea casetei a dus la descoperirea a cinci complexe, patru gropi și mormântul M₂/1995 (vezi Planul 9).

2. Principalele coordonate stratigrafice ale stațiunii.

Analizând toate informațiile existente putem afirma că grosimea generală a stratului de cultură este de 0,35 - 0,40 m Acesta se subțiază, până aproape la dispariția totală, către buza terasei. Terasa a căpătat forma actuală în urma unui proces antropoc, realizat într-o perioadă târzie (poate la sfârșitul epocii moderne). În partea de vest a stațiunii se observă un proces de tasare naturală, sesizabil stratigrafic în secțiunile S 15 și S 13.

Semnalam existența unor îngroșări ale stratului de cultură, cu 10-15 cm în zona complexelor de locuire B₁₋₅ (vezi Planurile 2a; 3a; 4a-b; 5a-c; 6a-c; 8c). De asemenea, constatăm existența unui nivel de călcare - în partea superioară a stratului de cultură - contemporan, după opinia noastră, cu locuințele de suprafață L_{1,3} și cu resturile locuințelor de suprafață ce apar în mai multe locuri pe cuprinsul așezării.

În zona locuinței-bordei B₄/1995 constatăm existența unei intersecții stratigrafice între acesta și șanțurile 2 și 3 care poate sugera că, în anumite momente de funcționare a stațiunii, au existat trei faze de construcție (vezi Planul 5a-c și 6b-c).

Pentru descifrarea planurilor orizontale și verticale publicate cu acest prilej, legenda general-valabilă este cea de la Planul cu numărul 5.

Stratul de cultură este granulos-lutos, de culoare cenușie. În compoziția acestuia intră fragmente ceramice, unelte de piatră șlefuită sau cioplită și bucăți de chirpic fărâmițat sau, mai rar, întreg. Oasele nu se păstrează în compoziția stratului de cultură deoarece solul este foarte acid și le dizolvă. Singurele oase care se păstrează sunt cele din complexe, afectate și acestea, în mare parte de

procesul acid. Nici oasele din morminte nu sunt scutite de acest proces, de multe ori -mai ales în cazul necropolei medievale- acestea păstrându-se doar ca niște "umbre". Atacul acid afectează și ceramica, care își pierde slipul în stratul de cultură - cu rare excepții -, dar și-l păstrează, de cele mai multe ori, în complexe adâncite.

Solul steril din punct de vedere arheologic este gălbui-roșcat. Datorită acestei observații, credem că această zonă a fost multă vreme acoperită de pădure. Viața paleo-faunei de rozătoare a fost foarte intensă deoarece solul steril este perforat, până la mari adâncimi, de galeriile diverselor viețuitoare.

Stratul arabil, niciodată mai gros de 0,25-0,30 m, nu păstrează foarte multe fragmente ceramice. În consecință, considerăm că prin lucrările antropice moderne nu a fost afectat mai mult de un nivel de depunere arheologică, respectiv cel - păstrat inițial - al locuințelor de suprafață.

3. Analiza principalelor complexe arheologice

a. Locuințele de suprafață

Locuința L₁/1992-1993

Resturile acestei locuințe au fost descoperite în secțiunea S 5a/1993 (vezi Planul 2c și 10). Din ea au mai rămas câteva acumulări de chirpic, piatră, fragmente ceramice și unelte de silex cioplit - deoarece se află imediat sub solul arabil -, fiind afectată, probabil, și de mormintele necropolei I. Materialele arheologice caracteristice sunt deosebit de puține, mare parte dintre acestea fiind antrenate la suprafață de lucrările agricole. Realitatea arheologică ne împiedică să putem afirma prea multe lucruri despre sistemul de construcție al locuinței. Chirpicul - foarte mărunțit - precum și acumularea lui, pe grupări, sugerează că lipitura texturii lemnoase a locuinței este foarte sumară. Nu a fost sesizat vreun sistem de substrucție (șanțuri de fundație, gropi de pari-stâlpi). Doar șanțul surprins în secțiunea S. 1/1992 (vezi Planul 10) poate să fi avut vreun rol în contextul arhitectural al locuinței⁹⁶.

Locuința L₂/1993

Urmele acesteia au fost surprinse mult mai clar în secțiunea S 5b/1993 (vezi Planul 2c). Șpăcluirea complexului ne-a arătat faptul că ne aflăm în fața unei locuințe cu platformă⁹⁷. S-a surprins destul de clar platforma pe aproximativ 4 m², resturile acesteia curgând sub profilul de vest al secțiunii.

⁹⁶ Dacă nu cumva este o groapă-cenotaf a necropolei N₁. Acestei locuințe îi aparțin materialele arheologice de la pl. XXX/1-10.

⁹⁷ Paul 1992, 22-37.

Peste platformă au fost descoperite bucăți de chirpic masiv sau fărâmițat, fragmente ceramice, unelte de silex cioplit și un topor de piatră întreg⁹⁸. Pe marginea dinspre nord a locuinței - poate în exteriorul acesteia (?) - s-au descoperit mai multe vase întregi⁹⁹. Complexul este afectat, în parte, de groapa mormântului ce ține de necropola N₁. Nu am putut pune în evidență - nici de această dată - gropi de pari-stâlpi sau șanțuri de fundare a locuinței.

Locuința L₃/1992-1993

Această locuință s-a evidențiat printr-o aglomerare de chirpic, fragmente ceramice, unelte de piatră șlefuită și cioplită, greutate și plastică ce au apărut în secțiunea S 2/1992 și în caseta C₁/1993 (vezi Planul 2a și 3a). În legătură cu acest complex se poate pune șanțul de fundație de pe latura de sud a casei C₁/1993 (vezi Planul 3b). Dacă urmărim profilul de la Planul 3a, observăm existența urmelor altui șanț, aflat la 2,5 m nord de primul, sesizat și la golirea bordeiului B₁/1992-1993. De aceasta țin, după câte se pare, și gropile din latura de vest a bordeiului (cu adâncimea de 1,85 m) și cea surprinsă pe jumătate la mijlocul profilului de vest al casei C₁/1993. În consecință, se pare că locuința avea aproximativ 2,5 m lățime, axa lungă a acesteia fiind orientată E-V. După cum se poate observa și în Planul 3a, locuința L₃/1992-1993 este tasată în bordeiul B₁/1992-1993. Complexul arheologic cel mai important descoperit în această locuință este o grupare de statuete de care ne vom ocupa la capitolul referitor la plastică al acestei lucrări¹⁰⁰.

De locuințele de suprafață construite la Orăștie-"Dealul Pemilor", punct X₂ se poate lega și șanțul de fundație surprins în anul 1995, odată cu cercetarea secțiunii S 8/1995 și a secțiunii S 14/1995 (vezi Planul 5a-d). Acesta se situa în partea de sud a celor două secțiuni, având fundul albiat și gropi de pari-stâlpi din loc în loc, cu adâncimi ajungând până la 1,70 m. Acest șanț de fundație este foarte greu de legat de alte complexe cercetate în aceste secțiuni. Aglomerarea de chirpic aflată peste șanțul 2 poate fi contemporană - ca poziție stratigrafică -, cu acest complex. În acest caz partea de săpătură dintre cele două complexe ar fi interiorul unei locuințe. Realitatea arheologică rezultată din aparițiile de materiale arheologice caracteristice, indică - însă - că nu ne aflăm, în acest perimetru, în interiorul unui complex. Observațiile anilor viitori vor confirma, sau nu, supoziția noastră.

Am epuizat în aceste rânduri complexele majore ce aparțin nivelului superior (nou) din punctul arheologic de aici, prelucrarea materialului arătând fără nici un dubiu, apartenența lui la cultura Turdaș. De altfel, și nivelul inferior

⁹⁸ Acestei locuințe îi aparțin materialele de la pl. V; VI; XVIII/2-3, 5-6; XIX/6-7.

⁹⁹ Pl. VI/2-5.

¹⁰⁰ Luca 1994.

(vechi), aparține aceleiași culturi, diferențele de material între cele două nivele fiind, de cele mai multe ori, ne semnificative.

Vom căuta în continuare ca, pe scurt, să descriem complexele majore ale nivelului inferior (vechi).

Bordeiul B₁/1992-1993

Acest complex de locuire, adâncit, a fost descoperit odată cu cercetarea sistematică a secțiunii S 2/1992 și a casei C₁/1993 (vezi Planurile 2a-b și 3a-b). Bordeii este de același orizont cronologic cu șanțul 1 (vezi Planurile 1; 2a-b; 3a-b; 7a-f; 8a-d). Spunem aceasta deoarece am descoperit, în două rânduri, corelația dintre cele două complexe și, niciodată, acestea nu se intersectează (vezi Planurile 2a-b; 3a-b; 8b-d).

Bordeii are, pe fund, un pat de pietre (vezi Planul 3a) și este săpat la o adâncime maximă de 2,40 m. Forma sa este rotundă, fiind săpat în mai multe trepte, neregulate, având adâncimile de 1,15; 1,55; 1,75; 2,10 și 2,40 m. Locuința L₁/1992-1993 a dus la modificarea stratigrafiei firești de umplere a complexului, prin gropile și șanțurile de fundare care-i aparțin și sunt săpate, parțial, în interiorul locuinței adâncite, și prin tasarea - datorită greutateii materialului constructiv și casnic acumulat la distrugerea complexului mai nou. Tasarea se datorează și funcționării acestor două locuințe fără o perioadă îndelungată între construirea lor. Aceasta explică și relativ mica deosebire între materialele arheologice din cele două complexe. Groapa dintre bordeii B₁/1992-1993 și șanțul 1, de formă dreptunghiulară, ducându-ne cu gândul la o groapă de mormânt, nu a avut material arheologic, cum se mai întâmplă - în două cazuri - pe cuprinsul sitului de la Orăștie. După toate aparențele acestea sunt gropi-cenotaf (vezi Planul 3b). După cum se poate observa studiind planul 3a, bordeii B₁/1992-1993 are mai multe nivele de umplere. Materialul arheologic ce a fost descoperit în aceste nivele va fi analizat la capitolul referitor la ceramică al acestei lucrări¹⁰¹.

În acest complex apar și bucăți de chirpic de mari dimensiuni, lucru întâlnit mai rar la Orăștie - Dealul Pemilor, punctul X₂. Aceste bucăți aparțin - în totalitate - lipirii masive a zonelor de colț a locuinței, în special zonei de îngemănare a peretelui cu acoperișul. Observațiile făcute la momentul descoperirii complexului ne-au format convingerea că toate aceste piese țin de bordeii descris în aceste momente.

¹⁰¹ Materialele arheologice din acest bordeii se află la pl. VII/2-3, 9; VIII/1-3, 5-6, 9, 12-13; IX/1-2, 5, 8-10, 14; X/1, 3, 6-8, 10-11; XI; XIII/4, 6, 9-12, 15-17; XIV/4, 10, 15; XVI/1, 3, 5-6, 8-9, 11, 11; XII/1, 3-11; XVIII/7, 9-14, 16-17; XIX/3-5, 8-9.

Bordeii B₂/1994

Acest complex de locuire a fost descoperit la capătul secțiunii S 6/1994 și a fost cercetat - aproape integral - prin deschiderea casei C₂/1994 (vezi Planul 4a-c).

Bordeii se prezintă ca o groapă rotundă, având trepte de acces (vezi Planul 4b) în partea de sud-est, o cuptorire în partea de nord și o treaptă cruțată în lutul galben, de aproximativ 4 m², la adâncimea de 1,73 m un "pat". Adâncimea maximă a complexului de locuit este de 2,15 m (vezi Planul 4c). De acest complex se leagă, prin modul de săpare din vechime, o groapă, în partea de vest, săpată în trepte, până la adâncimea de 1,60 m. Aceasta, ca și gropile din partea de vest a casei (adâncime de 0,86 m), de nord (adâncimea de 1,80 m) și o alta, tot în partea de nord (adâncimea de 1,83 m), pot face parte din sistemul de fundare. Locuința are două nivele de folosire: cel corespunzător primei săpări a gropii și cel corespunzător adâncimii generale de 1,20 m¹⁰². La adâncimea generală de 0,60 m se constată o umplere intenționată a alveolării rămase în urma părăsirii complexului, cu material arheologic caracteristic nivelului superior (nou). Nu credem că este vorba de o umplere datorată unei refoșiri a locuinței. Mai degrabă este vorba de o nivelare.

Bordeii B₃/1995

Din acest nivel de locuire a fost săpată o porțiune ce se reduce la partea de est a acestuia. Materialul arheologic denotă o mare unitate a nivelului inferior (vechi) de la Orăștie¹⁰³. Corelația dintre bordeii B₃/1995 și șanțul 1 arată că, cel puțin într-o fază de locuire, șanțul taie complexul adâncit. Porțiunea săpată fiind foarte mică, credem că doar cercetarea integrală a complexului de locuit în anul viitor va rezolva definitiv raportul stratigrafic dintre cele două complexe. În sfârșit, menționăm că adâncimea bordeiului, la nivelul săpării din acest an, este de 1,50 m.

Bordeii B₄/1995

O parte a acestui complex (latura sa de vest) a fost cercetată în secțiunea S 8/1995 și o alta în secțiunea S 14/1995. Cele mai relevante urme ale sale sunt cele din secțiunea S 8 (vezi Planul 5a-c; 6b-c). Situația stratigrafică este complicată, având aici intersecții între șanțul 2 și 3 cu bordeii B₄/1995. Deschiderea unei case în estul secțiunii S 8/1995 va lămuri care este raportul

¹⁰² Materialele arheologice de la adâncimea de 0,60 m : pl. XX-XXIII. Adâncimea de 1,20 m : pl. XXIV-XXV. Adâncimea maximă : pl. XXVI-XXIX; XXX/11, 14. Același mod de umplere ca la adâncimea 0,60 a bordeiului B₂/1994 o constatăm - materialele arheologice fiind și ele aproape identice - la "șanțul cu ceramică" (secțiunea S 7/1994) : pl. XXXIII-XXXIV.

¹⁰³ Pl. XLIV/1, 3, 7-9.

real între șanțul 2 și complexul studiat. Rezultatele studierii stratigrafice orizontale, verticale, și a materialului arheologic descoperit ne sugerează existența a cel puțin două faze de funcționare a complexului. Diferențierea lor este dificilă, în stadiul actual, deoarece șanțul 2 a fost practicat, la un moment dat, în complexul adâncit¹⁰⁴. Materialul arheologic prelevat are însă afinități evidente cu nivelul inferior (vechi) de aici.

Bordeiul Bs/1995

Partea de vest a acestui complex de locuire a fost descoperită în carourile 12-14 a secțiunii S 12/1995. Cercetarea parțială a complexului nu ne-a permis definirea lui clară - în sensul apartenenței la tipul de locuință denumit de obicei bordei sau semibordei - din punct de vedere al arhitecturii. Reținem, însă, că această locuință se întinde pe 4 m pe profilul de est al secțiunii și ocupă aproximativ 1 m în planul orizontal al acesteia. Analiza materialului arheologic ne permite să afirmăm că acest complex se încadrează în nivelul inferior (vechi) al așezării turdășene. Bineînțeles că și această locuință este cuprinsă în prioritățile de cercetare ale anului viitor¹⁰⁵.

* * *

Alte complexe majore surprinse în cei patru ani de cercetări ce au avut drept obiectiv cunoașterea așezării turdășene de la Orăștic-Dealul Pemilor, punct X₂, sunt șanțurile. Cel mai bine cercetat, până în acest moment, este șanțul de pe marginea de nord a stațiunii neolitice (vezi Planul 1).

Șanțul 1

Acesta a fost decopertat, secvențial, pe o lungime de 60 m. Pentru cercetarea sa au fost efectuate secțiunile S 2/1992, S 11, 13, 15-16/1995 și caseta C₁/1993 (vezi Planurile 2a-b; 3a-b; 7a-f; 8a-d). Forma generală a acestui obiectiv arheologic este cea de "V", cu fundul tăiat drept. Dinspre est spre vest acesta se ridică spre suprafață, datorită unei tasări naturale amintite cu alt prilej, mai înainte. Lățimea sa este, la nivelul de săpare, în jur de 1 m. Relațiile stratigrafice sesizate în timpul cercetărilor ne sugerează ideea după care aceasta înconjoară faza inferioară (veche) a așezării turdășene. Dimensiunile acestuia, precum și observațiile de arhitectură și construcție, făcute în momentul cercetării obiectivului, ne fac să afirmăm că acest șanț este unul de fundație, pentru gardul ce înconjoară stațiunea de fază veche. În favoarea acestei ipoteze pledează faptul că am descoperit, în mai multe rânduri, la nivelul de pornire al săpării șanțului, aglomerări de pietre de râu, de dimensiuni medii, amestecate cu

¹⁰⁴ Pl. XXXVII-XLII.

¹⁰⁵ Pl. XLIII; XLIV/6.

material arheologic dispărut care, alături de descoperirea unor găuri în mijlocul acestei aglomerări, sugerează modul de construire al gardului. Scenariul propus de noi pentru construirea gardului este următorul:

- săparea șanțului de fundare;
- punerea în mijlocul șanțului, la distanțe de aproximativ 0,10 - 0,15 m a unor pari - cu diametrul de maximum 0,15 m și cu lungimea de 2,00 - 2,50 m - și acoperirea concomitentă a acestora cu pământ până la nivelul inițial de săpare (reținem că acești pari nu sunt înfipti pe fundul șanțului deoarece nu s-au găsit, niciodată, gropi de pari la proximitatea maximă a complexului);
- după umplerea gropii de fundație cu pământ și eventuala tasare artificială a acestuia, s-a întărit baza gardului (partea superioară a gropii) cu pietre și material arheologic, în mare cantitate. Și această adăugire s-a tasat în mod artificial;
- pe marginea dinspre interior a gardului astfel construit, s-au agățat vase, găsite de noi întregi, căzute la marginea împrejuririi¹⁰⁶;
- astfel construit, gardul nu avea o înălțime mai mare de 1,50 - 2,00 m, având drept rol practic ocrotirea satului de animalele domestice ale comunității;
- pentru etanșarea accesului, spațiile rămase goale între pari erau umplute, după opinia noastră, cu crengi împletite;
- accesul în sat se făcea prin "nișe", sau printr-un sistem gen "pârleaz", așa cum ne sugerează întreruperea gardului surprinsă în caseta C₁/1993 (vezi Planul 3b);
- șanțul de fundație este umplut cu humus negru, cu foarte puține materiale arheologice. Acest gen de sol nu mai este întâlnit decât ca umplutură a șanțului 2, pe cuprinsul așezării neolitice. Poate că parii înfipti în umplutura șanțului s-au transformat într-un gard viu, putrezirea rădăcinilor acestora ducând la formarea acestui tip de sol (?).

Șanțul 2

Acest complex arheologic a fost descoperit în anul 1995 la cercetarea secțiunii S 8/1995 și S 14/1995 (vezi Planul 5a-c și 6c). Sistemul de săpare și de construcție este același ca și în cazul șanțului 1. Din păcate, cei patru metri de șanț cercetați în această campanie, nu sunt foarte edificatori deoarece, după cum se vede și prin studierea planurilor, intersecțiile de complexe existente pot să ne ducă la concluzii pripite. În cazul în care cercetările viitoare vor duce la concluzia - tentantă de altfel - că acest complex reprezintă tot resturile unui gard de incintă, ne putem gândi la un plan circular-concentric al așezării vechi de pe Dealul Pemilor.

¹⁰⁶ Pl. XLIV/12-14.

Șanțul 3

Acesta traversează, oblic, șanțul 2, putând fi vizualizat pe planurile 5a-c și 6c. Șanțul este mult diferit, ca sistem de construcție și umplură, de șanțurile 1 și 2. El are o adâncime de 1,20 m, forma fundului său fiind rotunjită. Umplutura sa este formată din cenușă, distingându-se clar, din această cauză, intersecția sa cu șanțul 2 și cu bordeiul B₁/1995. Complexul analizat taie celelalte două realizări antropice amintite. Nu credem că este cazul, deocamdată, să legăm acest gard de nivelul superior (nou) de locuire de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂, din cauza informațiilor stratigrafice lacunare. Singura concluzie clară în legătură cu acest complex este cea după care acesta a fost distrus în mod violent, în urma unui incendiu.

*
* *
*

În continuare ne vom ocupa, discuția având un caracter preliminar, de necropola 2 (neolitică).

Mormântul M₁

Mormântul neolitic purtând acest număr de ordine a fost descoperit în secțiunea S 9/1995, în caroul 13. Pentru dezvelirea integrală a complexului a fost deschisă o casetă cu dimensiunile de 1/1, 30 m (vezi Planul 9b). Groapa în care a fost așezat decedatul avea formă dreptunghiulară și a fost săpată - din întâmplare după câte se pare - peste o groapă de par-stâlp din nivelul inferior (vechi) aparținând culturii Turdaș. Poate că această relație stratigrafică ne îndreptățește să afirmăm că mormântul aparține fazei noi din această așezare, deoarece pe profile nu s-a putut distinge clar nivelul de săpare al gropii mormântului (?). Datorită tasării, în groapa mai veche există o diferență între nivelul capului, care este la 0,90 m adâncime, și al bazinului și membrelor inferioare, care sunt la 1,15 m adâncime. Mormântul este orientat E-V, capul decedatului fiind către est. Înhumatul este chirchit pe partea dreaptă, cu mâinile împreunate în fața bazinului și privirea spre nord. În umplutura gropii s-au descoperit materiale arheologice formate din fragmente ceramice, oase de animale și, chiar - în partea superioară a umpluturii -, un fragment dintr-o tăbliță-amuletă de lut¹⁰⁷. Vasele au fost sparte intenționat și aruncate în diverse părți ale gropii. Între materialele ceramice s-au descoperit și unele cu ornamente tipice pentru cultura Turdaș¹⁰⁸.

Modul de depunere a materialului arheologic din groapă arată că au fost puse și artefacte pe nivelul de înmormântare (în special silexuri și materiale ornamentate). În zona genunchilor și a capului s-a descoperit și ocrul roșu.

¹⁰⁷Pl. XLIV/1.

¹⁰⁸Pl. XLIV/1-6, 8-10.

Mormântul M₂

Acest complex arheologic a fost descoperit în caseta C₁/1995, la aproximativ 3 m spre est de mormântul M₁/1995. Decedatul este chirchit pe dreapta, într-o poziție mai relaxată, fiind orientat E-V, cu capul spre est. Privirea înhumatului este orientată, deasemenea, spre nord. Groapa mormântului este de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Adâncimea la care a fost depus decedatul este de 1,25 m, iar inventarul funerar este alcătuit dintr-un vas deus pe capul acestuia, un os de animal deus la ceafă, o bucată de cărbune aflată în spatele călcărelor și ocrul roșu peste tot scheletul (vezi Planul 9a)¹⁰⁹. Poziția scheletului nu este deranjată, ca și în cazul mormântului M₁ - din cauza tasării. În gropile din jurul mormântului (în cele rotunde) s-au descoperit resturi de oase - mult mai multe decât în gropile rotunde obișnuite din cadrul așezării - și fragmente ceramice comune. Groapa dreptunghiulară dispusă perpendicular pe M₂ nu are nici un material arheologic fiind, după toate probabilitățile, un Cenotaf, cum am mai întâlnit încă de trei ori pe cuprinsul sitului. Modul de realizare al înmormântării, precum și dispunerea mormintelor descoperite ne fac să credem că suntem în fața unei necropole, cu totul deosebită de celelalte descoperiri de același tip făcute până acum, în așezarea eponimă de la Turdaș¹¹⁰. Privind Planul 1, și coroborând acesta cu observațiile făcute cu ocazia rândurilor anterioare, putem constata și aceste observații au un caracter preliminar - că în faza veche așezarea turdășeană de la Orăștie -Dealul Pemilor, punct X₂, este organizată după un plan circular, poate concentric. În faza ulterioară, așezarea iese în afara gardului și se comasează către buza terasei. Dacă necropola neolitică aparține acestei faze, atunci ea se situează în afara sitului, în imediata apropiere a satului. Dacă această necropolă aparține fazei vechi sau uneia intermediară, atunci cimitirul este așezat în interiorul așezării (a cercurilor concentrice de garduri și bordeie), în spațiul de 120 m care - în acest moment - nu este locuit (după cum ne arată situația existentă în prezent pe magistrala I).

B. Analiza materialului arheologic

Materialul arheologic descoperit în cele patru campanii de cercetare sistematică a așezării preistorice din punctul X₂ este bogat, așa cum se întâmplă

¹⁰⁹Pl. XLIV/7.

¹¹⁰Roska 1941, abb. 3; Săpăturile întreprinse de echipa noastră, în anul 1995, la Turdaș au dus la descoperirea unui mormânt de copil chirchit pe podina unei locuințe, orientat N-S, cu fața spre vest. După cum se poate observa, aceste înmormântări fac parte din seria celor izolate. Deci, singura necropolă turdășeană cunoscută până acum, rămâne cea de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂.

de obicei, în așezările epocii neolitice. Principalele categorii ale acestuia vor fi analizate în paginile următoare.

1. Unelte și arme

Această categorie de material arheologic denotă, în primul rând, ocupațiile perioadei neolitice, majoritatea artefactelor fiind folosite pentru finalizarea preocupărilor legate de agricultură, prelucrarea materiilor prime rezultate din sacrificarea animalelor, a fibrelor vegetale și a lemnului.

Specifică așezărilor neolitice este apariția unui număr însemnat de unelte de "silex" cioplit și de piatră șlefuită.

Uneltele de "silex" au fost descoperite într-o mare varietate. Ne-a fost foarte greu să facem o selecție a acestora, deoarece au fost descoperite câteva sute. Am preferat, în consecință, să publicăm eșantioane reprezentative pentru diversitatea materialului, urmând ca restul să fie publicat -integral- de un specialist în industria litică. Materia primă folosită pare - fără excepție - a fi locală. De altfel, s-au descoperit foarte multe așchii (pl. I/2, 4-5; III/6-8, 10-13, 17-19, 21-22, 24; IV/5, 9, 16-17, 10, 31), nuclee epuizate (pl. IV/19-22) sau nuclee (pl. I/7; IV/29), care arată exploatarea pe loc a acestei materii prime. Ne bazăm această prezumție și pe faptul că urmele atelierelor de diverse epoci preistorice împânzesc toate terasele amintite la capitolul privind periegezele (vezi Harta 2). Între uneltele tipice distingem gratoarele (pl. III/9; I/1, 13-14), care pot fi și discoidale (pl. XLIII/10), lame și lamele (pl. I/3; III/1-3, 5, 14, 20; IV/2-4, 6, 11, 15, 18, 21-28, 32-34; XLIII/9) și piesele cu lustru - piese componente - (pl. I/1; III/4, 16; IV/7-8, 12). O piesă deosebită, unică sau foarte rară în Transilvania, este toporul de piatră cioplită (pl. XXII/3). Apariția acestei piese poate evidenția legături - tehnologice (?), culturale - cu cercurile culturale extracarpatice¹¹¹.

Lipsa unui studiu petrografic făcut de un specialist ne face să oprim aici cercetarea pietrei cioplite descoperite în acest sit. Putem observa însă că mare parte a materialului litic (mai bine zis a materiei prime) face parte din categoria "silexului de Banat"¹¹².

Pe lângă uneltele descrise anterior, locuitorii satului de la Orăștie "fabricau" și topoare de piatră șlefuită. Tipologic, acestea se circumscriu următoarelor categorii:

- trapezoidale (pl. IV/30; XXV/1);
- dreptunghiulare înalte (pl. II/1-2; 7; VI/9), sau plate (pl. I/6; XII/9; XX/4);
- dălți sau dălțițe (pl. II/3, 9; III/23; XVIII/10-11; XLIII/5);

¹¹¹ Cultura Gumelnița: Păunescu 1970, 98, Anexa 9, I, nr. crt. 12, fig. 32/6-7; 33/4-6.

¹¹² Comșa 1971, 15-18; 1987, 89; Păunescu 1970, 85.

- topoare cu ceafa rotunjită (pl. XVIII/9);

Aceste unelte folosite pentru lovit, tăiat, răzuit, se completează cu altele folosite pentru zdrobit (pl. II/11), sau șlefuit-ascuțit (pl. XVIII/13; XXV/2) formându-ne, astfel, o imagine asupra categoriilor de ocupații practicate de această comunitate. O piesă deosebită, a cărei semnificație ne scapă, este "cubul de piatră" de la pl. XVIII/8. Piesa este realizată îngrijit, având - pe toată suprafața - urme de percuție¹¹³.

Uneltele de os și corn sunt foarte slab reprezentate, această realitate fiind datorată solului acid care a dizolvat materia organică osoasă sau cornoasă. Din peretele unui os mare s-a realizat o piesă ornamentată cu un șir de impresiuni (pl. II/5), iar din corn s-a realizat un străpungător (pl. II/6). Între materialele osteologice recoltate sunt și unele cu urme de început de prelucrare¹¹⁴.

Alte unelte, mai bine zis piese componente ale unor unelte complexe, sunt greutățile.

În locuința L₃ 1992-1993 s-au descoperit cinci greutateți, componente ale unui război de țesut (pl. XII/3, 7; XV/4-6). O astfel de piesă a fost descoperită în bordeiul B₂/1994 (pl. XX/14). Greutățile rotunde, plate, cu perforație centrală, transversală (pl. XXXIII/6; XXXIX/2), pot fi ornamentate cu impresiuni în jurul găurii centrale (pl. XXXVII/7), impresiuni pe margine (pl. XXXVII/1) sau incizii în jurul găurii centrale sub formă de raze (pl. XXXVII/8). Toate aceste variante se găsesc și în așezarea de la Turdaș¹¹⁵, în nivelele aparținând culturii eponime.

Tot din lut - pentru că toate greutatețile descrise anterior sunt realizate din această materie primă - s-a realizat și o fusaioală - prâsnel de fus - (pl. II/4). Apariția acestei piese demonstrează existența meșteșugului torsului în așezarea cercetată. Din pereți de vas s-au realizat fusaiole (pl. V/7; XII/6) care pot fi ornamentate cu impresiuni (pl. XXXII/5). Aceste piese pot fi asimilate și amuletelor, folosirea lor fiind oarecum obscură pentru cercetătorul modern.

* * *

2. Ceramica

Din lut a fost produsă cea mai caracteristică "fosilă directoare" pentru așezările preistorice, care este ceramica. Deosebita abundență a acestei categorii arheologice face ca ea să devină factorul determinant în încadrarea culturală și cronologică - relativă - a acestor comunități.

¹¹³ O piesă asemănătoare, până la identitate, am descoperit la Turdaș (suprafața 2).

¹¹⁴ Aceste materiale ne-au fost sesizate de osteologul care se ocupă cu studiul resturilor de paleo-faună. Georgeta El Susi (Muzeul din Reșița).

¹¹⁵ Roska 1928, fig. 19; 1941, tafel CXXXVII-CXXXIX.

a. Analiza facturii ceramicii. Comparații statistice.

După cum se știe, culoarea vaselor realizate din ceramică, depinde în primul rând de atmosfera de ardere, care poate fi reducătoare sau oxidantă și, prin aceasta, de stăpânirea de către producător a anumitor tehnologii și - într-o măsură mai mică - de compoziția chimică a pastei. Ca sistem de referință am ales 7 culori (negru, cenușiu, brun-cărămiziu, gălbui, brun-gălbui și roșu) și două situații cromatice (ceramica blacktoped și ceramica cu flecuri) datorate unor fenomene ulterioare arderii primare, și anume arderea secundară intenționată, funcțională sau accidentală. În determinarea culorilor și situațiilor cromatice au fost îndeplinite următoarele condiții de stabilitate: efectuarea sortării, pe culori, de către aceeași persoană, pentru a svita și reduce erorile datorate unui defect de vedere - general răspândit - al omului, dar cu o variație individuală în distinderea nuanțelor, practic infinită. De asemenea, s-a căutat să fie folosite aceleași condiții de iluminare (la lumina zilei, sub incidența directă a razelor soarelui, între orele 9-14, fără a întrebuița lentile de vedere sau de protecție la razele solare). Din această cauză, folosirea unei scări a culorilor pentru comparare nu ni se pare necesară, întrucât definirea pe baza acesteia a celor șapte culori ar fi înăurită, în aceeași măsură, de pomenitul defect de vedere.

La evaluarea categoriilor ceramice s-a avut în vedere, în primul rând, granulația pastei și în al doilea rând finisarea vaselor. Granulația pastei s-a determinat cu ochiul liber. Degresantul cel mai folosit este nisipul, fiind urmat - la mare distanță - de cioburile pisate și, foarte rar, de pleavă sau ierburii tocate. Urmărind granulația pastei s-a constatat existența a trei categorii ceramice: fină (cu granulația mică, cel mult egală cu o valoare de 1mm a diametrului ori lungimii particulelor de degresant predominant); de "uz comun" (cu granulația mare, către 3 mm); semifină (de granulație intermediară). În ceea ce privește stațiunea și epoca studiată, ar fi de dorit ca, în locul denumirii de ceramică "de uz comun", să se întrebuițeze cea de "ceramică grosieră" (avându-se în vedere doar granulația), deoarece nu dispunem de date neîndoelnice cu privire la adevărata întrebuițare a diferitelor forme și categorii ceramice. Materialul ceramic a fost colectat ținându-se seama de suprafața (carou, secțiune, casetă) și de adâncimea la care a fost găsit, asigurându-se astfel conservarea valorii istorico-arheologice a informației. Toate materialele au fost marcate cu tuș ținându-se cont de datele stratigrafice menționate mai sus. În cazul stratului de cultură s-a făcut o selecție a materialului arheologic, pe criterii unitare, ceea ce nu afectează, în conformitate cu teoria statisticii și probabilităților, valoarea informației obținute prin prelucrarea eșantionului de lucru¹¹⁶.

¹¹⁶Mihoc și colab. 1982, 15-18, 29-35; Sabac și colab. 1983, 78-79.

În cazul tuturor complexelor studiate, mai puțin al gropilor - care prezintă, în general, o cantitate mică de ceramică -, valorile procentuale ale frecvenței culorilor și categoriilor procentuale sunt apropiate de cele ale stratului din care acestea fac parte. Aceasta arată că fiecare strat este omogen din punct de vedere cultural, și că nu se poate face o deosebire pe baze statistice și abstracte între cele două componente (chiar dacă în locuințe și bordeie fragmentele ceramice sunt mult mai numeroase decât în strat). În ceea ce privește variația procentuală a frecvenței categoriilor și culorilor în secțiuni și casete, există deosebiri - uneori chiar importante - care nu sunt întotdeauna ușor de explicat. Observăm o tendință de creștere a frecvenței categoriei semifine și a culorii cărămizii dinspre marginea terasei locuite înspre interiorul acesteia însoțită de o scădere a ceramicii de culoare închisă și fină în același sens. În schimb, tot dinspre exteriorul terasei spre interior scade numărul fragmentelor ceramice (în strat), fapt ce confirmă supoziția exprimată anterior, după care, centrul platoului nu este locuit¹¹⁷. Comparând valorile procentuale ale parametrilor studiați în locuințele de suprafață și în bordeie, se constată că în locuința L₂/1993, față de bordeiul B₁/1992-1993 se găsește, pe ansamblu, mai multă ceramică semifină și ceramică cenușie și cărămizie (tabel 5, 31 și tabel 8-9). În bordei însă, se află mai multă ceramică "de uz comun" și de culoare brună. La o cercetare mai amănunțită se constată că în locuință se găsește mai multă ceramică fină, cenușie, cărămizie și semifină cărămizie și cu flecuri, iar în bordei mai multă ceramică fină neagră, cu flecuri și brun-gălbui și "de uz comun" brună, cărămizie și cu flecuri. Față de același bordei, locuința L₃/1992-1993 are mai multă ceramică fină și "de uz comun" precum și de culoare cenușie, brună și cărămizie. Bordeii are mai multă ceramică semifină și de culoare brun-gălbui. Un studiu mai atent arată că în locuință se găsește mai multă ceramică fină cu flecuri și gălbui, semifină cărămizie și "de uz comun" cenușie și brună, iar în bordei mai multă ceramică brună și semifină cu flecuri și brun-gălbui.

Comparând acum locuința L₂/1992-1993 cu bordeiul B₂/1994, se constată - la o primă privire - că în locuință se află mai multă ceramică fină și semifină și de culoare neagră, cenușie și cu flecuri, iar în bordei mai multă ceramică "de uz comun" și de culoare brună, cărămizie, gălbui și brun-gălbui. O analiză detaliată arată că în locuință există mai multă ceramică fină cenușie, cărămizie și cu flecuri și semifină cenușie cărămizie, gălbui și brun-gălbui, iar în bordei mai multă ceramică fină brun-gălbui, semifină brună și "de uz comun" cărămizie și cu flecuri (tabel 5-7; 10-11; 31). La o comparare a aceluiași bordei (tabel 7, 10, 11) cu locuința L₃/1992-1993 (tabel 6) se observă că în locuință aflăm mai multă ceramică fină și de culoare neagră, cenușie gălbui și cu flecuri, iar în bordei mai multă ceramică semifină și "de uz comun", de

¹¹⁷Vezi Planul I.

culoare cărămizie și brun-gălbui. Analiza în detaliu demonstrează că în locuință se găsește mai multă ceramică fină neagră, cu flecuri și "de uz comun" cenușie și brună, iar în bordei mai multă ceramică fină brun-gălbui, semifină brună, cu flecuri și brun-gălbui precum și "de uz comun" cărămizie și cu flecuri. O primă concluzie este cea după care în locuințe este mai frecventă, în general, ceramică cenușie și gălbui, iar în bordeie cea brun-gălbui. În urma analizei detaliate rezultă că pentru locuințe este caracteristică o frecvență mai mare a ceramicii cărămizii fine și semifine precum și a celei gălbui-fine decât în cadrul bordeelor pentru care ar fi caracteristică frecvența mai mare a ceramicii brun-gălbui fine, a celei cărămizii și a ceramicii cu flecuri "de uz comun".

Bordeiele B₄/1995 (tabel 21), B₇/1995 (tabel 26) și B₇/1995 (tabel 22) nu au fost cercetate integral. În consecință, datele statistice rezultate din prelucrarea materialului ceramic nu pot fi luate încă în discuție. Comparând între ele locuințele L₂/1993 și L₃/1992-1993 se constată că, în prima, se găsește mai multă ceramică semifină și de culoare cenușie, cărămizie și brun-gălbui (tabel 5, 31), iar în a doua se găsește mai multă ceramică fină și "de uz comun" precum și de culoare neagră, brună, și cu flecuri, lipsind însă cu totul ceramică blacktoped.

Ceramica roșie se află, în a doua locuință, într-o cantitate aproape dublă. O trăsătură comună este ponderea foarte mare a ceramicii cărămizii fine, semifine și fine cu flecuri. Din punct de vedere cantitativ se constată că atât fiecare locuință luată în parte, cât și ambele la un loc, au mai puțină ceramică decât oricare dintre bordeiele B₁/1992-1993 (tabel 8-9) și B₇/1994 (tabel 10-11). Comparând variațiile valorilor procentuale ale parametrilor studiați în cele două bordeie, se constată că în B₁/1992-1993 se găsește mai multă ceramică fină și de culoare neagră, brun-gălbui, roșie și cu flecuri, pe când în B₇/1994 se află mai multă ceramică "de uz comun" și de culoare brună, cărămizie și blacktoped. În B₁/1992-1993 ponderea cea mai mare o are ceramică fină cărămizie și cu flecuri, precum și cea semifină brun-gălbui. Cea mai rară apariție o are ceramică blacktoped, roșie, gălbui "de uz comun" și neagră semifină. În B₇/1994 ponderea cea mai mare o are ceramică "de uz comun" cărămizie, semifină cărămizie, uneori cu flecuri, și fină cărămizie, iar cel mai scăzut procent îl deține ceramică roșie, blacktoped, "de uz comun" gălbui și neagră. Comparând bordeiul B₁/1992-1993 (tabel 8) cu fundul acestuia (tabel 9) se constată - la prima vedere - că în partea sa cea mai adâncă ceramică roșie și de culoare închisă (neagră, cenușie și brună) cunoaște o frecvență mult mai mare, uneori chiar dublă, pe când cea brun-gălbui și de culoare deschisă (cărămizie, cu flecuri și gălbui) are o frecvență mai mică (de aproape trei ori în cazul ceramicii gălbui). Pe fundul bordeiului, ceramică blacktoped lipsește cu desăvârșire. Și sub raportul deosebirilor se observă în bordei, pe ansamblu, predomină ceramică fină, urmată de cea semifină și "de uz comun", pe câtă

vreme pe fundul acestuia precumpănește ceramică fină, urmată de cea "de uz comun" și de cea semifină. Comparând bordeiul B₇/1994 (tabel 7, 10) cu fundul acestuia (tabel 11) se constată că în această ultimă zonă, ceramică blacktoped și de culoare închisă (neagră, cenușie și brună) și cu flecuri, cunoaște o frecvență mult mai mare, dublă, sau în unele cazuri chiar de 8 ori, pe când cea brun-gălbui și cărămizie apare mult mai puțin. Ceramică roșie lipsește cu totul la primul nivel de săpare. Pe fundul bordeiului, ca și pe ansamblul acestuia, din punctul de vedere al categoriilor, mai frecventă este ceramică fină, urmată de cea semifină și de cea "de uz comun", cu deosebire că în prima parte a locuirii se găsește mai multă ceramică semifină și mai puțină ceramică "de uz comun". Comparând între ele fundurile celor două bordeie, constatăm unele deosebiri: în cazul fundului bordeiului B₇/1993 se găsește mai multă ceramică "de uz comun" și de culoare neagră, cărămizie, uneori cu flecuri, iar în cazul fundului bordeiului B₇/1994 se găsește mai multă ceramică fină și semifină ori de culoare cenușie, brună și gălbui. În ceea ce privește șanțul cu ceramică din 1994 (tabel 12) se constată lipsa totală a ceramicii roșii și blacktoped precum și a ceramicii semifine ori a celei "de uz comun" negre, brune sau gălbui. Observăm și fracvența mare a ceramicii fine, mai mare decât în oricare dintre complexele studiate până acum.

Comparând șanțul cu locuința L₂/1993, se constată că în aceasta din urmă se găsește mai multă ceramică de culoare neagră și cărămizie, iar în șanț mai multă ceramică fină și de culoare cenușie, brun-gălbui și cu flecuri. Analizând împreună șanțul cu locuința L₃/1992-1993 se constată că în locuință găsim mai multă ceramică neagră, brună și cărămizie, iar în șanț mai multă ceramică cenușie, cu flecuri și brun-gălbui. Dacă comparăm bordeiul B₁/1992-1993 cu șanțul cu ceramică constatăm că în primul există mai multă ceramică neagră și cărămizie, iar în al doilea mai multă ceramică cenușie, șanțul remarcându-se din nou - prin apariția în mare cantitate a ceramicii semifine. Continuând compararea șanțului cu ceramică cu complexele cercetate integral, constatăm în cazul bordeiului B₇/1994 că în acesta există mai multă ceramică neagră, brună și cărămizie, pe când în șanț este mai multă ceramică cenușie, cu flecuri și brun-gălbui.

Concluzia generală din compararea șanțului cu ceramică cu celelalte complexe de locuire este că, în acesta, se găsește mai multă ceramică semifină cenușie.

În gropile supuse cercetării (tabel 3, 13, 15-20, 23-25, 27-28, 35, 37) se constată frecvența foarte mare a ceramicii semifine și raritatea, până la lipsa totală, a celeia "de uz comun". Această caracteristică pare a fi, însă, generală și pentru stratul de cultură (tabel 1-2, 29-30, 32-34, 36, 38-40).

Rezumând, putem ajunge la concluzia după care, în această fază a cercetării, datele statistice pot să ne ajute la lămurirea relației între stratigrafia

$B_1 > B_2 = fine$

verticală și orizontală a sitului arheologic, aducând argumente noi la definitivarea opiniilor noastre exprimate în capitolul III al acestei lucrări.

LEGENDA TABELELOR 1-40

Cap orizontal: 1 = culoare

2 = negru

3 = cenușiu

4 = brun

5 = cărămiziu

6 = flecuri

7 = blacktopped

8 = gălbui

9 = brun/gălbui

10 = roșu

11 = total

12 = %

Cap vertical: I = categorie

II = fină

III = semifină

IV = grosieră

V = total

VI = %

Tabelul 1. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 1/1992.
Stratul de cultură.

I/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	40	75	21	146	115	-	59	18	3	
	V	4,08	7,66	2,14	14,92	11,75	-	6,03	1,84	0,30	477 48,77
III	T	11	37	31	134	86	-	36	91	3	
	V	1,12	3,78	3,16	13,70	8,79	-	3,68	9,30	0,30	429 43,86
IV	T	6	11	4	27	7	-	2	15	-	
	V	0,61	1,12	0,40	2,76	0,71	-	0,20	1,53	-	72 7,36
V		57	123	56	307	208	-	97	124	6	978 100
VI		5,82	12,57	5,72	31,39	21,26	-	9,91	12,67	0,61	100

Tabelul 2. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 2/1992.
Stratul de cultură

I/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	182	167	63	335	387	1	133	118	18	
	V	6,14	5,64	2,12	11,31	13,07	0,03	4,49	3,98	0,60	1404 47,43
III	T	27	80	97	234	194	-	52	229	2	
	V	0,91	2,70	3,27	7,90	6,66	-	1,75	7,73	0,06	915 30,91
IV	T	33	61	93	248	94	-	14	93	5	
	V	1,11	2,06	3,14	8,37	3,17	-	0,47	3,14	0,16	641 21,65
V		242	308	253	817	675	1	199	440	25	2960 100
VI		8,17	10,40	8,54	27,60	22,80	0,03	6,72	14,86	0,84	100

Tabelul 3. Situația statistică a materialului ceramic din complexul aflat în caroul c7, adâncimea = 0,60 m, secțiunea S 3/1993

I/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
	V	-	-	-	25	-	-	-	-	-	2 25
III	T	2	2	-	-	2	-	-	-	-	
	V	25	25	-	-	25	-	-	-	-	6 75
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V		2	2	-	2	2	-	-	-	-	8 100
VI		25	25	-	25	25	-	-	-	-	100

Tabelul 4. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 3/1993.
Stratul de cultură

I/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	-	3	-	5	9	-	3	-	2	
	V	-	8,10	-	13,51	24,32	-	8,10	-	5,40	22 59,45
III	T	2	3	-	2	4	-	-	1	-	
	V	5,40	8,10	-	5,40	10,81	-	-	2,70	-	12 33,43
IV	T	1	-	-	-	1	-	-	1	-	
	V	2,70	-	-	-	2,70	-	-	2,70	-	3 8,10
V		3	6	-	7	14	-	3	2	2	37 100
VI		8,10	16,21	-	18,91	37,83	-	8,10	5,40	5,40	100

A F E B Q W C H L

Tabelul 5. Situația statistică a materialului ceramic din locuința L 2/1992

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	32	74	17	111	91	6	43	17	3	394	45,81
	%	3,72	8,60	1,97	12,90	10,58	0,69	5,00	1,97	0,34		
III	T	9	32	28	112	80	-	22	78	2	363	42,20
	%	1,04	3,72	3,25	13,02	9,30	-	2,55	9,06	0,23		
IV	T	5	11	3	37	11	-	1	35	-	103	11,97
	%	0,58	1,27	0,34	4,30	1,27	-	0,11	4,06	-		
V		46	117	48	260	182	6	66	130	5	860	100
VI		5,34	13,60	5,58	30,23	21,16	0,69	7,67	15,11	0,58	100	

Tabelul 6. Situația statistică a materialului ceramic din locuința L 3/1992-1993

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	60	53	11	109	145	-	49	35	6	468	49,00
	%	6,28	5,54	1,15	11,41	15,18	-	5,13	3,66	0,62		
III	T	10	22	30	89	44	-	15	23	-	233	24,39
	%	1,04	2,30	3,14	9,31	4,60	-	1,57	2,40	-		
IV	T	6	37	57	84	29	-	6	32	3	254	26,59
	%	0,62	3,87	5,96	8,79	3,03	-	0,62	3,35	0,31		
V		76	112	98	282	218	-	70	90	9	955	100
VI		7,95	11,72	10,26	29,52	22,82	-	7,32	9,42	0,94	100	

Tabelul 7. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 2/1994
(a=0,60)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	2	7	1	6	10	-	2	6	-	34	68
	%	4	14	2	12	20	-	4	12	-		
III	T	-	3	-	2	3	-	-	2	-	10	20
	%	-	6	-	4	6	-	-	4	-		
IV	T	-	1	-	2	-	-	-	3	-	6	12
	%	-	2	-	4	-	-	-	6	-		
V		2	11	1	10	13	-	2	11	-	50	100
VI		4	22	2	20	26	-	4	22	-	100	

A F E B Q W C H L

Tabelul 8. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 1/1992-1993

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	121	110	53	219	236	1	79	80	12	911	46,45
	%	6,17	5,60	2,70	11,16	12,03	0,05	4,02	4,07	0,61		
III	T	14	57	69	144	143	-	36	203	1	667	34,01
	%	0,71	2,90	3,51	7,34	7,29	-	1,83	10,35	0,05		
IV	T	27	23	35	165	63	-	7	61	2	383	19,53
	%	1,37	1,17	1,78	8,41	3,21	-	0,35	3,11	0,10		
V		192	190	157	528	442	1	122	344	15	1961	100
VI		8,26	9,68	8,00	26,92	22,53	0,05	6,22	17,54	0,76	100	

Tabelul 9. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 1/1992-1993
(fundul complexului)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	19	18	5	15	19	-	3	2	4	85	41,87
	%	9,35	8,86	2,46	7,38	9,35	-	1,47	0,98	1,97		
III	T	3	4	11	17	7	-	1	9	-	52	25,61
	%	1,47	1,97	5,41	8,37	3,44	-	0,49	4,43	-		
IV	T	10	7	4	18	9	-	-	18	-	66	32,51
	%	4,92	3,44	1,97	8,86	4,43	-	-	8,86	-		
V		32	29	20	50	35	-	4	29	4	203	100
VI		15,76	14,28	9,85	24,63	17,24	-	1,97	14,28	1,97	100	

Tabelul 10. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 2/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	78	109	30	183	141	11	90	131	3	776	36,10
	%	3,62	5,07	1,39	8,51	6,56	0,51	4,18	6,09	0,13		
III	T	8	46	154	181	186	-	28	160	-	763	35,50
	%	0,37	2,14	7,16	8,42	8,65	-	1,30	7,44	-		
IV	T	7	48	35	353	99	-	14	54	-	610	28,38
	%	0,32	2,23	1,62	16,42	4,60	-	0,65	2,51	-		
V		93	203	219	717	426	11	132	345	3	2149	100
VI		4,32	9,44	10,19	33,36	19,82	0,51	6,14	16,05	0,13	100	

Tabelul 11. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 2/1994 (fundul complexului)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	9	23	8	11	8	8	19	6	-	92	46,70
	V	4,56	11,67	4,06	5,58	4,06	4,06	9,64	3,04	-	-	-
III	T	2	14	19	13	2	-	3	13	-	66	33,50
	V	1,01	7,10	9,64	6,59	1,01	-	1,52	6,59	-	-	-
IV	T	-	11	11	6	-	-	3	8	-	39	19,79
	V	-	5,58	5,58	3,04	-	-	1,52	4,06	-	-	-
V		11	48	38	30	10	8	25	27	-	197	100
VI		5,58	24,36	19,28	15,22	5,07	4,06	12,69	13,70	-	100	

Tabelul 12. Situația statistică a materialului ceramic din "șanțul cu ceramică" (secțiunea S 7/1994, carourile 12-13)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	3	8	5	13	16	-	7	11	-	63	67,74
	V	3,22	8,60	5,37	14,04	17,52	-	7,52	11,82	-	-	-
III	T	-	5	3	4	6	-	-	2	-	20	21,50
	V	-	5,37	3,22	4,30	6,45	-	-	2,15	-	-	-
IV	T	-	2	-	2	3	-	-	3	-	10	10,75
	V	-	2,15	-	2,15	3,22	-	-	3,22	-	-	-
V		3	15	8	19	25	-	7	16	-	93	100
VI		3,22	16,12	8,60	20,43	26,88	-	7,52	17,20	-	100	

Tabelul 13. Situația statistică a materialului ceramic, secțiunea S 10/1995, alveolarea din capătul nordic

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	-	2	-	3	2	-	-	-	-	7	31,81
	V	-	9,09	-	13,63	9,09	-	-	-	-	-	-
III	T	-	-	2	5	2	-	3	-	-	12	54,54
	V	-	-	9,09	22,72	9,09	-	13,63	-	-	-	-
IV	T	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3	13,63
	V	-	-	-	13,63	-	-	-	-	-	-	-
V		-	2	2	11	4	-	3	-	-	22	100
VI		-	9,09	9,09	50	18,18	-	13,63	-	-	100	

Tabelul 14. Situația statistică a materialului ceramic, secțiunea S 1/1995, șanțul I

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	2	-	1	1	-	-	-	1	-	5	55,55
	V	22,22	-	11,11	11,11	-	-	-	11,11	-	-	-
III	T	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	22,22
	V	-	-	-	-	-	-	-	22,22	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	22,22
	V	-	-	-	-	-	-	-	22,22	-	-	-
V		2	-	1	1	-	-	-	5	-	9	100
VI		22,22	-	11,11	11,11	-	-	-	55,55	-	100	

Tabelul 15. Situația statistică a materialului ceramic din groapa 2, caseta C 4/1995

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
III	T	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	100
	V	-	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V		-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	100
VI		-	-	100	-	-	-	-	-	-	100	

Tabelul 16. Situația statistică a materialului ceramic, secțiunea S 9/1995, alveolarea din capătul nordic

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	13,33
	V	-	-	-	13,33	-	-	-	-	-	-	-
III	T	-	-	-	2	2	-	-	2	-	6	40
	V	-	-	-	13,33	13,33	-	-	13,33	-	-	-
IV	T	-	1	-	6	-	-	-	-	-	7	46,66
	V	-	6,66	-	40	-	-	-	-	-	-	-
V		-	1	-	10	2	-	-	2	-	15	100
VI		-	6,66	-	66,66	13,33	-	-	13,33	-	100	

Tabelul 17. Situația statistică a materialului ceramic din groapa G 2, caroul c 1, secțiunea S 7/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	-	1	-	-	-	-	-	-	1	16,66
	¶	-	16,66	-	-	-	-	-	-	-	-
III	T	-	-	4	1	-	-	-	-	5	83,33
	¶	-	-	66,66	66,66	-	-	-	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	¶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V	-	-	1	-	4	1	-	-	-	6	100
VI	-	-	16,66	-	66,66	16,66	-	-	-	100	-

Tabelul 18. Situația statistică a materialului ceramic din groapa G 2, caroul c 2, secțiunea S 7/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	-	-	-	1	-	-	3	-	4	44,44
	¶	-	-	-	11,11	-	-	33,33	-	-	-
III	T	-	1	-	1	-	-	2	-	4	44,44
	¶	-	11,11	-	11,11	-	-	22,22	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	1	-	1	11,11
	¶	-	-	-	-	-	-	11,11	-	-	-
V	-	-	1	-	2	-	-	6	-	9	100
VI	-	-	11,11	-	22,22	-	-	66,66	-	100	-

Tabelul 19. Situația statistică a materialului ceramic din groapa G 3, caroul c 3, secțiunea S 7/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	-	1	-	1	-	-	2	-	4	80
	¶	-	20	-	20	-	-	40	-	-	-
III	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	¶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
IV	T	-	-	1	-	-	-	-	-	1	20
	¶	-	-	20	-	-	-	-	-	-	-
V	-	-	1	1	1	-	-	2	-	5	100
VI	-	-	20	20	20	-	-	-	-	100	-

Tabelul 20. Situația statistică a materialului ceramic din groapa G 4, caroul c 3-4, secțiunea S 7/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
	¶	-	-	40	20	-	-	-	-	3	60
III	T	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
	¶	-	40	-	-	-	-	-	-	2	40
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	¶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V	-	-	2	2	1	-	-	-	-	5	100
VI	-	-	40	40	20	-	-	-	-	100	-

Tabelul 21. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 4/1995

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	37	23	3	52	29	17	31	2	-	-
	¶	5,21	3,24	0,42	7,33	4,09	2,39	4,37	0,28	-	194
III	T	14	26	26	131	65	2	21	32	-	-
	¶	1,97	3,66	13,66	18,47	9,16	0,28	2,96	4,51	-	317
IV	T	1	2	13	124	9	-	-	49	-	-
	¶	0,14	0,28	1,83	17,48	1,20	-	-	6,91	-	198
V	52	51	42	307	103	19	52	83	-	709	100
VI	7,33	7,19	5,92	43,30	14,52	2,67	7,33	11,70	-	100	-

Tabelul 22. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 5/1995

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II	T	3	3	-	11	7	-	7	2	-	-
	¶	1,77	1,77	-	6,50	4,14	-	4,14	1,18	-	33
III	T	3	3	2	47	20	-	3	21	-	-
	¶	1,77	1,77	1,18	27,81	11,83	-	1,77	12,42	-	99
IV	T	-	-	-	25	-	-	-	12	-	-
	¶	-	-	-	14,79	-	-	-	7,10	-	37
V	6	6	2	83	27	-	10	35	-	196	100
VI	3,55	3,55	1,18	49,11	15,97	-	5,91	20,71	-	100	-

A F E B Q W C H R

Tabelul 23. Situația statistică a materialului ceramic din grupa a, caseta C 2/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	1	1	-	-	2	-	-	1	-	5	33,33
	V	6,66	6,66	-	-	13,33	-	-	6,66	-	-	-
III	T	-	2	2	2	3	-	-	1	-	10	66,66
	V	-	13,33	13,33	13,33	20	-	-	6,66	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V	1	3	2	2	5	-	-	2	1	15	100	
VI	6,66	20	13,33	13,33	33,33	-	-	13,33	-	100	-	

Tabelul 24. Situația statistică a materialului ceramic din grupa b, caseta C 2/1994

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	-	-	-	-	1	-	1	-	-	2	28,57
	V	-	-	-	-	14,28	-	14,28	-	-	-	-
III	T	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	57,16
	V	-	-	-	-	-	-	57,14	-	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	14,28
	V	-	-	-	-	-	-	14,28	-	-	-	-
V	-	-	-	-	1	-	1	5	-	7	100	
VI	-	-	-	-	14,28	-	14,28	71,42	-	100	-	

Tabelul 25. Situația statistică a materialului ceramic din alveolarea (intersecția de complexe) din secțiunea S 14/1995

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	-	-	-	6	5	-	-	3	-	14	51,85
	V	-	-	-	22,22	18,51	-	-	11,11	-	-	-
III	T	-	-	3	7	1	-	-	2	-	-	-
	V	-	-	11,11	26,74	3,70	-	-	7,40	-	-	-
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V	-	-	3	13	6	-	-	-	5	-	27	100
VI	-	-	11,11	48,14	22,22	-	-	-	18,51	-	100	-

Tabelul 26. Situația statistică a materialului ceramic din bordeiul B 3/1995 (secțiunea S 16)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	23	11	4	17	5	4	2	6	-	-	-
	V	11,97	5,72	2,08	8,85	2,60	2,08	1,04	3,12	-	72	37,50
III	T	3	3	11	45	5	4	1	17	-	-	-
	V	1,56	1,56	5,72	23,43	2,60	2,08	0,52	8,85	-	134	69,79
IV	T	-	1	2	20	2	-	-	7	-	-	-
	V	-	0,52	1,04	10,41	1,04	-	-	3,64	-	52	18,88
V	26	15	16	82	12	8	3	30	-	192	100	
VI	13,54	7,81	8,33	42,70	6,25	4,16	1,56	15,62	-	100	-	

Tabelul 27. Situația statistică a materialului ceramic din grupa G 4 (desfășurarea matorului între secțiunea S 9/1995 și C 4/1995)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	3	-	-	-	2	-	1	1	-	-	-
	V	1,37	-	-	-	6,25	-	3,12	3,12	-	7	23,87
III	T	1	-	5	12	-	-	-	4	-	-	-
	V	3,12	-	15,62	37,50	-	-	-	12,50	-	22	88,75
IV	T	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-
	V	-	-	3,12	3,12	-	-	-	3,12	-	3	9,17
V	4	-	6	11	2	-	1	6	-	32	100	
VI	12,50	-	18,75	40,62	6,25	-	3,12	18,75	-	100	-	

Tabelul 28. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 15/1995

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	-	-	-	1	2	-	1	-	-	-	-
	V	-	-	-	5,88	3,92	-	1,96	-	-	10	11,76
III	T	-	6	1	13	4	-	2	8	-	-	-
	V	-	11,76	1,96	25,49	7,84	-	3,92	15,68	-	34	66,66
IV	T	-	-	2	4	5	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	3,92	7,84	9,80	-	-	-	-	11	21,56
V	-	6	3	20	11	-	3	8	-	51	100	
VI	-	11,76	35,88	39,21	21,56	-	5,88	15,68	-	100	-	

Tabelul 29. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 4/1993
(stratul de cultură)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	27	34	6	13	59	-	11	9	4	163	52,24
	Σ	8,65	10,89	1,92	4,16	18,91	-	3,52	2,88	1,28		
III	T	1	18	10	19	36	-	1	17	-	103	33,01
	Σ	0,32	5,76	3,20	6,08	11,53	-	0,32	5,44	0,32		
IV	T	-	4	10	13	11	-	-	7	1	46	14,74
	Σ	-	1,28	3,20	4,16	3,52	-	-	-	0,32		
V	28	56	26	45	105	-	12	33	6	312	100	
VI	8,97	17,94	8,33	14,42	33,97	-	3,84	10,57	1,92	100		

Tabelul 30. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunile S 5a-b/1993
(stratul de cultură)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	12	36	6	34	50	-	13	10	6	167	53,35
	Σ	3,83	11,50	1,91	10,86	15,97	-	4,15	3,19	1,91		
III	T	-	3	9	27	27	-	3	6	2	77	24,60
	Σ	-	0,95	2,87	8,62	8,62	-	0,95	1,91	0,63		
IV	T	-	1	4	29	11	-	1	23	-	69	22,04
	Σ	-	0,31	1,27	9,26	3,51	-	0,31	7,34	-		
V	12	40	19	90	88	-	17	39	8	313	100	
VI	3,83	12,77	6,07	28,75	28,11	-	5,43	12,46	2,55	100		

Tabelul 31. Situația statistică a materialului ceramic din zona L 1/1993

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	52	111	27	180	165	-	72	28	9	644	49,88
	Σ	4,02	8,56	2,09	13,94	12,78	-	5,57	2,16	0,69		
IV	T	11	40	40	161	113	-	39	97	5	506	39,19
	Σ	0,85	3,09	3,09	12,47	8,75	-	3,02	7,51	0,38		
IV	T	6	12	8	56	18	-	3	38	-	141	10,92
	Σ	0,46	0,92	0,61	4,33	1,39	-	0,23	2,94	-		
V	69	163	75	397	296	-	114	163	14	1291	100	
VI	5,34	12,62	5,80	30,75	22,92	-	8,83	12,62	1,08	100		

Tabelul 32. Situația statistică a materialului ceramic din caseta C 2/1994 (stratul de cultură)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	1	1	-	-	3	-	1	1	-	7	31,81
	Σ	4,54	4,54	-	-	13,63	-	4,54	4,54	-		
III	T	-	2	2	2	3	-	-	5	-	14	63,63
	Σ	-	9,09	9,09	9,09	13,63	-	-	22,72	-		
IV	T	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	4,54
	Σ	-	-	-	-	-	-	-	4,54	-		
V	1	3	2	2	6	-	1	7	-	22	100	
VI	4,54	13,63	9,09	9,09	27,27	-	4,54	31,81	-	100		

Tabelul 33. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 9/1995
(stratul de cultură)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	2	-	6	5	-	-	-	-	-	13	30,95
	Σ	4,76	-	14,28	11,90	-	-	-	-	-		
III	T	-	-	-	8	2	-	-	6	-	16	38,09
	Σ	-	-	-	19,04	4,76	-	-	14,28	-		
IV	T	-	1	-	12	-	-	-	-	-	13	30,95
	Σ	-	2,38	-	28,57	-	-	-	-	-		
V	2	1	-	26	7	-	-	6	-	42	100	
VI	4,76	2,38	-	61,90	16,66	-	-	14,28	-	100		

Tabelul 34. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 10/1995
(stratul de cultură)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	3	2	-	9	2	-	-	-	-	16	23,18
	Σ	4,34	2,89	-	13,04	2,89	-	-	-	-		
III	T*	1	1	6	27	4	-	3	3	-	45	65,21
	Σ	1,44	1,44	8,69	39,13	5,79	-	4,34	4,34	-		
IV	T	-	-	-	8	-	-	-	-	-	8	11,59
	Σ	-	-	-	11,59	-	-	-	-	-		
V	4	3	6	44	6	-	3	3	-	69	100	
VI	5,79	4,34	8,69	63,76	8,69	-	4,34	4,34	-	100		

Tabelul 35. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 11/1995 (zona șanțului) **A F E B G W C H K**

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	5	2	1	6	4	1	-	1	-	20	28,57
	W	7,14	2,85	1,42	8,57	5,71	1,42	-	1,42	-		
III	T	1	2	3	29	5	-	-	2	-	43	61,42
	W	1,42	2,85	4,28	41,42	8,57	-	-	2,85	-		
IV	T	-	-	-	4	-	-	-	3	-	7	10
	W	-	-	-	5,71	-	-	-	4,28	-		
V		6	4	4	39	10	1	-	6	-	70	100
VI		8,57	5,71	5,71	55,71	14,28	1,42	-	8,57	-	100	

Tabelul 36. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 12/1995 (stratul de cultură)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	6	5	1	17	11	-	9	2	-	51	24,87
	W	2,92	2,43	0,48	8,29	5,36	-	4,39	0,97	-		
III	T	4	4	4	55	21	-	3	24	-	115	56,09
	W	1,95	1,95	1,95	26,82	10,24	-	1,46	11,70	-		
IV	T	-	-	-	25	-	-	-	14	-	39	19,02
	W	-	-	-	12,19	-	-	-	6,82	-		
V		10	9	5	97	32	-	12	40	-	205	100
VI		4,87	4,39	2,43	47,31	15,60	-	5,85	19,51	-	100	

Tabelul 37. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 16/1995 (șanțul I)

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	23	14	4	23	5	4	6	6	-	83	32,42
	W	8,98	5,46	1,56	8,98	1,95	1,56	2,34	2,34	-		
III	T	4	3	14	61	13	5	1	26	-	127	49,60
	W	1,56	1,17	5,96	23,82	5,07	1,95	0,39	10,15	-		
IV	T	-	1	3	30	2	-	-	10	-	46	17,96
	W	-	0,39	1,17	11,71	0,78	-	-	3,90	-		
V		27	18	21	114	20	9	5	42	-	256	100
VI		10,54	7,03	8,20	44,53	7,81	3,51	1,95	16,45	-	100	

Tabelul 38. Situația statistică a materialului ceramic din caseta C 3/1995 (stratul de cultură) **F E B G W C H K**

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	16	6	1	21	26	4	-	2	-	76	37,07
	W	7,80	2,92	0,84	10,24	12,68	1,95	-	0,97	-		
III	T	3	10	11	36	9	-	5	25	-	99	48,29
	W	1,46	4,87	5,36	17,56	4,39	-	2,43	12,19	-		
IV	T	-	-	5	16	3	-	-	6	-	30	14,63
	W	-	-	2,43	7,80	1,46	-	-	2,92	-		
V		19	16	17	73	38	4	5	33	-	205	100
VI		9,26	7,80	8,29	35,60	18,53	1,95	2,43	16,09	-	100	

Tabelul 39. Situația statistică a materialului ceramic din caseta C 4/1995 (stratul de cultură) **A F E B G W C H K**

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	3	-	-	2	3	5	1	1	-	15	24,19
	W	4,83	-	-	4,83	8,06	1,61	1,61	1,61	-		
III	T	2	-	11	19	2	1	-	4	-	39	62,50
	W	3,22	-	17,74	30,64	3,22	1,61	-	4,83	-		
IV	T	-	-	2	4	-	-	-	2	-	8	12,50
	W	-	-	3,22	4,83	-	-	-	3,22	-		
V		5	-	13	25	5	6	1	7	-	62	100
VI		8,06	-	20,96	40,32	8,06	9,67	1,61	11,29	-	100	

Tabelul 40. Situația statistică a materialului ceramic din secțiunea S 7/1994 (stratul de cultură) **A F E B G W C H K**

I/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
II	T	3	8	6	14	20	-	7	12	-	70	70
	W	3	8	6	14	20	-	7	12	-		
III	T	-	5	3	4	6	-	-	2	-	20	20
	W	-	5	3	4	6	-	-	2	-		
IV	T	-	2	-	2	3	-	-	3	-	10	10
	W	-	2	-	2	3	-	-	3	-		
V		3	15	9	20	29	-	7	17	-	100	100
VI		3	15	9	20	29	-	7	17	-	100	

b. Analiza formelor ceramicii.

Pentru a avea o imagine cât mai corectă a structurii și distribuției formelor ceramice în așezarea de la Orăștie-Dealul Pemilor punct X₂, am încercat eliminarea, din start, a tuturor materialelor arheologice nerelevante (prin faptul că fragmentele acopereau o parte prea mică a vasului). Am ales, în consecință, și profilele de vase cât mai întregi. Principalele forme rezultate după desenare și reconstituire grafică sunt:

A. Străchinile simple, plate, cu variantele:

1. Cu pereții într-un unghi de 45° având, uneori, toarte apucători¹¹⁸;
 - 1a. Variantă patrulateră a formei I¹¹⁹;
 - 1b. Variantă a tipului A₁ cu patru protome alveolate pe buză¹²⁰;
 - 1c. Variantă cu țevă de scurgere a aceluiași tip¹²¹;
 - 1d. Această variantă are o toartă dublă sub buză¹²²;
 - 1f. Variantă strecurătoare (afumătoare ?)¹²³;
2. Strachină simplă cu pereții evazați într-un unghi mai larg de 45°¹²⁴;
 - 2a. Variantă patrulateră a acestei forme (2)¹²⁵;
 - 2b. Subvariantă cu protome¹²⁶;
3. Strachina simplă cu buza profilată¹²⁷;

¹¹⁸ Pl. VI/10, 13; VII/3, 5, 7, 9; XI/4, 6-7, 11-14; XIV/1, 7-9, 12-14, 16; XVI/3, 7; XIX/9; XXI/1, 3, 7; XXV/3, 5, 6; XXVI/12; XXIX/12; XL/8; XLII/6, 9; XLIII/13; XLIV/15; XLV/4.

¹¹⁹ Este foarte greu de făcut distincția între subvariantele A_{1a} și A_{2a}. Înclinația peretelui vasului arată, uneori, existența acesteia. Vasele patrulateră aparținând celor două variante sunt: Pl. VI/3, 8, 11; X/8; XIV/10; XVII/1, 17; XX/11; XXIV/2, 5-10, 12; XXV/4, 7; XXVI/7; XXVII/2, 6, 8-9; XXIX/3; XXXII/1-4, 7, 10, 15, 17-18; XXXIII/1; XXXVII/6, 10-13, 16; XLIII/4, 17; XLV/3, 9-10; XLVI/2.

¹²⁰ Pl. XIX/6; XXIX/9.

¹²¹ Pl. XVIII/16; XXXII/16.

¹²² Pl. VIII/11.

¹²³ Pl. XX/12; XXVI/2. Aceleași variante aparțin, după toate aparențele, și piesa de la

pl. V/1. Piesa este afumătoare, după cum ne sugerează analogiile formale de la Turdaș: Roska. 1941, tabel C/5, 2-3; CXVI/3.

¹²⁴ Pl. VII/2; X/9; XIX/1; XXIII/1, 4-5, 7, 10; XXVI/5; XXVII/9 (cu talpă); XXIX/3, 7, 11; XXXV/1; XXXIX/5; XL/2, 10-11; XLII/1, 6, 8.

¹²⁵ Vezi supra, nota 119.

¹²⁶ Pl. XXXV/3; XLIII/15.

¹²⁷ Pl. V/2; XXXI/1.

4. Strachina simplă cu pereții evazați-arciuți, cu sau fără toarte apucători¹²⁸;

- 4a. Subvariantă cu protome¹²⁹;
5. Strachina simplă cu pereții arciuți spre interior¹³⁰;
 - 5a. Subvariantă cu țevă de scurgere, (phallus ?)¹³¹;
6. Strachină-castron, bitronconică, cu umărul drept¹³²;
7. Strachină-castron, bitronconică, cu umărul tras spre interior și toarte apucători¹³³.

B. Strachina adâncă cu variantele:

1. Cu pereții oblici, drepti, putând să poseze și toarte apucători¹³⁴;
2. Variantă cu pereții ușor arciuți¹³⁵;
3. Variantă cu pereții arciuți¹³⁶;
 - 3a. Subvariantă patrulateră, asimetrică¹³⁷;
4. Variantă cu pereții arciuți, făcând tercea către formele globulare¹³⁸;
5. Variantă cu pereții arciuți, având picior scobit în interior¹³⁹.

C. Oala profilată, cu variantele:

1. Oala globulară cu buza evazată¹⁴⁰;
2. Oala globulară cu buza perpendiculară pe burtă¹⁴¹;
3. Oala bitronconică cu buza puțin evazată¹⁴²;
4. Oala bitronconică cu buza evazată¹⁴³;

¹²⁸ Pl. V/8; VII/1, 4; XXIII/3; XXVII/3, 7, 12; XXIX/5, 10; XXX/2-3; XXXV/2; XL/5, 8; XLVI/4, 7.

¹²⁹ Pl. XXXIV/8.

¹³⁰ Pl. VII/6; XII/10; XIV; XIV/4; XVII/5; XXII/5; XXIII/6; XXIII/8; XXVI/10; XXVII/11; XXIX/8; XXXI/5; XXXIV/7; XXXV/4; XL/7; XLIII/2; XLV/6.

¹³¹ Pl. XXVIII/11.

¹³² Pl. XLIV/14.

¹³³ Pl. XII/1.

¹³⁴ Pl. XVII/7, 11-12; XXI/9; XXIII/9; XXVIII/12; XXXIV/5; XXXV/6; XLII/3.

¹³⁵ Pl. XXXIV/2-4, 6; XXXV/7; XXXIX/4.

¹³⁶ Pl. VIII/1-2, 7-8, 10; XXII/11-12; XXXIX/3, 6; XLII/2; XLIII/1; XLIV/10.

¹³⁷ Pl. XXXV/5.

¹³⁸ Pl. VIII/2 - această subvariantă se desprinde din B₃.

¹³⁹ Pl. XXVII/4.

¹⁴⁰ Pl. V/3-4; VI/12; XXI/1, 4, 6; XXVI/4; XLV/11; XXVIII/2, 5, 8; XXXI/4.

¹⁴¹ Pl. V/5; XVI/8; XXVI/9; XXVIII/9; XXXVIII/8-9; XLV/2.

¹⁴² Pl. XXI/3; XXXVIII/13; XLIV/1.

¹⁴³ Pl. XXXIII/9-10; XXXVI/7, 11.

5. Oala bitronconică cu buza invazată, arcuită¹⁴⁴;
6 Oala bitronconică cu buza înaltă, arcuită puternic și puțin evazată¹⁴⁵.

D. Oala globulară, cu variantele:

1. Globulară simplă¹⁴⁶;
2. Globulară, cu buza ușor arcuită¹⁴⁷;
3. Globulară, cu buza ușor profilată, corpul puțin alungit, având toarte-apucători¹⁴⁸;
4. Variantă globulară, plată, cu buza dreaptă¹⁴⁹;
5. Variantă globulară, plată, cu buza dreaptă și mai înaltă, având toarte-apucători¹⁵⁰.

5a. Subvariantă cu corpul bombat având tendințe spre vasul patruleter¹⁵¹.

Am introdus aici și două variante de vase, care deși sunt bitronconice, intruchipează după opinia noastră o evoluție tipologică din acest tip de oale:

6. Oala bitronconică, plată, cu buza perpendiculară pe arcuirea burții, având toarte-apucători¹⁵²;
7. Oala bitronconică, plată, cu buza perpendiculară pe arcuirea burții și înaltă¹⁵³.

E. Oalele înalte, cu burta bombată, cu variantele:

1. Cu buza profilată cu "lippenrand"¹⁵⁴;
2. Cu buza evazată¹⁵⁵.

F. Amforele, cu variantele:

1. Amfora cu pereții prelungi și buza dreaptă, înaltă¹⁵⁶.

¹⁴⁴Pl. XVII/6; XXXVI/5.
¹⁴⁵Pl. XXIV/4; XXXVI/5; XXXVIII/11-12; XXXIX/5.
¹⁴⁶Pl. XIX/4; XXI/2; XXII/6; XXVI/3; XXVIII/1, 3; XXX/4; XXXI/3; XL/3; XLV/8.
¹⁴⁷Pl. XXI/2, 5, 7; XXIII/2; XXVI/11; XXVIII/4, 6; XXXVIII/10; XXXIX/1; XLII/7; XLIV/9; XLVI/9.
¹⁴⁸Pl. VI/7.
¹⁴⁹Pl. IX/4-5, 6-7, 11-12; XXIV/1; XXVIII/6.
¹⁵⁰Pl. XVII/2, 10; XL/4, 6.
¹⁵¹Pl. XXXVI/8.
¹⁵²Pl. IX/13; XXXVI/9.
¹⁵³Pl. XXXIII/9-10; XXXVI/7, 11.
¹⁵⁴Pl. XVII/4, 9; XX/8; XL/6.
¹⁵⁵Pl. XLIV/3.

2. Variantă cu buza evazată¹⁵⁷;
3. Variantă cu buza dreaptă și corpul foarte bombat¹⁵⁸.

G. "Tăvile de pește", cu variantele:

1. Ovală, cu pereții arcuiți, simplă¹⁵⁹;
2. Ovală, cu pereții arcuiți și cu tendință de evazare, având apucători¹⁶⁰;
3. Ovală, cu pereții ușor oblici, având protome¹⁶¹.

H. Farfuriile, cu variantele:

1. Simplă, cu pereții ușor oblici¹⁶²;
2. Variantă cu pereții evazați și arcuiți, având fundul profilat¹⁶³;
3. Variantă cu buza puternic profilată¹⁶⁴;
4. Variantă cu buza și fundul puternic profilate¹⁶⁵.

I. Picioarele de vas, cu variantele:

1. Plin, având postamentul arcuit¹⁶⁶;
1a. Subvariantă având o incizie grosă între picior și postamentul arcuit¹⁶⁷;
2. Masiv, cu un început de arcuire a postamentului în interior¹⁶⁸;
3. Masiv, cu scobitură în interiorul postamentului¹⁶⁹;
3a. Subvariantă cu vasul înalt¹⁷⁰;
4. Masiv, cu postamentul cu scobitură, zvelt¹⁷¹;

¹⁵⁶Unele dintre exemplele ce vor urma fac trecerea către forma F₂. Pl. IX/1-3; XI/15; XVI/1, 8, 10, 12; XXII/8-9; XXVI/1, 6; XXXVI/1-2, 4, 8. Varianta de la pl. XXXVI/1 ca și cea de la pl. XLIV/6 au "lippenrand" sub buză.

¹⁵⁷Pl. XXXVI/3; XLII/4.

¹⁵⁸Pl. XVI/2.

¹⁵⁹Pl. XVIII/14.

¹⁶⁰Pl. XXXI/2.

¹⁶¹Pl. XII/8.

¹⁶²Pl. XXIX/2.

¹⁶³Pl. XVIII/12.

¹⁶⁴Pl. XVII/1.

¹⁶⁵Pl. XVII/3.

¹⁶⁶Pl. VIII/4; XXX/11.

¹⁶⁷Pl. VI/2.

¹⁶⁸Pl. VIII/6, 9, 12; IX/8; XXII/4; XXX/8, 14; XLIV/5.

¹⁶⁹Pl. VI/4; XXX/15; XXXVIII/2, 5; XLIV/4.

¹⁷⁰Pl. VIII/13; XXVIII/7; XLIII/3.

¹⁷¹Pl. VIII/5.

- 4a. Subvariantă cu postamentul lățit¹⁷²;
 4b. Subvariantă cu postamentul lățit și perforat¹⁷³;
 5. Variantă cu postamentul inelar și scobitura puțin pronunțată¹⁷⁴;
 5a. Subvariantă cu postamentul inelar, scobitură pronunțată și baza arcuită¹⁷⁵;
 5b. Subvariantă cu postamentul scobit, foarte înalt¹⁷⁶.

J. Altare, cu următoarele variante:

1. Altar cu vasul sub forma unei străchini de tip A₅, cu trei sau patru picioare¹⁷⁷;
 2. Altar cu vasul sub forma unei străchini de tip A_{1b}, cu trei sau patru picioare¹⁷⁸;

K. Vasele miniaturale, cu următoarele variante:

1. Paharul¹⁷⁹;
 2. Strachina de tip A₁¹⁸⁰
 3. Strachina de tip A₂¹⁸¹;
 4. Strachina de tip A₃, foarte plată, cu toarte perforate¹⁸².

* *

c. Ornamentele

Principalele categorii de ornamente, caracteristice - de fapt - culturii Turdaș, sunt inciziile (care uneori pot fi interpretate ca semne, simboluri proliferate), impresiunile și -mai rar-, cele realizate prin pictare sau lustruire.

Cele mai caracteristice ornamente sunt, fără îndoială, cele realizate prin incizare. Aceasta este realizată (incizia) prin "zgărierea" peretelui vasului, înainte de ardere, cu un obiect ascuțit. De cele mai multe ori, incizia turdășeană

¹⁷² Pl. XXVIII/1.

¹⁷³ Pl. XIX/3.

¹⁷⁴ Pl. XII/12; XXXII/6.

¹⁷⁵ Pl. IX/9; XXXII/9; XLIV/11.

¹⁷⁶ Pl. VIII/3.

¹⁷⁷ Pl. XIII/6-7; XXIV/11.

¹⁷⁸ Pl. XLIII/14.

¹⁷⁹ Pl. XXXIII/2.

¹⁸⁰ Pl. XII/4.

¹⁸¹ Pl. XLVI/5.

¹⁸² Pl. XIV/3.

este adâncă, ornamentele fiind echilibrate/ordonate pe întreg corpul vasului. Majoritatea vaselor ornamentate fac parte din tipurile A₁, 1a-1b; 2, 2a-b, 4a.

Celelalte tipuri de forme sunt ornamentate mai rar și, de obicei, nu cu ornamente incizate. Semnele realizate prin incizarea peretelui sau fundului vasului par a fi cele mai caracteristice ornamente ale culturii Turdaș. Acestea apar într-un număr mare de cazuri și se repetă, ca și motivistică, foarte rar. Între semnele comune, repetabile, observăm crucea care apare în diverse variante pe funduri de vase, la baza vasului, sau sub toarte-apucători (vezi Tabel sintetic II/A_c, k; B_d; C_a)¹⁸³. Alt semn ce apare repetat este antena (vezi Tabel sintetic II/A_b)¹⁸⁴ având o variantă, preferată mai des, cu inciziile-snop grupate pe o latură a inciziei-ax central (vezi Tabel sintetic II/A_c; C_b)¹⁸⁵. Se mai poate sesiza o predilecție către *snopurile de incizii* care pot fi paralele (vezi Tabel sintetic II/A_f, g; B_b, i)¹⁸⁶ sau *intersectate*, în diverse variante, (vezi Tabel sintetic II/A_a, i)¹⁸⁷. Alte incizii, *scurte*, reprezintă - prin modul lor de grupare - *semne* (vezi Tabelul sintetic II/A_j; B_c)¹⁸⁸. Între semnele găsite pe fundul vasului se remarcă cele antropomorfe (vezi Tabel sintetic II/A_d)¹⁸⁹. În sfârșit, pe ceramica de "uz comun" am întâlnit un semn realizat din două incizii foarte groase (șanțuri), la baza șanțului (vezi Tabel sintetic II/B_c)¹⁹⁰.

Ornamentele care individualizează cultura Turdaș, apar după cum am mai amintit, pe străchini sau vase patruleter, excepțiile fiind foarte puține. Acest ornament se bazează pe existența, sub buză sau la baza vasului, a unei benzi incizate formate din două linii paralele în interiorul căreia se află tăieturi scurte, câte două de cele mai multe ori¹⁹¹. Uneori această bandă de pomire poate fi realizată printr-o incizie simplă. Pe corpul vasului ornamentul unește buza cu fundul acestuia prin triunghiuri mici¹⁹², sau mari¹⁹³, umplute cu tăieturi scurte,

¹⁸³ Pl. X/4; XXXVIII/4; XIII/17; XIX/8; XIII/13; XVII/12; XXXII/8.

¹⁸⁴ Pl. X/6.

¹⁸⁵ Pl. XXX/1; XX/15.

¹⁸⁶ Pl. XXXIII/3; 7; XIII/15; XXX/13; XXXII/13; XXXIII/8.

¹⁸⁷ Pl. X/3; XXXVIII/1.

¹⁸⁸ Pl. XXXVIII/3; XIII/16.

¹⁸⁹ Pl. XX/5; XXXVII/15.

¹⁹⁰ Pl. XXX/6.

¹⁹¹ Pl. VI/13; XI/4; XIV/1, 2, 7, 9, 14, 16; XX/6, 7; XXIV/1-2, 5, 9-10, 12; XXVII/6; XXX/4; XXXVII/2, 10, 11; XLV/4, 9-10.

¹⁹² Pl. VI/1; VIII/15; XX/7; XXIV/5, 7; XXIX/1, 3, 4, 6; XLIII/4, 15-17.

¹⁹³ Pl. VI/3, 8, 11, 13, 14; X/8, 9; XI/1-2, 5-7, 11, 13; XII/11; XIV/4, 7-9, 12-14, 16; XVII/1, 17; XX/11; XXIV/2, 6, 8, 12; XXX/10; XXXVII/6, 11, 17; XLII/2, 4; XLV/3; XLIV/3; XLVI/2, 6, 8 (se adaugă și banda în zig-zag, incizată). La acestea se mai pot adăuga ornamentele de la pl. XXV/3-7; XXV/7; XXXII/2, 7, 12, 15, 18.

Pictura cu pastă roșie se face prin umplerea cu substanță colorată a spațiului dintre incizii²²⁹, sau a spațiului dintre benzile incizat-punctate²³⁰.

Pictura cu pastă de culoare neagră se realizează pe vasele neornamentate cu incizii (această observație este rezultatul actual al cercetărilor). Cele mai reprezentative fragmente ceramice pictate sunt piciorul de cupă de la pl. VIII/4 și vasul pictat cu o ghirlandă de la pl. XIX/4. Pe vasul de la planșa XXVIII/5 nu se poate distinge, în mod adecvat, motivistica²³¹.

Pe lângă caracterul funcțional, toartele și apucătorile pot avea, și posedă - fără îndoială - și unul ornamental. Principalele categorii de toarte perforate sunt cele care pot avea, cu puțină imaginație, forma unui cap de animal stilizat²³². Această stilizare se găsește și la apucători neperforate²³³. Toartele perforate pot fi avea una²³⁴, sau două găuri pentru atârănarea vasului²³⁵. Toartele perforate pot fi și ornate cu tăieturi simple²³⁶. Și apucătorile sunt ornate cu impresii²³⁷. Butonii și toartele neperforate sunt de o mare varietate, ca în toate așezările neolitice. Reținem stilizarea unui cap de bovidu²³⁸ și a unui phallus²³⁹, prin acest procedeu.

d. Plastica

Reliex

Statuetele antropomorfe și zoomorfe de lut nu au prezența cantitativă cu care ne-am obișnuit în așezările neolitice, sau care ne-ar fi sugerată de colecția

²²⁹ Pl. VI/13.

²³⁰ Pl. XX/1. Descoperirile noastre de la Turdaș (1992-1995) arată că această categorie este deosebit de bine reprezentată (nota 228-229). Înclinăm să credem că aceasta este o caracteristică a culturii Turdaș nesesisată (din cauza curățării neante a ceramicii) cu ocazia cercetărilor anterioare.

²³¹ Așezarea de la Orăștie are un sol deosebit de acid. Credem că au fost ornate, prin pictare, mult mai multe vase. Consecința firească a acidității crescute a solului a dus la pierderea acestor ornamente, realizate în tehnica "după ardere".

²³² Pl. V/9; XI/15; XIII/1, 9; XX/9; XXII/1; XXX/5; XXXII/19; XLIV/12.

²³³ Pl. V/6; XIII/10; XLIV/10.

²³⁴ Pl. XI/5, 9; XIII/2-3; XX/13; XXV/6; XXX/9; XXXII/7; XLI/8; XLIII/1; XLV/4, 6.

²³⁵ Pl. XI/3; XXXVII/18.

²³⁶ Pl. XI/9.

²³⁷ Pl. XXXVII/3.

²³⁸ Pl. XIII/12. Vezi și *supra*, nota 232.

²³⁹ Pl. XIII/11. Pentru acest tip de stilizare, ca și pentru țevă de scurgere cu aceeași stilizare cultică de la tip A₅₅, cele mai bune analogii se găsesc la orizontul Vinča C, în Banat: Luca 1990-1993, 66, n. 19; 1990, 9, poz. VI, fig. 8/6. Piesa ultimă arată că protoma sub formă de țevă de scurgere, sau buton, phallic are o răspândire cronologică în cultura Vinča, dar nu numai.

Zsofia Torma²⁴⁰. Cea mai importantă descoperire făcută la Orăștie - Dealul Pemilor punct X₂, este un complex de cult aparținând nivelului superior (nou), și anume locuinței L₃/1992-1993²⁴¹.

Complexul de cult este alcătuit din trei piese care vor fi descrise în continuare:

1. Statuetă (pl. XV/1) din lut fin, bine ales; ardere bună; culoarea variază de la cărămiziu către galben și cenușiu, prezentând efectul cromatic denumit de obicei "flecuri", datorat - probabil - incendiului ce a devastat locuința și a dus la arderea secundară a statuei. Înălțime 11,9 cm, lățime maximă 6,1 cm.

Personajul reprezentat este masculin. Sprijinim această afirmație pe lipsa atributelor feminine (sâni, steatopigie) și pe singurele piese vestimentare: un brâu (redat prin trei incizii adânci în jurul soldurilor), o apărătoare de sex (figurată prin șase incizii adânci) legată, printre fese, de brâu cu un snur (redat printr-o incizie)²⁴² și trei coliere de lungimi diferite (incizii adânci, întretăiate, la intervale egale de tăieturi scurte). Ele sunt vizibile numai pe piept, la spate pierzându-se sub podoaba capilară²⁴³.

Amănuntele anatomice sunt realiste. La piciorul drept, singurul căruia i s-a păstrat laba, au fost modelate cele cinci degete; fesele sunt bine figurate; mâinile sunt înfipite în brâu incizat; sunt redate amănuntele feței: nasul, ochii, gura. Nasul este de mari dimensiuni și este realizat prin strângerea pastei moi între degete; părul este redat prin tăieturi scurte, în zig-zag²⁴⁴. Un ultim amănunt ar fi prezența unei găuri rotunde, cu diametrul și adâncimea de 0,5 cm, aflată pe spatele statuei în zona rinichiului stâng. Semnificația ei ne scapă. Personajul este redat în mișcare, cu piciorul și umărul drept înainte²⁴⁵.

2. Statuetă (pl. XV/3) fragmentară (se păstrează doar capul), modelată în lut bine ales, degresat cu nisip fin, bine arsă, de culoare galbenă, către roșcat sau cenușiu, pe porțiuni mici, din cauza arderii secundare. Înălțimea 3,9 cm, lățimea 2,9 cm. Fața statuei este lucrată ca și cea a piesei nr. 1, nasul fiind obținut tot prin strângerea între degete a lutului moale, părul este redat tot prin incizii (mai fine decât la piesa precedentă). La gât are, de asemenea, coliere²⁴⁶.

Considerăm că aceasta ar putea reprezenta perechea feminină a primei statuete, deoarece partea păstrată - capul - este de dimensiuni mai mici și cu trăsăturile feței mai fin redată. Ideea rămâne la nivel de supoziție. Reținem în

²⁴⁰ Röska 1941, taf. CXXXVII-CXLIV.

²⁴¹ Luca 1994, 363-367.

²⁴² *Ibidem*, 364, n. 6.

²⁴³ *Ibidem*, n. 7.

²⁴⁴ *Ibidem*, n. 8.

²⁴⁵ *Ibidem*, n. 9.

²⁴⁶ *Ibidem*, n. 10.

final că fața statuetei nu este acoperită cu o mască, așa cum se întâmplă la atâtea piese aparținând epocii neolitice²⁴⁷.

3. Protomă de vas (pl. XV/2), antropomorfă, din pastă fină, degresată cu nisip și măr, ceea ce o face făinoasă la pipăit, aspect dat și de căderea slipului piesei. Arderea foarte bună (evident secundară), culoare roșie. Înălțimea piesei 7,5 cm, lățimea 4,5 cm.

Protoma are părul prins. Coafura este reprezentată prin trei "gurguie", două la tâmple și unul în creștet. Pe părțile laterale ale gâtului câteva incizii reprezintă, probabil, cozile părului, ca o continuare a coafurii. În jurul "gurguiului" din creștet, părul este reprezentat radiar, cu ajutorul unor incizii adânci (excizii ?). Starea de conservare a piesei ne face să nu fim siguri că descrierea respectă, întru totul, realitatea inițială a obiectului²⁴⁸.

În concluzie, credem că, complexul de cult descoperit în locuința L₃/1992-1993 reprezintă - cum am mai afirmat și în alte rânduri - o "trusă magică"²⁴⁹. Acest grupaj de piese de cult nu a fost evacuat de locuitorii locuinței din cauza distrugerii violente și a părăsirii precipitate a așezării²⁵⁰. În cazul în care statutele reprezintă o pereche, după cum presupunem, ne aflăm în fața unei desoperiri de genul celei de la Cernavodă²⁵¹, sau - în conformitate cu motivația spirituală -, ca la Parța²⁵².

Piese, ca atare, au cele mai bune analogii în așezările de la Turdaș²⁵³, Tărtăria²⁵⁴, sau în așezări ale culturii Vinča²⁵⁵. Modul de schematizare a feței indică un orizont târziu al culturii Vinča²⁵⁶. Considerăm că aceste statuete nu au avut fața acoperită cu o mască, având bune legături - prin modul de redare a feței și prin atitudine - cu culturile (Precucuteni²⁵⁷) și Gumelnița²⁵⁸. De altfel, importurile Precucuteni I-II descoperite în ultima vreme în contexte stratigrafice sigure la Mintia²⁵⁹ și Turdaș²⁶⁰ demonstrează o simultaneitate între nivelurile

²⁴⁷ Ibidem, n. 11.

²⁴⁸ Ibidem, n. 12.

²⁴⁹ Ibidem, n. 16.

²⁵⁰ Ibidem, n. 17.

²⁵¹ Ibidem, n. 18.

²⁵² Ibidem, n. 19.

²⁵³ Ibidem, n. 20.

²⁵⁴ Ibidem, n. 21.

²⁵⁵ Ibidem, n. 22.

²⁵⁶ Ibidem, n. 23; Dumitrescu 1987-88.

²⁵⁷ Luca 1994, n. 24.

²⁵⁸ Ibidem, n. 25.

²⁵⁹ Ibidem, n. 26.

²⁶⁰ Ibidem, n. 27.

de candelă la Vinča - neolit²⁶⁷
contemporane cu faza C a culturii Vinča și materialele precucuteniene citate mai sus²⁶¹.

În așezarea neolitică de la Orăștie s-au mai descoperit și alte piese ce pot fi încadrate în categoria plasticii.

La pl. XIII/4, avem o parte dintr-un idol perforat - probabil cu cap mobil²⁶² - fragmentar. Prezența acestei piese denotă reminiscența unui orizont cronologic anterior²⁶³.

Ultima piesă este o protomă de vas (sau o toartă ?), ornamentată în manieră turdășeană, antropomorfă (?)²⁶⁴.

* * *

Nu putem încheia subcapitolul dedicat plasticii fără să amintim existența altărașelor de cult. Acestea se înscriu, în tipologia noastră, în tipurile J₁₋₂. Neilustrată în tabelul sintetic este piesa încadrată de noi în tipul J₃, desenată la pl. VI/6, XVIII/5-6, XXX/7. Cele trei piese aparțin aceleiași altăraș, cu picioarele foarte înalte, întâlnit și în alte orizonturi contemporane²⁶⁵. Aceste piese (altărașele), erau folosite, după câte se pare pentru iluminat, fie în timpul procesualității rituale - poate chiar în corelație cu "trusa magică", în acest caz piesa putând fi asemănată cu o candelă - fie pentru iluminatul de noapte al locuinței, pierzându-și, în acest caz, o parte din atributele rituale.

Amintim, în sfârșit, și existența unei amulete-tăbliță de lut ars, ruptă din vechime, găsită în partea superioară a umpluturii mormântului neolitic M₁/1995. Piesa este ornamentată în manieră turdășeană și pare a avea rol mai degrabă decorativ decât simbolic²⁶⁶.

În concluzie, observăm că structura materialului arheologic din locuințele turdășene de la Orăștie-Dealul Pemilor punct X₂, se repetă, cu mici variații, de la o locuință la alta. Aceasta indică preocupări comune în cadrul comunității, precum și un oarecare grad de conservatorism. Această tendință spre păstrarea nealterată a unei moșteniri culturale se observă, mai ales, în cazul ceramicii și a plasticii. Tendința sesizată de noi va fi dezbătută, în amănunt, în capitolul IV al lucrării de față, capitol ce se ocupă de încadrarea cronologică și culturală a materialului arheologic descoperit aici.

²⁶¹ Ibidem, n. 28.

²⁶² Pl. XIII/4. Acest tip de statueta este semnalată în Transilvania: Vlăsa 1966; Aldea 1968.

²⁶³ Aceste piese sunt încadrate într-un orizont cronologic Vinča B₂/C: Lazarovici 1979, fig. 8, 94-100.

²⁶⁴ Pl. XIII/8.

²⁶⁵ Luca 1990, 29, poz. LIV, fig. 7/9.

²⁶⁶ Pl. XLVI/1.

CAPITOLUL IV

ÎNCADRAREA CRONOLOGICĂ ȘI CULTURALĂ A AȘEZĂRII
NEOLITICE DE LA ORĂȘTIE-"DEALUL PEMILOR", PUNCT X₂

a. Repere culturale turdășene

Am amintit, de mai multe ori până acum, că descoperirile arheologice de la Orăștie sunt caracteristice pentru cultura Turdaș. Credem că, în stadiul actual al cercetărilor, este importantă o rememorare a principalelor așezări turdășene, fapt greu de dus la îndeplinire datorită cercetării și publicării fragmentare a datelor referitoare la această cultură, și la aceste situri. De cele mai multe ori, materialele turdășene au fost judecate "în sine", rupte de contextul arheologic caracteristic sitului, fapt ce se va vedea după enumerarea punctelor cu materiale - sau strate de cultură - turdășene.

Principalele descoperiri aparținând culturii Turdaș s-au făcut la: Aiton²⁶⁷, Aiud²⁶⁸, Alba Iulia-Lumea Nouă²⁶⁹, Bădești²⁷⁰, Bernadea²⁷¹, Bradu²⁷², Cașolț²⁷³, Ciopeea²⁷⁴, Călnic²⁷⁵, Cheile Turzii²⁷⁶, Chitid²⁷⁷, Cluj-Napoca²⁷⁸, Cugir²⁷⁹, Daia

²⁶⁷ Blăjan-Cerghi 1977, 131-135, fig. 3/1, 2-3, 6-9; Rep. Cluj 1992, 22, Aiton - punct 2.

²⁶⁸ Ciugudean 1978, 49, fig. 6/2 (poate și 6/1, 15).

²⁶⁹ Berciu- Berciu 1949, 1-18; Berciu 1968; Lazarovici- Kalmar 1982, fig. 4/1-2, 4, 6-10; 5/2, 5, 7, 9-14; Lazarovici și colab. 1991, 94, 111-114 (niv. I-Turdaș, niv. II-Turdaș-Lumea Nouă, niv. III-Turdaș III); Paul 1992, 136-137.

²⁷⁰ Rep. Cluj 1992, 48, Bădești - punct 1.

²⁷¹ Paul 1992, 137.

²⁷² Macrea 1957, 140-141.

²⁷³ Macrea 1957, 139-140; 1959, 421-429; Paul 1961, 116, fig. 6/7, 10; 1992, 19, 138; Nițu 1973, 73.

²⁷⁴ Kalmar 1984, 392, punct 10; Kalmar-Tatu 1984-1985, 91-92, punct 2, fig. 2/4; Nemeș 1988-1991, 36, n. 17.

²⁷⁵ Paul 1992, 139.

²⁷⁶ Lazarovici și colab. 1991, 109.

²⁷⁷ Drașoveanu-Rotea 1984-1985; Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986, 19.

²⁷⁸ Lazarovici și colab. 1983-1984, 15-22. Bolindeț 1994, 17; Lazarovici și colab. 1991, 107-108 (elemente turdășene). Kalmar 1985-1986, 402, punct 3 (în tabel=grup Iclod), Vlăsău 1970, 3-14; Lazarovici și colab. 1991, 103-104; Rep. Cluj 1992, 126, punct 16. Lazarovici și colab. 1991, 105.

²⁷⁹ Informație Fl. Medeleț, cărui îi mulțumim și pe această cale.

Română²⁸⁰, Deva²⁸¹, Dorolțu²⁸², Fizeșu Gherlii²⁸³, Gârbău²⁸⁴, Ghirbom²⁸⁵, Gorenii²⁸⁶, Hățăgel²⁸⁷, Hunedoara²⁸⁸, Iclod²⁸⁹, Limba²⁹⁰, Lipova²⁹¹, Miercurea Sibiului²⁹², Mihaș²⁹³, Mintia²⁹⁴, Nandru²⁹⁵, Năsad²⁹⁶, Oena Sibiului²⁹⁷, Ohaba de sub piatră²⁹⁸, Orăștie²⁹⁹, Peștenița³⁰⁰, Petrești³⁰¹, Pianu de Jos³⁰², Pricaz³⁰³, Rahău³⁰⁴, Războieni³⁰⁵, Râul Alb³⁰⁶, Reea³⁰⁷, Romos³⁰⁸, Sântămărie-Orlea³⁰⁹,

²⁸⁰ Nițu 1973, 73; Paul 1992, 19, 126-127, 140.

²⁸¹ Andrițoiu 1973, 11-12.

²⁸² Rep. Cluj 1992, 188, Dorolțu - punct 1.

²⁸³ Roska 1942, 216-218, nr. 79; Rep. Cluj 1992, 200, Fizeșu Gherlii - poziția 2.

²⁸⁴ Roska 1942, 151, nr. 32; 1943, 60, nr. 30; Rep. Cluj 1992, 227, Gârbău - poziția 1.

²⁸⁵ Aldea-Moga-Ciugudean 1979, 257-259; Paul, 1992, 19, 140.

²⁸⁶ Zrinyi 1981, 82. Așezarea este Petrești, nu Turdaș; vezi Paul 1992 - repertoriu.

²⁸⁷ Kalmar-Tatu 1984-1985, 93, poz. 6; Nemeș 1988-1991, 38.

²⁸⁸ Andrițoiu 1979, 24, poz. 21b; Drașovean 1986-1987, 11-17; Drașovean-Rotea 1984-1985, 87, n. 10.

²⁸⁹ Lazarovici și colab. 1991, 133-136; Maxim și colab. 1994, fig. 1/3, 5, 7, 10, 12; 2/3, 8-12; 6/4; Valea Alunișului: fig. 5/7, 9, 11; Lazarovici 1991 (cu bibliografia grupului); Rapoartele semnate Lazarovici-Kalmar de la lista bibliografică anexată.

²⁹⁰ Berciu-Berciu 1949, 18-29; Lazarovici și colab. 1991, 120-121; Paul 1992, 140.

²⁹¹ Boronean-Demșa 1974; Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986, 19; Luca 1986, 1987; Lazarovici 1994, 64 (Vința C - Tisa).

²⁹² Paul 1992, 141.

²⁹³ Paul 1975; 1992, 19, 141.

²⁹⁴ Mărghitan 1968; Lazăr 1974-1975, 12, fig. 2; Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986, 19; Drașovean-Luca 1990.

²⁹⁵ Vlăsău 1996, 16, 33; Roska 1942, 200-201, pl. 241-242.

²⁹⁶ Rep. Cluj 1992, Năsad, poz. 1. Credem că acest punct trebuie să fie scos, deoarece nu putem fi siguri că un topor de piatră poate fi un argument pentru atribuirea unui sit.

²⁹⁷ Paul 1962, 193-204, fig. 9/2, 6-8; 1970; 1992, 19, 142.

²⁹⁸ Kalmar-Tatu 1984-1985, 93, poz. 7; Nemeș 1988-1991, 39 (amintește și fragmentele ceramice Starăveo-Criș).

²⁹⁹ Luca-Cosma 1993, 85-86; Paul-Luca și colab. 1994, 45; 1995, 62-63.

³⁰⁰ Kalmar-Tatu 1984-1985, 94, poz. 8; Nemeș 1988-1991, 39 (Peșteana?).

³⁰¹ Lazarovici-Kalmar 1982, 244, pl. IVA; Paul 1992, 19, 142-143.

³⁰² Paul 1969; 1992, 19, 143.

³⁰³ Andrițoiu 1979, 25, poz. 26, n. 26.

³⁰⁴ Paul 1992, 143.

³⁰⁵ Kalmar 1984, 394, poz. 32, fig. 3/2-3 (2 este pictat în manieră Tăușalaș).

³⁰⁶ Kalmar-Tatu 1984-1985, 94, poz. 9, fig. 1/8, 14; Nemeș 1988-1991, 40.

³⁰⁷ Nemeș 1988-1991, 40.

Sebeș³¹⁰, Sântimbru³¹¹, Subcetate³¹², Suseni³¹³, Șoimuș³¹⁴, Șura Mică³¹⁵, Tărtăria³¹⁶, Tăualaș³¹⁷, Turda³¹⁸, Turdaș³¹⁹, Unirea³²⁰, (Crăgiuș)³²¹, Vadu³²², Valea Nandruului³²³, Viștea³²⁴, Vlaha³²⁵, Zau de Câmpie³²⁶, Zlaști³²⁷.

Simple trecere în revistă a acestor semnalări ne pune în fața mai multor constatări:

Materialele turdășene apar în corelație cu mai multe culturi sau grupe culturale transilvănene între care amintim cultura Petrești, grupul cultural Iclod, grupul cultural Lumea Nouă, de fiecare dată cu altă semnificație:

a. Corelația materialelor turdășene cu cele petreștene este diversificată în cel puțin trei cazuri. Din punct de vedere stratigrafic, întotdeauna nivelele

³⁰⁸ Luca-Cosma 1993, 86. Cercetările sistematice din anul 1995 demonstrează că așezarea neolitică de aici aparține fazei A₂₋₃ a culturii Vinča. Facem, în consecință, cuvenita rectificare!

³⁰⁹ Kalmar-Tatu 1984-1985, 94-95, poz. 11, fig. 1/13; Nemeș 1988-1991, 42.

³¹⁰ Macrea-Crișan 1964, 360, poz. 96.

³¹¹ Berciu-Popa 1961, 267-271, fig. 3; Paul 1992, 143-144.

³¹² Kalmar-Tatu 1984-1985, 95, poz. 12, fig. 1/9, 19; Nemeș 1988-1991, 37, n. 20, p. 40.

³¹³ Nemeș 1988-1991, 42, n. 61.

³¹⁴ Andrițoiu 1979, 27, poz. 35, n. 35; Drașoveanu-Rotea 1986, 22; Lazarovici și colab. 1986, 22.

³¹⁵ Paul 1992, 145.

³¹⁶ Horedt 1949, 44-57; Macrea-Crișan 1964, 362, poz. 116; Vlăssa 1967, 403, 28-43; Lazarovici și colab. 1991, 93-94, 97-99; Paul 1992, 18, 145.

³¹⁷ H. Dumitrescu 1966; 1984; H. Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986; Vlăssa 1967, 414 (făcies Tărtăria-Tăualaș); Lazarovici-Kalmar 1982, fig. 3/1, 3, 5; 5/1, 4, 8; Lazarovici și colab. 1991, 115-120; Paul 1992, 18, 145.

³¹⁸ Lazarovici-Kalmar 1982, 226, fig. 4/3.

³¹⁹ Roska 1928, 1941, 7-15, taf. I-CXLV, CXLIX-CLI; 1942, 287-290, poz. 69, pl. 344-349; Laszlo 1991; Lazarovici și colab. 1991, 94-95, 122-126; Paul 1992, 19, 145; Luca și colab. 1994; 1995; Lazăr, 1974-1975.

³²⁰ Andrițoiu 1979, 28, poz. 37, n. 37; Kalmar-Tatu 1984-1985, 92, poz. 3, fig. 1/1, 4, 10, 12, 17, 20-21; Nemeș 1988-1991, 37, 43.

³²¹ *Ibidem*.

³²² Kalmar-Tatu 1984-1985, 95, poz. 14; Nemeș 1988-1991, 43.

³²³ Roska 1941, 15-20, taf. CXLVI-CXLVIII; 1942, 101-102, pl. 243-244; Lazarovici și colab. 1991, 126-128, fig. 3/4-10.

³²⁴ Rep. Cluj 1992, 426. Viștea - poz. 1 și 2.

³²⁵ Lazarovici și colab. 1989-1993, 176-178, fig. 9-11.

³²⁶ Lazarovici-Kalmar 1982, fig. 5/3, 6; 6/1-10, 13-16; 7/10.

³²⁷ Andrițoiu 1979, 31, punct 42, n. 44; Drașoveanu-Mariș 1982-1983, 91; Kalmar 1984, 395, punct 48; H. Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986, 19; Lazarovici și colab. 1991, 119, fig. 30 (Gruiul lui Mot).

turdășene sunt anterioare celor petreștene³²⁸. De multe ori, aflăm însă și materiale turdășene în nivele Petrești, ce își pierd - cu timpul -, identitatea culturală³²⁹. Aceste materiale - de factură și ornamentație Turdaș -, se găsesc până în faza AB (inclusiv) a culturii. ³³⁰. În al treilea rând se constată că, uneori, așezări petreștene în care apar și materiale turdășene sunt atribuite, în mod eronat, culturii Turdaș³³¹.

b. Relația dintre cultura Turdaș și materialele de tip Lumea Nouă este - în continuare - neclară. Cert este faptul că acestea sunt contemporane. Ceramica pictată de tip Lumea Nouă ar putea fi doar o *specie* a culturii materiale de tip Turdaș, fapt ce ar simplifica mult lucrurile. Cheia este - după toate aparențele - în stratigrafia de la Tărtăria³³² și Lumea Nouă³³³. Publicarea, într-un viitor cât mai apropiat, a rezultatelor săpăturilor noi, reîncepte în aceste situri, ar ușura mult sarcina noastră³³⁴.

c. Grupul Iclod este un aspect cultural definit în termeni categorici³³⁵. S-a stabilit aria sa de răspândire, originea, evoluția și principalele caracteristici ale materialului arheologic. Originea grupului presupune situarea, în zona Someșurilor, a unor comunități turdășene. Existența lor a fost afirmată și demonstrată³³⁶. În stadiul actual al cercetărilor cu privire la cultura Turdaș, se pare că, unele așezări Iclod I sau Iclod I-II au afinități cu faza târzie a culturii Turdaș³³⁷. Alteori, constatăm că există așezări eronat atribuite culturii Turdaș,

³²⁸ Vezi *supra*, notele 268, 271-272, 274-277, 279, 284, 287-289, 292-294, 296, 298, 300-301, 303, 309, 313, 315, 318, 322.

³²⁹ Paul 1992, pl. XX/1-12.

³³⁰ Informație amabilă prof. univ. dr. I. Paul, căruia îi mulțumim pentru bunăvoință.

³³¹ Vezi *supra*, nota 285.

³³² Vezi *supra*, nota 315. Nivelul (stratul) 2 (Vlăssa). Motivistica și modul de pictare este Lumea Nouă.

³³³ Berciu-Berciu 1949. Materialele arheologice de la Lumea Nouă și Limba continuă să constituie un semn de întrebare. Analizând, la nivelul cunoștințelor actuale, ceramica de aici constatăm existența culturilor Vinča timpurie, Turdaș, Lumea Nouă și Petrești (numai la Lumea Nouă). Foarte importantă, dar greu de bănuit este relația dintre ceramica de tip Lumea Nouă și culturile Vinča sau Turdaș. Cunoașterea acestei relații ar duce la lămurirea apartenenței, *ca specie*, a picturii de tip Lumea Nouă la cultura Turdaș.

³³⁴ Săpăturile noi de la Tărtăria au fost reîncepte, în anul 1989, de un colectiv condus de prof. univ. dr. I. Paul. Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia a reluat, în anul 1995, și săpăturile de la Limba și Lumea Nouă. Sperăm că reîncepterea cercetărilor va lămuri și problemele care ne frământă la ora actuală.

³³⁵ Vezi *supra*, nota 288.

³³⁶ Vlăssa 1970, 3-14; Pentru alte așezări vezi *supra*, notele 266, 269, 283, 295, 317, 324.

³³⁷ Din păcate, în analizele făcute de Gh. Lazarovici și Z. Kalmar, materialele arheologice turdășene sunt prezentate - tot timpul - cu tendința de a fi înglobate în fenomenul Iclod. Am mai afirmat în lucrarea noastră că, la Orăștie, există materiale arheologice cu afinități, ca factură și

elementele turdășene din aceste situri fiind un factor secundar în definirea fenomenului global. Se constată astfel că se întâmplă același fenomen de atribuire ca și în cazul culturii Petrești. Elementele turdășene viețuiesc o perioadă (faza I și II), dispărând apoi, prin asimilare culturală³³⁸.

Ajunși în acest punct trebuie să trecem în revistă, pe scurt, relațiile cronologice și culturale cu cultura Vinča și "grupul Tăualaș".

d. Legăturile cu cultura Vinča au fost deseori amintite, căutându-se, uneori, absolutizarea rolului acesteia în geneza și evoluția culturii Turdaș³³⁹. S-a acreditat, în consecință, ideea că aceste culturi sunt cvasi-contemporane, una și aceeași, organic legate prin origine și evoluție³⁴⁰.

Momentul actual al cunoștințelor ne permite să afirmăm că este foarte necesară redefinirea conceptului de "cultură Vinča-Turdaș", pentru că se constată incompatibilități între cele două culturi, din punct de vedere cultural și cronologic.

Unul dintre principalele aspecte ale acestor inadvertențe este momentul de dezvoltare timpurie a culturii Vinča în Transilvania. Acesta a fost bănuț și chiar semnalat explicit de N. Vlassa³⁴¹ și de Gh. Lazarovici³⁴². Materialele arheologice publicate sunt însă foarte selective și - prin aceasta - puțin relevante. Între stațiunile publicate într-o perioadă mai veche, cele mai caracteristice materiale pentru evoluția veche a culturii Vinča sunt de găsit la Limba³⁴³ și Turdaș³⁴⁴. Existența acestei faze a culturii Vinča nu mai poate fi contestată, și aceasta ca urmare a cercetării sistematice a așezării neolitice de la

ornamente, cu fazele timpurii ale acestei culturi (vezi *supra*, nota 205). Această observație sugerează momentul și dezvoltarea culturală a comunităților turdășene care au migrat înspre nord.

³³⁸ Vezi *supra*, notele 333-335.

³³⁹ Analiza pertinentă a lucrărilor ce se referă la geneza și evoluția culturii Turdaș: Lazarovici 1981, 181-185. Alte opinii: Dumitrescu 1983, 88-91; Dumitrescu-Vulpe 1988, 32, 36-37; Comșa 1987, 35; Dămbovița 1978, 50-51. Pentru istoriografia sârbă sinteza cea mai nouă este: Garasanin 1993.

³⁴⁰ Opinie îmbrățișată, în special, de istoriografia sârbă.

³⁴¹ Vlassa 1976, 29, 115-119.

³⁴² Lazarovici 1981, 181-183.

³⁴³ Berciu-Berciu 1949, 18-29, fig. 15-22.

Materialele de aici se încadrează într-un orizont

Vinča A₂/B₁.

³⁴⁴ Între materialele din săpăturile lui M. Roska există plastică ce poate fi atribuită culturii Vinča, faza veche: Roska, 1928, fig. 21/3, 7. Pieseile provin dintr-un orizont pe care, cu ocazia noilor săpături, nu l-am mai găsit. Poate că a fost distrus de acțiunea de eroziune a Mureșului.

Romos, în vara anului 1995³⁴⁵. Toate aceste materiale demonstrează existența, în Transilvania - pe Mureșul mijlociu - a unui orizont cronologic și cultural Vinča A₂-B₁. Nu vedem care ar fi diferențele față de materialele Vinča A din Banat, de exemplu³⁴⁶. În consecință, nu vedem ca bună utilitatea definirii fazei Vinča-Tordoș (Turdaș I)³⁴⁷, deoarece acum nu apar elementele caracteristice culturii Turdaș așa cum o cunoaștem noi din descoperirile ultimilor patru ani și din cercetarea colecțiilor cu materiale de acest fel³⁴⁸. Credem că este mult mai corect să definim aceste așezări și nivele ca arținând culturii Vinča, ceea ce nu scade - nici într-un caz - aportul acesteia la geneza, într-o perioadă mai târzie, culturii Turdaș. Aceasta din urmă nu se naște mai devreme de faza B₂ a culturii Vinča, după cum ne demonstrează corelațiile stratigrafice și realitățile culturale de pe Mureșul mijlociu³⁴⁹.

Al doilea moment de contact direct dintre cultura Vinča și cultura Turdaș este cel contemporan cu faza C a primeia. Acum apar, în Transilvania, comunități noi care influențează - în mod decisiv - evoluția culturii Turdaș, care se născuse deja! Se poate demonstra și stratigrafic acest lucru prin existența observațiilor de la Mintia³⁵⁰, Șoimuș (?)³⁵¹, Tăualaș³⁵², Turdaș³⁵³, Orăștie³⁵⁴, Pianu de Jos³⁵⁵ ș. a. Noile cercetări de la Turdaș arată existența unui nivel intermediar (între nivelul Turdaș clasic și cel Petrești) cu materiale Vinča C, inclusiv în complexe închise. De acest nivel se leagă - în principal - materialele

³⁴⁵ Materialele sunt, încă, nepublicate. Ele se încadrează într-un orizont cronologic și cultural Vinča A_{2,3}.

³⁴⁶ Pentru fenomenul Vinča A în Banat, vezi: Lazarovici 1970; 1971; 1973; 1975; 1977; 1977c; 1979, 106-115, 122-132; 1981, 172-176; Drașovean 1990; Luca 1991; Lazarovici și colab. 1991, 12-25. Cele mai bune analogii pentru statuetele de la Turdaș (Roska 1928, fig. 21/3, 7) și Tărtăria (Vlassa 1976, 31, 40-fig. 6/6-8) încadrabile într-un orizont Vinča A₂/B₁ se găsesc în Banat: Bălănescu 1979; 1982; Lazarovici 1979, fig. 7.

³⁴⁷ Garasanin 1993, 8-10.

³⁴⁸ După cum am arătat și mai înainte, materialele Vinča timpurii din Transilvania sunt identice cu cele din Banat sau din alte părți.

³⁴⁹ Chiar și existența culturii Turdaș în această fază trebuie, încă, bine argumentată! Pentru argumentele în favoarea încadrării culturii Turdaș la un orizont cronologic contemporan cu faza B₂ a culturii Vinča: Lazarovici 1981, Beilage I.

³⁵⁰ Drașovean-Luca 1990.

³⁵¹ Drașovean-Rotea 1986.

³⁵² H. Dumitrescu 1984; H. Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986.

³⁵³ Materiale inedite în Muzeul din Deva.

³⁵⁴ Așezarea ce o publicăm cu această ocazie.

³⁵⁵ Paul 1969.

Precucuteni descoperite de noi³⁵⁶. Oricum s-ar numi acest orizont (Foieni³⁵⁷, sau altcumva) stratul intermediar demonstrează existența unei locuiri contemporane cu faza C a culturii Vinča, înaintea descoperirilor Petrești A și AB de aici și "căpăcuind" complexe Turdaș formate! Încă o dată se demonstrează că legătura dintre culturile Turdaș și Vinča nu este așa de strânsă încât să se justifice denumirea de "cultură Vinča-Turdaș" atât de imperativ invocată³⁵⁸.

e. Cât privește "aspectul Tăualaș" credem că avem un nou prilej pentru corecturi. Materiale pictate aparținând "grupului Tăualaș"³⁵⁹ se găsesc, în strate turdășene, la Turdaș³⁶⁰, Orăștie³⁶¹, Tărtăria³⁶² sau în alte așezări³⁶³. Observațiile stratigrafice de la Turdaș³⁶⁴ și Orăștie³⁶⁵ - sau materialele existente la Hunedoara³⁶⁶ -, contestă existența unui grup separat "Tăualaș" în cadrul culturii Turdaș. În toate săpăturile efectuate în așezări turdășene (cu observații stratigrafice și metodă științifică) se constată că specia pictată ce a dat numele grupului se întâlnește frecvent. De asemenea, compararea materialelor de la Tăualaș (a întregului material arheologic) și cele ale așezărilor turdășene cercetate în ultimii ani nu duce la constatarea unor diferențe evidente. În consecință, concluzionăm că "aspectul Tăualaș" este de domeniul istoricului cercetărilor. Alminteri se iscă un nou diferend - în afară de cel: cultură Vinča-Turdaș sau cultură Turdaș - definit, sintetic: cultură Turdaș sau cultură Tăualaș? Credem că principalul argument în favoarea păstrării denumirii de cultură Turdaș este anterioritatea descoperirilor de aici și încetățenirea termenului pe plan național și internațional. De asemenea, secvența stratigrafică de la Turdaș

³⁵⁶ Acestea se pot data Precucuteni I sau, uneori, II. Mulțumim doamnei dr. Silvia Marinescu-Bălcu pentru ajutorul dat în datarea acestor piese.

³⁵⁷ Drașovean 1994, 25-26. Argumentele aduse acum, precum și cu alte ocazii (Drașovean 1994a; 1994b; 1994c) "revoluționează" opiniile despre orizontul Vinča C în Transilvania, absolutizându-i rolul față de geneza culturii Petrești - în special.

³⁵⁸ Garasanin 1993.

³⁵⁹ H. Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986, pl. I-II.

³⁶⁰ Materiale inedite. Săpăturile anului 1995.

³⁶¹ Pl. VIII/4; XIX/4; XXIII/5.

³⁶² Vlăssă 1976, 128, 130.

³⁶³ Războieni: Kalmar 1984, 394, poz. 32, fig. 3/2.

³⁶⁴ Rezultate în urma săpăturilor din ultimii patru ani (1992-1995).

³⁶⁵ Vezi capitolul III al acestei lucrări.

³⁶⁶ Materialele se află în expoziția de la Castelul Huniazilor. Registrele neornamentate între spațiile ornamentate cu bandă incizată-punctată, sunt umplute cu culoare neagră, bituminoasă.

este cea mai edificatoare, în ceea ce privește contextul și relațiile dintre culturile preistorice de pe valea Mureșului mijlociu³⁶⁷.

f. Consecința firească a acestor observații este cea după care în Transilvania se constată următoarea evoluție culturală în relație cu cultura Vinča:

1. Comunități "curat" vinciene la orizont cronologic și cultural Vinča A₂-B₁.

2. Geneza și evoluția culturii Turdaș.

3. Migrarea unor comunități Vinča C care presupune gruparea culturală și zonală în mai multe areale ce, uneori, se intersectează; cel Vinča C (grup Mintia³⁶⁸); cel turdășean întârziat (Orăștie); cel Petrești A³⁶⁹ și cel Iclod³⁷⁰.

Acest orizont este legat de existența, în Banat, a grupului Foieni³⁷¹. Contribuția sa la geneza culturii Petrești, sau chiar constituirea sa ca fază A a culturii Petrești este, după opinia noastră, teoretică, cel puțin în acest stadiu al cunoștințelor³⁷².

După cum este definit în acest moment, grupul Foieni are prea multe elemente Vinča C pentru ca să fie asimilat cu faza Petrești A așa cum a fost deja definită³⁷³.

³⁶⁷ Secvența stratigrafică surprinsă de noi la Turdaș presupune existența unui strat Turdaș, a unui intermediar (Vinča C) și a unui Petrești. Nuanțările vor fi făcute la timpul potrivit, odată cu publicarea monografiei săpăturilor.

³⁶⁸ Cu așezări precum Mintia, Șoimuș, Turdaș (nivel intermediar), Pianu de jos (?) - nivel inferior ș. a.

³⁶⁹ Cu așezări precum Hunedoara, Orăștie, Tăualaș - nivel superior ș. a.

³⁷⁰ Lazarovici 1991 (cu bibliografia). A se vedea, în special, Lazarovici 1977a.

³⁷¹ Vezi supra, nota 355.

³⁷² Registrele ornamentale realizate prin pictarea suprafeței vasului sunt variante, chiar dacă autorul monografiei dedicate culturii Petrești constată că nivelul - cantitativ - al cercetării nu este tocmai satisfăcător: Paul 1992, 68-75. Comparând aceste materiale cu cele din Banat, precum și aria geografică deosebit de restrânsă - și, chiar, excentrică - a descoperirilor de aici, credem că se mai poate medita asupra caracteristicilor ceramicii pictate valorificate în ultimii ani de colegul Fl. Drașovean. Un semn de întrebare, pentru noi, este și cel după care contextul cultural dat de restul tuturor categoriilor ceramice din grupul Foieni, Petrești A este Vinča C (vezi Drașovean 1994a, c - pl. I-XV, comparat cu Drașovean 1994b, abb. 3-4 în ceea ce privește formele, ornamentele - în afara celor pictate). De asemenea, pictura cu alb poate sugera alte tipare ornamentale - în afara celor pictate). De asemenea, pl. IV/4, 6-7, 9), după cum sugerează chiar autorul (Drașovean 1994a, pl. IV/4, 6-7, 9; 1994c, pl. IV/4, 6-7, 9), după cum sugerează chiar autorul (Drașovean 1994a, 15; 1994c, 163) Apoi începutul carenei nu este caracteristic numai grupului Foieni și culturii Petrești, faza A ci și - de exemplu - nivelului Vinča C de la Liubcova-Ornița (Luca 1990-1993, 75, fig. 5/3; apropieri, formale, se pot face și cu vasul de la fig. 1/64). Aceste observații pot continua. Credem că viitorul, prin cercetări sistematice și analize pertinente, va aduce noi argumente ce vor fundamenta una, sau alta, din opiniile dezbătute.

³⁷³ Paul 1992, 68-75.

În schimb, este evidentă influența (efectul) avut de venirea comunităților Vinča C în Transilvania, care duce la dislocarea unor comunități turdășene, la plecarea lor spre nord și la geneza grupului Iclod³⁷⁴.

Un alt reflex al acestor mișcări de populație este, în plan cultural, apariția unor materiale turdășene, sau născute în contact cu cultura Turdaș, la Lipova³⁷⁵, Sălbăgei³⁷⁶ sau, chiar, la Vrșac³⁷⁷.

g. Siturile arheologice cu niveluri turdășene denotă o evoluție relativ scurtă - din punct de vedere cronologic -, dar dinamică a comunităților. De cele mai multe ori, compararea lor arată că există nivele contemporane, ceea ce denotă unitatea culturii în spațiul său de evoluție. Mare parte din așezările turdășene au două nivele de cultură/locuire existând, în consecință, o evoluție internă a culturii³⁷⁸.

h. În sfârșit, tabloul creionat în rândurile anterioare sugerează că arealul geografic în care se dezvoltă cultura Turdaș se axează pe râul Mureș, în partea mijlocie a cursului său. În nord, granița convențională a culturii ar fi la vărsarea Arieșului în Mureș. Preferăm această delimitare chiar dacă, o parte din așezările atribuite grupului Iclod pot avea și un nivel turdășean, deci cultura Turdaș s-ar putea întinde și pe Someșul superior³⁷⁹. În mod convențional, stabilim granița culturii Turdaș, în partea de vest a arealului de extensiune, în dreptul localității Iliia³⁸⁰, iar granița de sud în țara Hațegului, incluzând-o și pe aceasta. Comunitățile turdășene au locuit și pe principalii afluenți de stânga ai Mureșului, între aceste limite.

b. Așezarea de la Orăștie-"Dealul Pemilor", locul și rolul ei în cadrul culturii Turdaș.

După cum s-a putut constata în capitolul III, așezarea neolitică de la Orăștie-"Dealul Pemilor" punct X₂, are două nivele de locuire. Satul vechi este compus din bordeie-locuință, adâncite, fiind înconjurat cu un gard la

³⁷⁴ Lazarovici 1977a.

³⁷⁵ Boroneanț-Demșea 1974; Luca 1986; 1987.

³⁷⁶ Moroz-Pop 1983; Lazarovici și colab. 1991, 78-81, fig. 23.

³⁷⁷ H. Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986, pl. XXVI/1-12.

³⁷⁸ În cazul în care există aceste două nivele, diferența materialelor arheologice între ele este minimă.

³⁷⁹ După cum s-a putut observa în urma observațiilor anterioare.

³⁸⁰ Porțiunea Mureșului dintre Iliia și Lipova este necunoscută.

Existența așezării de la Lipova presupune existența altor așezări pe acest areal geografic. Lipsa cercetărilor specifice face să nu putem concluziona cu afirmații tranșante.

proximitatea sa. Mai există, după câte se pare, și alte garduri de același fel în interiorul primei incinte, fapt ce va fi verificat în campaniile viitoare. În mijlocul așezării spațiul este nelocuit. Aici s-au practicat înmormântări contemporane cu așezarea (această opinie mai poate suporta îmbunătățiri cu ocazia cercetărilor ce vor urma). Așezarea nouă este compusă din locuințe de suprafață (cu platformă ?) și se conservă către latura de nord a terasei locuite.

Materialul arheologic din cele două nivele este unitar (vezi capitolul III). Observăm că locuirea mai nouă a urmat în mod firesc și direct pe cea mai veche.

Apariția materialelor pictate cu culoare roșie, după ardere, evidențiază legături cu ariile culturale Szakálhát-Tisa³⁸¹, cultura Banatului³⁸² sau Vinča C³⁸³. Spre același orizont cronologic ne îndreptăm și pictura de gen Tăușalaș³⁸⁴. Toporul de piatră cioplită ne arată schimburi (culturale ?) cu cultura Gumelnița³⁸⁵, ca și schematizarea a feței statuetelor din complexul ritual descoperit în locuința L₂/1992-1993³⁸⁶.

Altele și unele fragmente ceramice (mai cu seamă factura lor) arată legături (genetice sau de contact ?) cu cultura Petrești. O altă parte din restul materialelor (ornamentele lustruite, pliseurile, canelurile, ceramica blacktoped etc.) sugerează legături cu cultura Vinča C³⁸⁷. Materialul incizat este tipic, fiind descoperit în toate așezările turdășene³⁸⁸.

Toate aceste observații ne-au dus la convingerea conform căreia așezarea neolitică de la Orăștie-"Dealul Pemilor" punct X₂, se încadrează la un orizont cronologic Vinča C, cultural fiind o fază finală a culturii Turdaș, contemporană cu nivelul intermediar de la Turdaș³⁸⁹ și, poate, cu nivelul II de la Tăușalaș³⁹⁰.

O dată cu desfășurarea noilor cercetări începute în așezările turdășene, se va definitiva și fundamenta mult mai clar geneza și evoluția culturii Turdaș. Intenția noastră actuală a fost doar de a sugera principalele probleme cronologice și culturale puse de săpăturile de la Orăștie.

³⁸¹ Goldman 1984, bild. 8-10; Raczy 1987, fig. 22 (negru), fig. 24, 27-28, 45, 47 (negru); Tehnica pictării, după ardere, cu roșu - în special - sau galben este răspândită în acest cerc cultural. Korek 1989; Taf. 17/7-9; 18/8, 2-3, 7.

³⁸² Lazarovici 1991; Lazarovici și colab. 1991, 32-40.

³⁸³ Luca 1990, 21, poz. XXXVII, fig. 5/1.

³⁸⁴ Vezi supra, notele 358-361. La acestea se mai pot aminti materialele din colecția muzeului Castelului Huniazilor (expuse) și fragmentul de la Zlaști; Lazarovici și colab. 1991, fig. 30/13.

³⁸⁵ Vezi supra, nota 111.

³⁸⁶ De exemplu: Dumitrescu 1974, 246-250, 251/3, 5, 7.

³⁸⁷ Luca 1990-1993; Drașovean 1994; 1994b; Lazarovici 1994.

³⁸⁸ Vezi bibliografia anexată (notele 266-326).

³⁸⁹ Nivel bine delimitat în caseta C₂/1993 și suprafața S₂/1994-1995.

³⁹⁰ H. Dumitrescu 1984.

CAPITOLUL V

ANALIZA RESTURILOR DE FAUNĂ DIN
AȘEZAREA NEOLITICĂ DE PE "DEALUL PEMILOR"

I. Descrierea materialului.

Resturile osteologice determinate și analizate însumează cca. 1679 fragmente, aparținând integral mamiferelor. Repartiția materialului pe complexe (tab. 41) indică o acumulare importantă de oase în B₁ (68%) un procent de 24% în B₄, din B₅ și din stratul de cultură provenind doar 8%. Evident, condițiile de fosilizare precare asigurate de un sol acid, săparea parțială a unor complexe sunt tot atâția factori ce au intervenit în această distribuție inegală. După cum se reflectă și în datele tab. 41, lista speciilor identificate este relativ săracă. Ea cuprinde cinci specii domestice, care, de regulă apar în așezările neolitice și doar cinci specii sălbatice. În cadrul mamiferelor vânați nu apar carnivorele mici. Cu excepția bourului, specie actualmente stinsă din fauna regiunii și a țării, toate celelalte sunt specii comune în fauna locală. O posibilă explicație pentru un spectru faunistic atât de sărac în mamifere sălbatice ar reprezenta-o condițiile taphonimice din strat, oasele unor animale de talie mică fiind pur și simplu "topite" de un sol acid. Evident, nu excludem lipsa de interes pentru vânarea unor mamifere de talie mică în condițiile în care creșterea animalelor domestice și vânatoarea cerbului asigurau necesarul de carne și necesarul de piei, materia cornoasă/osoasă pentru unelte.

Absența speciilor respective din fauna locală la acea dată o excludem

Repartiția oaselor speciilor pe complexe B₁-B₄ indică procentaje asemănătoare, pentru speciile identificate, între ele menținându-se aceleași raporturi interspecifice. Din aceste rațiuni am considerat oportună calcularea NMI (numărului minim de indivizi) per ansamblu. În plus, oase de la același animal apar în mai multe complexe.

Tabel 41: Distribuția resturilor faunistice pe complexe în așezarea neolitică de la Orăștie "Dealul Pemilor"

	Bordieul 4		Bordieul 1		B5		Strat		NMI total		G2	G4	M1
	Nr.frgm.	%	Nr.frgm.	%	Nr.frgm.	%	Nr.frgm. total	%	Nr.frgm. total	%			
Bos taurus	150	53,5	435	59	23	12	620	56	42	47,1			
Ovis / Capra	18	6,4	3	0,3	1		22	1,9	2	2,2			4
Sus s. domesticus	6	2,1	29	3,7			35	3,1	4	4,4			3
Canis familiaris			2	0,2			2	0,1	1	1,1			
SPECII DOMESTICE	174	62,1	469	60,2	24	12	679	61,3	49	55			7
Cervus elaphus	99	35,3	274	35,2	6	5	384	34,7	28	31,4			1
Sus s. ferus			26	3,3			26	2,3	4	4,4			
Ursus arctos			2	0,2			2	0,1	2	2,2			
Bos primigenius	6	2,1	6	0,7	1		13	1,1	4	4,4			
Capreolus capreolus	1	0,3	1	0,1			2	0,1	2	2,2			
SPECII SĂLBATICE	106	37,9	309	39,8	7	5	427	38,7	40	44,9			1
TOTAL:	280	100	778	100	31	17	1106	100	89	100			7
Bos/Cervus	12		77		2		91						1
Coaste nedet.	54		126		6	8	194						
Așchii nedet.	279		170		9	30	288						4
TOTAL EȘANTION:	425		1151		48	55	1679						11

Distribuția materialului faunistic pe regiuni scheletice (tab. 42) indică similitudini pentru cerb și bovine. Astfel, regiunile capului și ale rahisului (coloana vertebrală) indică valori de până la 20%. În schimb, predomină în proporții mai mari (relativ egale) părți din scheletul centurilor și membrilor.

Oase din regiunile slab carnatate: metapodii, oase carpiene, tarsiene, falange sunt ceva mai numeroase în comparație cu restul materialului.

Regiunea anatomică	Bos taurus		Cervus elaphus	
Cranium + dinți super. izolați	52		44	
Mandibula + dinți izolați	61	113-18,3%	41	85-22,2%
Atlas, axis + vertebre	71	71-11,4%	45	45-11,7%
Omoalat	34		15	
Humerus	22		32	
Radius + Ulna	34	regiuni carnatate	26	regiuni carnatate
Coxal	22	182-29,3%	21	134-34,8%
Femur	32		14	
Tibia	38		26	
Metacarp	32		7	
Metatars	60		14	
Astragal	30	regiuni seci	12	regiuni seci
Calcaneu	42	254-40,9%	17	120-31,2%
Oase metacarp.	18		6	
Oase metatars.	16		15	
Falanga I, II, III	56		49	
TOTAL:	620		384	

Tabelul 42: Distribuția materialului pe regiuni scheletice

O asemenea distribuție fără mari discrepante valorice între regiuni anatomice reflectă un anumit stadiu de cercetare al sitului pe de o parte și pe de altă parte sugerează prezența unui lot semnificativ, suficient de bine reprezentat la nivelul fiecărui element scheletic. În cazul vertebrelor procentul este relativ mic, în acest caz intervenind dificultatea de a separa integral vertebrele de vită de cele de cerb, mai ales ppe material extrem de fragmentat. În cazul cerbului, prezența elementelor scheletului cefalic în proporție de 23% sugerează transportul și tranșarea integrală a cerbului în perimetrul așezării. În afara câtorva fragmente de cerb, probabil deșeuri de prelucrare, nu au fost identificate părți semnificative, ca de exemplu porțiuni de frontale cu coarne pe peduncul.

Fie că erau vânată în proporție mai mare femelele (datele metrice prelevate pe material excluzând însă această posibilitate) fie că vânarea mai intensă a speciei se făcea în lunile de vară, când masculii nu poartă coarne. Prezentarea distribuției pe regiuni anatomice pentru restul animalelor nu am considerat necesar să o prezentăm, întrucât materialul lor este prea puțin și nesemnificativ.

Pe majoritatea materialului semnalăm urme ale contactului cu focul (fie în procesul de obținere a hranei, fie datorită incendiilor din nivelele de locuire) cât și urme de roadere (porc, câine), mai ales la nivelul omoalatului, calcaneului, ulnei, deci acolo unde epifizarea a fost incompletă (subadulți).

Procentul de oase întregi aparținând mamiferelor identificate este practic 0. Fac excepție falangele, metacarpalele, care datorită prezenței lor în regiunile slab carnatate ale corpului și a configurației lor se păstrează integral. În privința modului de tranșare al animalelor pot fi precizate unele aspecte. Detașarea capului de corp dupăuciderea animalului s-a realizat fie la nivel de atlas fie la nivel de axis, de regulă la jumătatea corpurilor vertebrelor. Nu s-a realizat secționarea la nivel de gaură occipitală întrucât, în majoritatea cazurilor condilii occipitali nu sunt lezați. Coarnele se pare că au fost secționate la nivel de pedicel. Mandibula a fost detașată prin secționarea ei sub apofiza coronoidă și procesul condilar. Craniul a fost secționat la nivel de oase incisive, osul maxilar păstrându-se aroape intact, cu dențiția aferentă. Neurocraniul a fost spart la nivel de orbite și suturi (toate oasele zigomatice păstrate sunt intacte) la fel și porțiunile de lacrimale. Nu s-au păstrat intacte regiuni de parietal și de frontal. Distrugerea lor s-a realizat în procesul de extragere a creierului, prin lovituri deucidere a animalelor.

Oasele lungi ale corpului au fost tăiate sub epifizele proximale (de multe ori chiar la nivelul lor, în cazul femurelor, tibiilor, humerusurilor) sau deasupra celor distale, care s-au păstrat mai bine. Diafizele au fost pur și simplu sparte în cel puțin trei fragmente (probabil pentru a extrage măduva). Metapodiile au fost cele sparte în trei sau patru fragmente, scăpând acestei acțiuni falangele. Omoalatul a fost detașat prin secționare la nivel de gât iar coxalele deasupra acetabularului, la nivel de ilion. Coastele au fost tăiate în mai multe părți, la fel și vertebrele ce au apofizele spinoase distruse ca și fațetele de articulare ale corpurilor. Același mod de tăiere în părți foarte mici este caracteristic și pentru cerb.

II. Structura fizică a populațiilor de animale.

A. Bovinele (*Bos taurus* L. / *Bos primigenius* Boj)

Materialul acestui grup cumulează 633 oase, dintre care, cu certitudine 13 au fost atribuite bourului. Având în vedere existența unei populații mixte vită-bour, departajarea între specii implică unele riscuri. Din aceste considerente am

notat în tab. 43 cu asterisc unele piese cu probleme. Din scheletul cefalic al bovinelor domestice nu s-au păstrat coarne, cu excepția unor fragmente de pereți ne semnificativi. În schimb, o însemnată cantitate de dentiție și un schelet dimensionări. Astfel indivizii respectivi posedau o dentiție masivă și un schelet cefalic puțin gracilizat. Media calculată pe lg. M₃ este de 38, 6 mm, apropiată de cea calculată pentru bovinele de la Iclod (39, 3)³⁹¹; Parța (39, 2)³⁹²; Drăgușeni (39, 2)³⁹³.

Scheletul post cefalic indică aceeași masivitate ca și în cazul celui cranian. Mediile calculate pe lățimile oaselor sugerează indivizi robuști, de talie mare aidoma celor întâlniți în arealul așezărilor neolitice de la Iclod³⁹⁴, Zau de Câmpie³⁹⁵, Tăușalaș³⁹⁶, Câmpia Banatului (ca așezările de la Parța și Foeni)³⁹⁷ ori arealul panonic³⁹⁸. Față de populațiile exploatate de comunitățile neolitice din Valea Dunării (sudul Banatului), vitele de la Orăștie sunt mai robuste, aparținând unor populații diferite³⁹⁹. Un oarecare dimorfism sexual este vizibil pe materialul studiat, din acest punct de vedere par să predominie masculii, mai ales animalele sacrificate având vârsta între 2, 5-4 ani. Un metatars aproape întreg cu epifiza distală ușor corodată a furnizat o înălțime la greabăn pentru o femelă, de 119,9 cm (Matoleși).

Existența unor piese cu parametri metrici situați la limita dintre cele două populații presupune existența metişilor, fie că ei au rezultat din încrucișările naturale, fie din cele apărute în cadrul procesului de domesticire. Penuria materialului atribuit bourului ne împiedică să susținem cu certitudine o astfel de supoziție. În ansamblu se poate aprecia că în arealul așezării neolitice de la Orăștie era exploatată o populație mixtă de vită-bour, specia domestică prezentând o semnificativă variabilitate dimensională, sesizabilă mai ales pe lățimile oaselor, cu un schelet robust, de proporții mari. Astfel de populații erau comune așezărilor din aria culturilor Vinča-Turdaș (cu excepția Banatului sudic), Iclod, Tisa⁴⁰⁰. Oasele de bour provin de la două femele și de la doi

³⁹¹ El Susi 1989-1993, 189.

³⁹² El Susi 1996, (sub tipar).

³⁹³ Bolomey-El Susi (sub tipar).

³⁹⁴ El Susi 1989-1993, 189.

³⁹⁵ Haimovici-Man, 1986, 335.

³⁹⁶ Bulai-Știrbu 1984, 47.

³⁹⁷ El Susi 1996, (sub tipar).

³⁹⁸ Boköny 1977, 13.

³⁹⁹ El Susi 1991, 11.

⁴⁰⁰ Boköny 1961-1962, 71 și urm: 1977, 13.

Reg.anatomică	BOS taurus			Bos primigenius
	Nr.	Variabilitatea	Media	Variabilitatea
MAXILA				
- lg. M ₃	2	38,5 - 38,5		
MANDIBULA				
- P ₂ - M ₃	1	94,5		
- M ₁ - M ₃	1	61		
- Lg. M ₃	8	37 - 41	38,6	
OMOPLAT				
- L ₁ . col.	2	56; 60		60,5*
- Lg. artic.	3	72; 73; 75		77
- Lg. glen.	5	51 - 63	61,1	66; 65(?)
HUMERUS				
- L ₁ . trohlee	6	72 - 80	76,3	
- L ₁ . distală	5	78 - 87	83,1	
- DAP distal	6	74 - 94*	83,2	100
RADIUS				
- L ₁ . artic.prox.	2	75; 76,5		88
- L ₁ . proximală	2	81; 83		97
- DAP proximal	2	41; 43		50
- L ₁ . distală				85,5*; 93
- DAP distal				54
TIBIA				
- L ₁ . distală	7	63 - 71	65,7	76
- DAP distal	8	54,5 - 51	48,6	53
METACARP				
- L ₁ . proximală	5	59 - 69	62,6	
- DAP proximal	5	34 - 41	37,6	
- L ₁ . distală	5	59 - 69	62,6	73,5; 75
- DAP distal	5	28 - 38	34,1	41
METATARS				
- L ₁ . proximală	7	46 - 54	51,5	
- DAP proximal	8	48,5 - 52	48,8	
TALUS				
- Lg. laterală	13	63 - 75,5	70,7	78; 84; 85
- L ₁ . maximă	15	39 - 48	47,1	44; 52,5; 53
FALANGA I				
- Lg. maximă	11	59 - 73*	64,2	

Tabel 43: Datele metrice ale bovinelor de la Orăștie-"Dealul Pemilor"

masculi, sub raport dimensional racordându-se populațiilor neolitice din Câmpia Pannonică⁴⁰¹ fără a evidenția însă exemplarele deosebit de mari (fig. I)

B. Suinele (*Sus scrofa domesticus* L./*Sus scrofa ferrus* L.)

Acest grup cumulează 31 oase de porc domestic și 26 de mistreț, fără a semna existența materialului aparținând metişilor. Oasele speciei domestice constau în porțiuni maxilare, dentiție izolată și fragmente de oase din scheletul apendicular aparținând tineretului și subadultilor. Materialul speciei domestice provine de la un animal tăiat sub un an, altul între 12-14 luni, un altul între 15-16 luni și al patrulea între 16-17 luni. Cele 26 oase de mistreț provin de la un exemplar vânat în jurul vârstei de trei ani, alți trei fiind maturi. Un astragal cu lg. laterală de 56 mm a permis estimarea unei talii de 100, 2 cm, pentru un mascul.

C. Ovicaprinele (*Ovis aries* L. / *Capra hircus* L.)

Cele 22 oase sunt reprezentate de vertebre, diafize de metapodii, dentiție izolată și câteva fragmente mandibulare, aparținând în totalitate subadultilor și tineretului. Din cei doi indivizi presupuși, unul avea în jur de 2, 5 ani. Cele câteva resturi de dinți indică o dentiție microdontă, tipică populațiilor neolitice de pe teritoriul țării noastre.

D. Canidele (*Canis familiaris* L.)

De la câine provin o pereche de mandibule cu lungimea șirului de dinți de 70 mm, lungimea carnasierei fiind de 22 mm O valoare de 159 a lungimii bazale Dahr încadrează individul de la care provin mandibulele în clasa "intermedius", ceea ce ar corespunde unui individ de talia unui pudel (din zilele noastre).

E. Cervideele (*Cervus elaphus* L./*Capreolus capreolus* L.)

După bovine cerbul cumulează cel mai mare număr de resturi. Scheletul apendicular, suficient de bine reprezentat a permis numeroase dimensionări. Pe baza lor se poate aprecia că populația de cerb exploatată de comunitatea neolitică de pe "Dealul Pemilor" cuprindea indivizi de proporții asemănătoare cu cei exploatați în arealul așezării de la Iclod (fig. II-III), fiind mai robustă decât cea prezentă în sudul Banatului⁴⁰², limitele sale superioare de variație depășindu-le pe cele ale populației din arealul așezării de la Parta⁴⁰³. Potrivit opiniei autorilor cercetării faunei din așezarea turdășeană de la Zau de

⁴⁰¹ Bököny 1962, 193.

⁴⁰² El Susi 1987, 51.

⁴⁰³ Bolomey 1988, 219.

Câmpie⁴⁰⁴, talia cerbului exploatat de această comunitate "apare mare, chiar mai mare decât a cerbului carpatin, întrecând-o pe cea a cerbului din Europa Centrală". Având în vedere datele metrice prelevate pe eșantionul nostru de oase de cerb, se pare că o populație asemănătoare era prezentă în împrejurimile Orăștiei la acea vreme. Deși un oarecare dimorfism sexual este vizibil pe material, acesta este slab exprimat și el se datorează într-o oarecare măsură sexelor. Din acest punct de vedere se constată un mic procent de femele printre animalele vânat.

De la câprior provin două fragmente de omoplați stângi aparținând la două exemplare adulte.

F. Ursidele (*Ursus arctos* L.)

De la urs s-au păstrat două fragmente de humerus distal cu următoarele date metrice: lt. trohlee 72; 72; lt. distală 105; 96 mm, aparținând la două exemplare adulte.

II. EXPLOATAREA SPECILOR

În ceea ce privește bovinele, din cei 42 indivizi prezumați, un procent de 20,8% îl reprezintă animalele tăiate până la 2, 5 ani, deci tineretul și subadultii; 45,2% este ponderea animalelor sacrificate după atingerea maturității corporale (2, 5-4 ani) și 23,8% este procentul de indivizi exploatați mai mult timp. O astfel de exploatare cu un procent de până la 45% din stoc sacrificat după atingerea maturității corporale indică utilizarea speciei în primul rând ca furnizoare de carne. Se remarcă totuși un procent redus de tăieri în rândul tineretului, sub un an și mai ales, în perioada imediată următoare atingerii maturității sexuale, între 1-2 ani. Acest mod de exploatare sugerează faptul că se intensificau tăierile în cazul bovinelor abia după prima fătare și după perioada de lactație. Prezența, printre animalele tăiate între 2, 5-4 ani a unui procent mai mare de masculi indică o bună gospodărire a speciei, cu protejarea femelelor în vederea reproducerii și furnizării laptelui. Un procent de 23% indivizi ținuți până la o vârstă avansată, alături de o bună gospodărire a animalelor sacrificate până la 4 ani și probabil, condiții bune de întreținere a animalelor (în arealul așezării) să fi asigurat un plus populațional, într-o economie alimentară întemeiată pe exploatarea în principal a acestei specii. Nu excludem utilizarea animalelor și în alte activități utilitare (pe lângă lapte, carne, piei). Spunând aceasta ne gândim la tracțiune. Amintim existența în material a unui metatars cu epifiza proximală atinsă de unele procese patologice; mai exact, în zona

⁴⁰⁴ Haimovici-Man 1986, 336.

periarticulară există numeroase excrescențe osoase. Acestea pot apărea în cazul unor suprasolicitări la nivelul articulației respective. Piesa provine de la un exemplar matur. Evident, este doar o supoziție, pe care o avansăm (fig. IV).

Reg. anatomică	Nr.	Variabilitatea	Media	
OMOPLAT	- L1. col	10	35 - 43	38,6
	- Lg. artic	9	50,5 - 76	60,8
	- Lg. glen	12	40 - 50	46,2
HUMERUS	- L1. trohlee	5	53 - 61	56,6
	- L1. distală	3	63; 68; 68,5	
	- DAP distal	4	54; 59; 65; 66	
RADIUS	- L1. art. prox.	9	51 - 62	51,2
	- L1. proximală	9	54 - 68	62,2
	- DAP proximal	7	29,5 - 40	31
	- L1. distală	10	49 - 61	54,9
	- DAP distal	6	36 - 44	39,7
COXAL	- Diametru acetab.	4	50; 57; 61; 68	
TIBIA	- L1. distală	10	48 - 57	53,3
	- DAP distal	11	36 - 44,5	40,6
METACARP	- L1. proximală	3	43; 46,7; 47,5	
	- DAP proximal	2	33,5; 34	
METATARS	- L1. proximală	3	47; 47,3; 48,5	
	- DAP proximal	3	45,5; 46,5; 49,5	
	- L1. distală	3	48; 53; 55	
	- DAP distal	4	30; 32; 32; 33	
ASTRAGAL	- L1. laterală	9	53 - 64	59,3
	- Lg. mediană	7	52 - 60	56,1
	- L1. maximă	9	36,5 - 40,5	38,3
CALCANEU	- Lg. maximă	6	121 - 130	125
	- L1. maximă	6	43,5 - 46,5	44,9
FALANGA I	- Lg. maximă	21	52 - 67,5	60,7

Tabel 44: Datele metrice ale populației de cerb

În ceea ce privește exploatarea animalelor domestice, marea parte a indivizilor a fost sacrificată între 1-1, 5 ani, când probabil la rasele primitive se atinge o anumită greutate corporală necesară tăierii animalelor. În privința speciilor sălbatice, marea parte a animalelor vâdate erau mature. În cazul cerbului, tineretul și subadultii reprezintă doar 14, 2%, restul fiind exemplare mature. Din cei 4 indivizi tineri și subadulti unul avea 3-4 luni, altul 8-12 luni,

un altul 1-1, 5 ani și al patrulea 2-2, 5 ani. Din cei 24 indivizi adulți maturi, pe baza dentiției se poate aprecia că doar 5 exemplare aveau între 5-10 ani.

IV. Raporturile interspecifice.

Deși situl se află în curs de cercetare iar resturile de faună analizate până în prezent cumulează mai puțin de 2000 oase, în cele ce urmează încercăm să schițăm câteva repere ale economiei alimentare a comunităților neolitice de pe "Dealul Pemilor". În această fază de cercetare a așezării, evident, aceste observații au un caracter preliminar, urmând ca pe măsură ce noi loturi faunistice vor fi analizate, să apară aspecte noi. Este destul de greu să încadrăm rezultatele obținute până în prezent într-un context arheozoologic mai larg având în vedere penuria analizelor materialelor osteologice turdășene, atât sub raport cantitativ cât și calitativ. De aceea am recurs în analogiile noastre la eșantioane de faună provenite din așezări mai mult sau mai puțin contemporane cu situl de la Orăștie. Astfel am vizat materialele din nivelele timpurii de la Iclod, Zau de Câmpie, Tăuș (această așezare are, din păcate, prea puțin material - doar 50 de piese), unele așezări Tisza⁴⁰⁵ din Ungaria, Divostin (nivelele Vinča)⁴⁰⁶, cele din săpăturile mai noi de la Vinča-Belo Brdo (Vinča C)⁴⁰⁷, Gomolava⁴⁰⁸, precum și nivelurile târzii de la Liubcova-Ornița⁴⁰⁹ (fig. V).

Raportul speciei domestice-speciei sălbatice în așezarea noastră indică valori de 55:45 în favoarea primului grup. Rapoarte asemănătoare s-au înregistrat la Iclod (53,1:46,7 %), în așezări Tisza (50,2-51,9:47,7-48 %) și în nivelele de la Liubcova-Ornița (46,3:53,6 %). În acest ultim caz speciile sălbatice domină asupra celor domestice. Asemănări, în privința ponderii mari a vânatului, între așezarea de la Orăștie și cea din Valea Dunării (Liubcova) nu trebuie să surprindă având în vedere complexitatea ecosistemelor exploatate de cele două comunități; din punct de vedere biogeografic cele două regiuni unde se găsesc siturile sunt aproape identice. Diversitatea ecologică ce caracterizează arealele exploatate de ambele comunități neolitice este mai bine reflectată în spectrul faunistic întocmit pentru Liubcova-Ornița. Dacă la Orăștie au fost identificate doar 5 specii sălbatice, în așezarea din Valea Dunării lista speciilor cuprinde 11 taxoni. În cazul așezării de pe "Dealul Pemilor", mica diversitate de specii sălbatice, în ciuda unui biotop complex exploatat trebuie legată de o serie de factori taphonomici, de un anumit stadiu de investigare al sitului și nu în

⁴⁰⁵ Boköny 1958, 246-247; *idem*, 1977, 13.

⁴⁰⁶ Boköny 1988, 430.

⁴⁰⁷ Boköny 1990, 50.

⁴⁰⁸ Clason 1979, 72.

⁴⁰⁹ El Susi 1995, 69.

ultimul rând de o serie de factori socio-istorici. Având în vedere ponderea mare a mamiferelor vâdate se poate, așadar presupune că avem de-a face cu o comunitate în economia căreia vânatoarea avea o poziție bine circumscrisă, fiind poate vorba și de o specializare la nivel de grup social.

În cadrul mamiferelor domestice (și al mamiferelor în ansamblu) preponderente sunt bovinele. Cotele lor ating la Orăștie 47%. Valori apropiate, de peste 40% ating și în așezările de la Zau de Câmpie⁴¹⁰(41%), Lebö⁴¹¹(40, 1%), Divostin⁴¹²(44%). Valori ceva mai mici s-au înregistrat la Vin a-Belo-Brdo⁴¹³(37%, pe resturi), Gomolava⁴¹⁴(38%, pe resturi), Iclod I⁴¹⁵(34%). Ovicaprinele și porcinele ating în așezarea noastră valori mici, sub 5%. Se pare că ovicaprinele erau puțin exploatate și la Iclod (8%), iar în așezări Tisza ating doar 4-5%. Doar la Zau de Câmpie înregistrează 13,7%. Chiar dacă avem în vedere că o parte din materialul lor a fost "topit" în strat, nu credem că ele ar fi depășit 8-9%. Se pare că gospodărirea acestora nu ar fi fost avantajoasă în condițiile în care economia alimentară era profilată pe o vânătoare intensă și pe bovine. Surprinde, în schimb, rata scăzută a porcului (4,4%) pentru care cu siguranță existau condiții bune de creștere liberă. Importanța mică în spectrul faunistic să fie legată de un anumit grad de mobilitate al populației? Analogii cu așezări relativ contemporane indică valori de 11,2% la Iclod I, 9,5 la Zau de Câmpie, 4,5-14,2% în așezări Tisza (fig. VI).

Revenind la mamiferelor vâdate, singurul căruia i se acorda o exploatare sistematică era cerbul. Un astfel de procent crescut (31,4%) nu mai întâlnim în nici o altă așezare relativ contemporană de pe teritoriul României. La Iclod înregistrează 17,7%, doar 13,7% la Zau de Câmpie. Pentru așezări Vinča C-D din Iugoslavia, în funcție de amplasarea siturilor, procentajul speciei oscilează vizibil, între 6% la Divostin, 18% la Gomolava, 30,4% la Petnica și 36% la Opovo⁴¹⁶. Ultimele procentaje au fost calculate pe număr de resturi.

Majoritatea speciilor vâdate țin de un biotop bine împărțit: cerb, urs, mai puțin căpriorul (vânat de margine de pădure) și bourul (de zonă deschisă). Se pare că cerbul avea un areal de răspândire mult mai extins decât cel actual; probabil era comun și zonelor de mai mică altitudine ce mărginesc așezarea neolitică. La fel ursul, probabil arealul de distribuție al său era împins mult mai

⁴¹⁰ Haimovici-Man 1986, 334.

⁴¹¹ Bököny 1977, 10.

⁴¹² Bököny 1988, 420.

⁴¹³ Bököny 1990, 50.

⁴¹⁴ Clason 1979, 72.

⁴¹⁵ El Susi 1989-1993, 338.

⁴¹⁶ Greenfield 1986, 338.

spre nord decât cel actual⁴¹⁷. Bourul, chiar dacă nu era o specie cu o densitate prea mare în regiunile învecinate sitului, el era un element component al faunei locale preistorice.

O încercare pur teoretică de estimare a cantității de carne (fig. VII) pe baza NMI estimați per așezare, indică o valoare de 13.177 kg. Din aceasta, cca. 67,1% a fost furnizată de speciile domestice și doar 32,9% de cele sălbatice. Bovinele domestice furnizau cca. 64,4%, ovicaprinele+porcul doar 2,7%. Dintre cele sălbatice, cerbul asigura 20%, bourul, 12,1% (are o talie specific mare, deși ca NMI el are un procent redus), mistrețul, 6,6%, ursul doar 4,5% și căpriorul un procent neglijabil, 0,3%.

În ansamblu se poate aprecia că economia animalieră a comunității de la Orăștie este una tipică neoliticului dezvoltat, bazată fiind pe exploatarea unei populații mixte de vită/bour. Această caracteristică este comună atât așezărilor neoliticului dezvoltat (chiar târziu) din Moldova (siturile precucuteniene)⁴¹⁸, celor din Câmpia Română⁴¹⁹, Câmpia Banatului⁴²⁰ și zonelor învecinate. Diferențele încep să apară la calculul raporturilor interspecifice, dintre bovine și restul mamiferelor domestice (suine, ovicaprine) cât și în privința ratei speciilor vâdate. Aceste particularități conferă specificitate fiecărui sit în parte sub raportul economiei animaliere, evident, fiecare economie fiind adaptată (sau reflectă) la particularitățile locale, microregionale. Desigur nu pot fi neglijate nici factorii socio-istorici a căror definire intră în "obligatiile" arheologului.

Revenind la așezarea noastră, putem aprecia că bovinele erau utilizate ca principalul furnizor de carne, pentru lapte, piei și, de ce nu, la transport. Deși în materialul faunistic analizat nu am depistat indivizi castrați, aceștia au fost în schimb prezumați în așezările de la Iclod și Zau de Câmpie⁴²¹. Fauna sălbatică, cu excepția cerbului, era mai puțin vizată. Aceștia au fost, în mare, principalele particularități ce definesc economia de subzistență a comunității turdășene de la Orăștie. Pe lângă loturile mai sus analizate, tot din așezare mai provin câteva materiale osteologice prelevate din două gropi și un mormânt (M₁).

Din groapa G₂ provin trei coaste și o diafiză de metapod aparținând unui subadult de ovicaprin și trei oase de porc: o coastă și două fragmente dintr-o mandibulă cu molarul 2 abia erupt (12-13 luni).

Din G₃ (rituală, legată de M₂) provine un radius stâng de cerb cu lățimea proximală / DAP prox. de 67,5/35,5 mm. Piesa provine de la un mascul adult-matur de talie mare.

⁴¹⁷ Posea și colab. 1982, 521.

⁴¹⁸ Necrasov-Stirbu 1981, 182; Bolomey-El Susi 1996, (sub tipar).

⁴¹⁹ Bolomey 1982, 182.

⁴²⁰ Bolomey 1988, 211.

⁴²¹ Haimovici-Man 1986, 335.

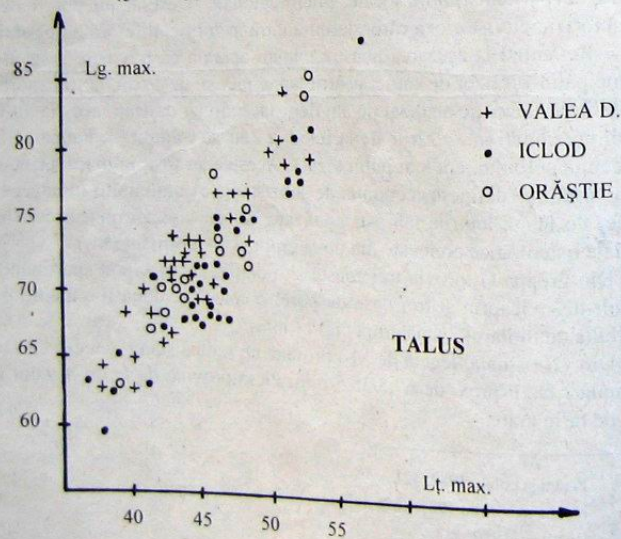
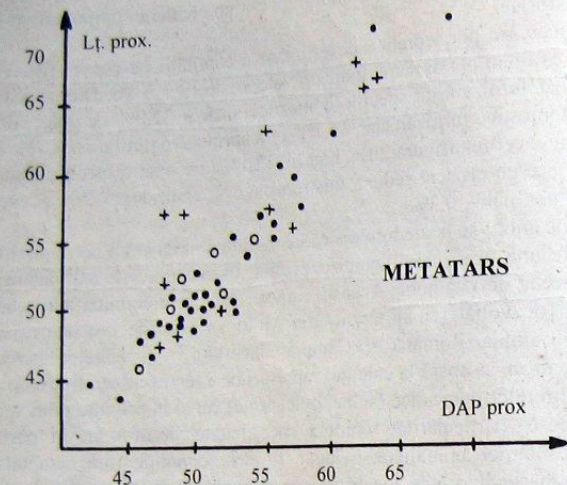

Fig. 1. Distribuția unor parametri corporali la bovine

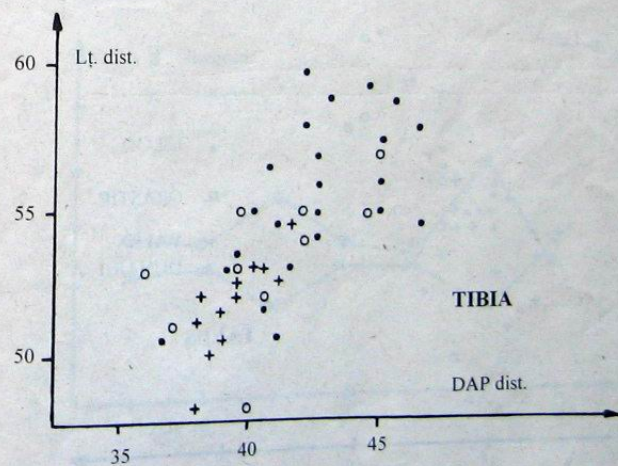
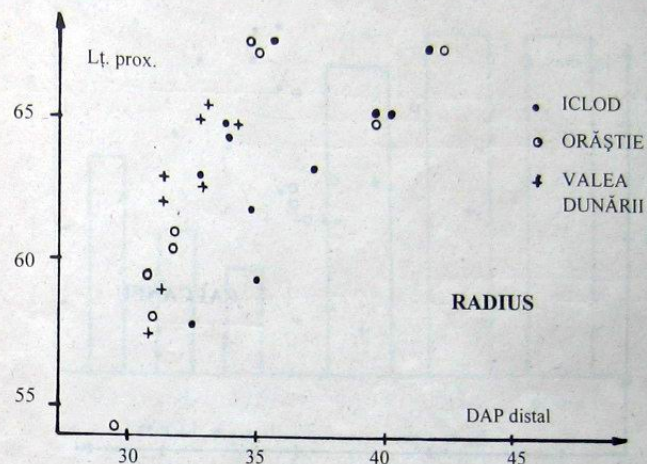

Fig. 2. Distribuția unor parametri corporali la cerb

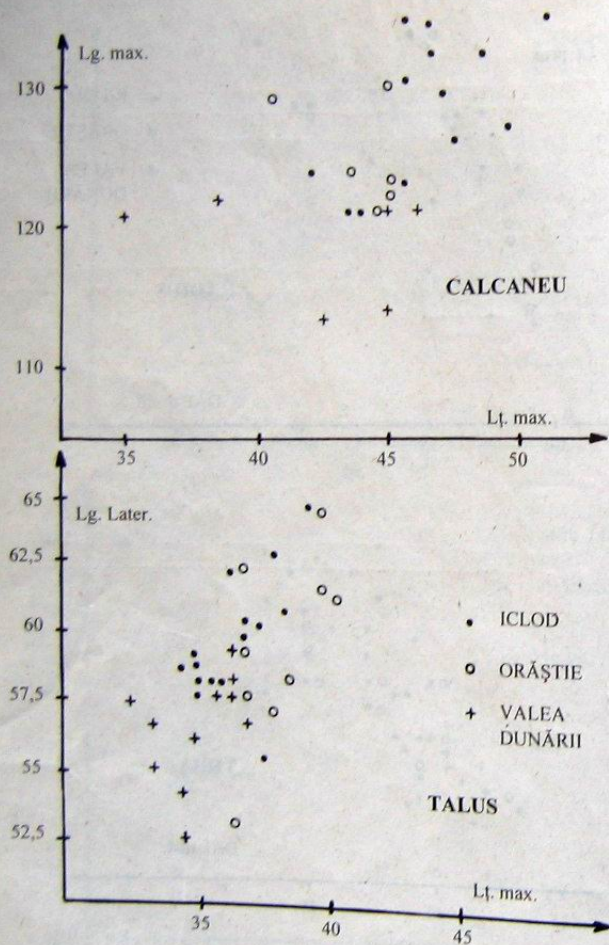

Fig. 3. Distribuția unor parametri corporali la cerb

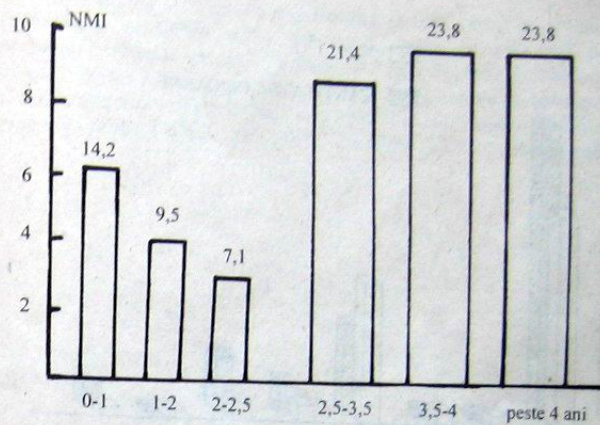

Fig. 4. Vârstele de sacrificare la bovine

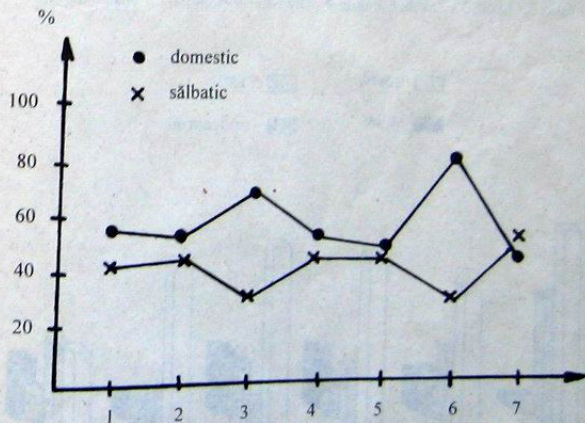

Fig. 5. Raportul: specii domestice - specii sălbatice în așezările neolitice:
1 - Orăștie; 2 - Iclod (timpuriu); 3 - Zau de Câmpie; 4 - Szégyvár-Tuzköves;
5 - Lehbő; 6 - Divostin; 7 - Liubcova-Ornița (niv. târzii)

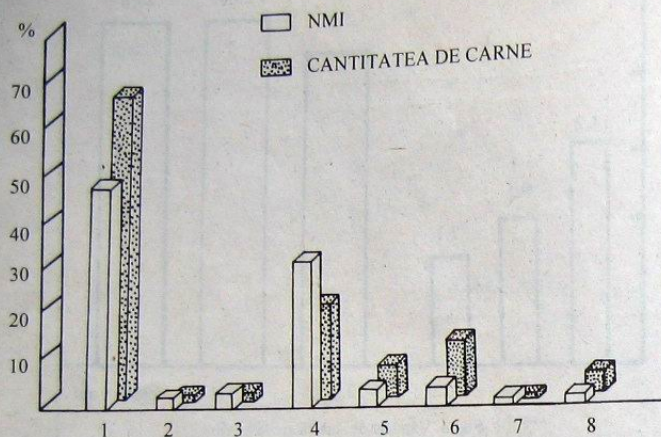

Fig. 6. Ponderele unor mamifere în așezări neolitice:

1 - Orăștie; 2 - Iclod; 3 - Zau de Câmpie; 4 - Divostin; 5 - Lebô; 6 - Liubeova-Ornița

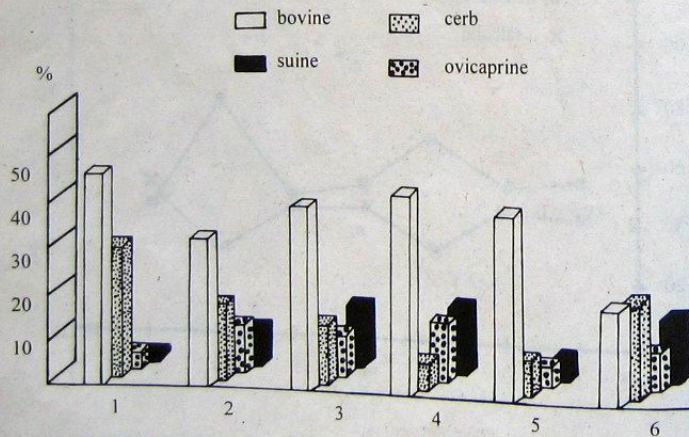

Fig. 7. Ponderele speciilor sub raport MNI și cantitatea de carne de la Orăștie:

1 - vită; 2 - ovicaprine; 3 - porc; 4 - cerb; 5 - mistreț; 6 - bour; 7 - căprior; 8 - urs

Din M_1 provin o apofiză mandibulară de cerb, un perete de omoplat și un fragment osos nedeterminabil. Constatăm, așadar, în toate cele trei cazuri, prezența ca ofrande a unor părți din corpul unor animale de talie mică (suine, ovicaprine) sau a unei specii vâdate. Probabil unele rațiuni de ordin economic să fi dictat alegerea animalului pentru sacrificiul ritual. Oricum, eșantioanele sunt prea mici pentru a avansa o asemenea idee, chiar cu titlu de pură supoziție.

ABREVIERI

- ActaArchHung* - Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest.
- ActaMN* - Acta Musei Napocensis, Cluj.
- Agra Szemle* - Agrartörténeti Szemle, Számából.
- AnB (S. N.)* - Analele Banatului (Serie Nouă), Timișoara.
- Apulum* - Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
- Balkanica* - Balcanica. Annuaire de L'Institut des etudes Balkaniques, Belgrad.
- Banatica* - Banatica, Reșița.
- BAR* - British Archaeological Reports, Oxford.
- CercArh* - Cercetări Arheologice, Muzeul de Istorie al României, București.
- CCA* - Cronica Cercetărilor Arheologice, Comisia Națională de Arheologie.
- Drobeta* - Drobeta-Turnu Severin.
- ForVL* - Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu.
- Germania* - Germania, Frankfurt a. Main.
- JPME* - Jánnus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs.
- KMUD* - Kulturraum Mittlere und Untere Donau: Traditionen und Perspektiven des Zusammenlebens, Reșița.
- Marisia* - Marisia, Târgu Mureș.
- MCA* - Materiale și Cercetări Arheologice, București.
- PMJH* - Publicațiile Muzeului județului Hunedoara, Deva.
- PZ* - Praehistorische Zeitschrift, Berlin-New York.
- RelTHH* - Relations Thraco-Illiro-Helléniques, București.
- Sargeția* - Sargeția, Deva.
- SCIVA* - Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București.
- StComB* - Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
- StComCar* - Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie. Caransebeș.
- StBan* - Studii de Istorie a Banatului, Timișoara.
- VojMuz* - Vojvodanskih Muzeja. (Rad).
- Ziridava* - Ziridava, Arad.
- ZTZ* - Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie.

LISTA PRESCURTĂRIILOR BIBLIOGRAFICE

- Aldea 1968 - Al., *O statueta cu cap mobil de la Petrești*, în *Sargeția*, V, 1968, 11-13.
- Aldea-Moga-Ciugudean 1979 - Al. -V. -H., *Săpăturile arheologice de la Ghirbom (campania 1978)*, în *MCA*, XIII, 1979, 257-261.
- Andrișoiu 1973 - I., *Sondaj arheologic pe Dealul Cetății Deva*, în *Sargeția*, X, 1973, 11-26.
- 1979 - *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, în *Sargeția*, XIV, 1979, 15-34.
- Baciu-Baciu 1988 - A. -P., *Valea Grădiștei*, București, 1988.
- Bălănescu 1979 - D., *Plastica Vinciană de la Gornea*, în *StComCar*, 1979, 33-52.
- 1982 - *Plastica antropomorfă în așezarea neolitică de la Caransebeș-Balta Sărată*, în *StComCar*, IV, 1982, 113-120.
- Bălănescu-Lazarovici 1979 - D. -Gh., *Considerații privind evoluția și tipologia vaselor-capac din cultura Vinča (descoperiri în Clisura Dunării)*, în *Banatica*, V, 1979, 17-26.
- Berciu-Berciu 1949 - D. -I., *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944-1947*, în *Apulum*, III, 1949, 1-43.
- Berciu-Popa 1962 - I. -I., în *MCA*, VIII, 1962, 267-271, fig. 3.
- I. Berciu 1968 - *Importanța complexului neolitic "Lumea Nouă" în lumina noilor săpături (1961-1963)*, în *Apulum*, VII/1, 1968, 53-60.
- Blăjan-Cerghi 1977 - M. -I., *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca și Răchilele (jud. Cluj)*, în *Sargeția*, XIII, 1977, 131-147.
- Bolindeț 1994 - V., *Cluj-Napoca-Piața Victoriei*, în *CCA*, 1994, 17.
- Bolomey 1982 - Al., *Contribuție la cunoașterea economiei animale a culturii Boian în lumina materialelor de la Căscioarele, jud. Călărași*, în *CercArh*, V, 1982, 3, 169-193.
- 1988 - *Preliminarii despre resturile de animale din stațiunea neo-eneolitică de la Parța*, în *SCIVA*, 39, 1988, 3, 207-221.

- Boroneanț-Demșea 1974 - V. -D., *Cercetări arheologice la Lipova-Hodaie*, în *Ziridava*, III+IV, 1974, 11-23.
- Bököny 1958 - S., *Zur Urgeschichte der Haustiere und der Fauna der archäologischen Urzeit in Ungarn*, în *ZTZ*, 72, 1958, 3, 239-249.
- 1961-1962 - *A Lengyeli Kultúra Lelöhelyenek Gerices Faunája*, în *JPMÉ*, I, II, 1960-1962, 91-104, 85-133.
- 1962 - *Zur Naturgeschichte des Ures in Ungarn und das Problem der Domesticaion des Hausrindes*, în *ActaArchHung*, 14, 1962, 175-214.
- 1977 - *Délkelet-Európa Korní állatásának Kialakulásacsokzál - Keleti Kapesolatai*, în *AgraSzemle*, 1-2, 1977, 1-23.
- 1988 - *The Neolithic fauna of Divostin*, în *Divostin and Neolithic of Central Serbia*, (Mc Pherron A., Strejovi D.), 10, Pittsburg, 419-445.
- 1990 - *Tierknochenfunde der neusten Ausgrabungen in Vinča*, în *Vinča and its World*, Beograd, 49-54.
- Bulai-Știrbu 1984 - M., *Studiul resturilor de faună neolitică din stațiunea Tăualaș*, în *ActaMN*, XXI, 1984, 45-48.
- Cârciumaru-Tomescu 1994 - M. -I., *Palinologia-aplicațiile ei în arheologie*, București, 1994.
- Ciugudean 1978 - H., *Săpăturile de salvare de la Aiud-Cetățuie*, în *ActaMN*, XV, 1978, 49-62.
- 1991 - *Zur frühen bronzenezeit in Siebenbürgen im lichte der ausgrabungen von Ampoita-Peret, jud. Alba*, în *PZ*, 1991, 1.
- Clason 1979 - A. T., *The farmers of Gomolava in the Vinča and La Tène Period*, în *VojMuz*, 25, 1979, 60-103.
- Comșa 1971 - E., în *Apulum*, IX, 1971, 15-18.
- 1974 - *Contribuții cu privire la cronologia relativă a culturilor neolitice din preajma Dunării și nordul Peninsulei Balcanice*, în *Drobeta*, 1974, 19-25.
- 1982-1983 - *Vânătoarea în timpul epocii neolitice de pe întinsul Transilvaniei, Banatului și Crișanei*, în *Sargeția*, XVI-XVII, 1982-1983, 77-88.
- 1987 - *Neoliticul pe teritoriul României-considerații*, București, 1987.
- Dâmbovița 1978 - M.P., *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978.

- Drașovean 1986-1987 - Fl., *Așezarea neolitică de la Humedoara-Dealul Sâmpetru*, în *Sargeția*, XX, 1986-1987, 11-17.
- 1990 - *Observații pe marginea unor materiale inedite privind raporturile dintre culturile Starcevo-Cris, Vinča și lumea liniară în nordul Banatului*, în *Apulum*, XXVI, 1990, 9-48.
- 1994 - *Cultura Vinča târzie (Faza C) în Banat. Relațiile cu vecinii*, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1994.
- 1994a - *Cultura Petrești în Banat*, în *StBan*, XVI, 1994, 1-43.
- 1994b - *Die Stufe Vinča C im Banat*, în *Germania*, 72, 1994, 2, 409-425.
- 1994c - *The Petrești Culture in Banat*, în *AnB (S. N.)*, III, 1994, 139-170.
- Drașovean-Luca 1990 - Fl. -S. A., *Considerații preliminare asupra materialelor neo-eneolitice din așezarea de la Mintia (com Veșel, jud. Hunedoara)*, în *SCIVA*, 40, 1990, 1, 7-18.
- Drașovean-Rotea 1984-1985 - Fl. -M., *Cercetări de suprafață pe teritoriul așezării neolitice de la Chitid, (Humedoara)*, în *Sargeția*, XVIII-XIX, 1984-1985, 85-90.
- 1986 - *Așezarea neolitică de la Șoimuș. Contribuții la problemele neoliticului târziu din sud-vestul Transilvaniei*, în *Apulum*, XXIII, 1986, 9-24.
- Drașovean-Mariș 1982 - Fl. -T., *Cercetări arheologice de suprafață în așezarea neolitică de la Turdaș (jud. Hunedoara)*, în *Sargeția*, XVI-XVII, 1982-1983, 89-94.
- H. Dumitrescu 1966 - în *SCIV*, 17, 1966, 3, 433-444.
- 1984 - *Cercetări arheologice la Tăualaș*, în *ActaMN*, XXI, 1984, 3-44.
- H. Dumitrescu-Lazarovici 1985-1986 - H. -Gh., *Cercetările arheologice de la Tăualaș-Deva (II)*, în *ActaMN*, XXII-XXIII, 1985-1986, 3-40.
- Dumitrescu 1974 - Vl., *Arta Preistorică în România*, București, 1974.
- 1988 - *Plastica neolitică din așezarea neolitică de la Rast (jud. Dolj)*, în *ActaMN*, 1987-1988, XXIV-XXV, 29-68.

- Dumitrescu
și colab. 1983 - VI. -Al. Bolomey -Fl. Mogoșanu, *Esquisse d'une
prehistoire de la Roumanie*, București, 1983.
- Dumitrescu-Vulpe
1988 - VI. -Al., *Dacia înainta de Dromihete*, București, 1988.
- El Susi 1987 - G., *Economia animalieră a comunității vinciene
timpurii de la Gornea-Cămuța de Sus*, în *Banatica*, IX,
1987, 43-52.
- 1991 - *La faune de l'établissement vincien de Liubcova-Ornița*,
în *Banatica*, 11, 1991, 9-17.
- 1989-1993 - *Studiul faunei din așezarea neolitică de la Iclod (jud.
Cluj)*, în *ActaMN*, 26-30, I/1, 187-204.
- 1995 - *The animal husbandry during the Late Neolithic and
Bronze Age in settlement of Danube Valley*, în *KMUD*,
1995, 65-72.
- 1996 - *Economia animală a comunităților neo-eneolitice de la
Parța (jud. Timiș)* în *Banatica*, 13, 1996, sub tipar.
- Floca 1969 - O., *Hunedoara, ghid turistic al județului*, Deva, 1969.
- Garasanin 1993 - M., *Zu den Problemen der Vinča-Gruppe in Rumänien*,
în *Balcanica*, XXIV, 1993, 7-20.
- Goldman 1984 - G., *Battonya-Gödrösök. Eine neolitische Siedlung in
südost-Ungarn*, Békéscsaba, 1984.
- Greenfield 1986 - H. J., *The Paleoeconomy of the Central Balkans
(Serbia)*, în *BAR*, 304, 1986 (ii).
- Gruescu- 1970 - I. S. -C., *Județul Hunedoara*, Grumăzescu București,
1970.
- Haimovici 1986 - S. -V., *Studiul preliminar al faunei Manapartinând
culturii Turdaș descoperită în așezarea de la Zau de
Câmpie (jud. Mureș)*, în *SCIVA*, 37, 1986, 4, 333-338.
- Horedt 1949 - K., *Săpături referitoare la epoca neo-eneolitică*, în
Apulum, III, 1949, 44-69.
- 1968 - *Die Kupferzeit in Transilvanien*, în *Apulum*, VII/1,
1968, 103-116.
- Kalmar 1984 - Z. M., *Materiale neo-eneolitice intrate în colecția MIT
(I)*, în *ActaMN*, XXI, 1984, 391-404.
- 1985-1986 - *Materiale neo-eneolitice intrate în colecția MIT (II)*, în
ActaMN, 26-30, I/1, 1985-1986, 401-410.
- Kalmar-
Tatu 1984-1985 - Z. M., *Materiale neo-eneolitice descoperite în Țara
Hațegului*, în *Sargeția*, XVIII-XIX, 1984-1985, 91-100.

- Korek 1989 - J. *Die Theiss-Kultur in der Mittleren und Nördlichen
Theissgegend*, Budapest, 1989.
- Laszló 1991 - A., *Un pionnier de la civilisation
Turdaș-Vinča: Zsofia Torma*, în *Banatica*, 11, 1991,
37-51.
- Lazarovici 1970 - Gh., *Cultura Vinča A în Banat*, în *ActaMN*, VII,
1970, 473-486.
- 1971 - *Faza a-IV-a a culturii Starcevo-Criș în Banat*, în
ActaMN, VIII, 1971, 409-422.
- 1973 - *Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat*, în
Banatica, II, 1973, 25-56.
- 1975 - *Unele probleme ale ceramicii neoliticului din Banat*, în
Banatica, III, 1975, 7-24.
- 1977 - *Periodizarea culturii Vinča în România*, în *Banatica*,
IV, 1977, 19-44.
- 1977a - *Sfârșitul culturii Vinča-Turdaș în câmpia
Transilvaniei*, în *StComCar*, II, 1977, 211-230.
- 1977b - *Inventarul a două morminte neolitice de la Cluj-
Napoca*, în *ActaMN*, XIV, 1977, 23-28.
- 1979 - *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, I-II.
- 1981 - *Die Periodisierung der Vinča-Kultur in Rumänien*, în
PZ, 56, 1981, 2, 169-196.
- 1983 - *Șantierul arheologic Iclod (1977-1981)*, în *MCA*, XV,
1983, 50-61.
- 1991 - *Așezarea și grupul Iclod*, Cluj-Napoca, 1991.
- 1991a - *Așezarea și grupul Bucovăț*, Timișoara, 1991
- 1994 - *Der Vin a C-Schock im Banat*, în *RelTIH*, București,
1994, 62-100.
- Lazarovici
și colab. 1983-1984 - Gh. -Z. Kalmar-R. Ardevan, *Așezarea neolitică de la
Cluj-Piața Ștefan cel Mare*, în *Marisia*, XIII-XIV,
1983-1984, 15-22.
- 1989-1993 - Gh. -Z. Kalmar, -P. Gyulai, *Descoperiri arheologice în
comuna Săvârdia (jud. Cluj) și câteva probleme privind
epoca neolitică și a bronzului*, în *ActaMN*, 26-30, I/1,
171-186.
- 1991 - Gh. -Fl. Drașovean, -Z. Kalmar, -S. A. Luca, -M. Nica,
Cultura Vinča în România, Timișoara, 1991.

- Lazarovici-Kalmar 1982 - Gh. -Z., *Discuții pe marginea legăturilor cronologice și culturale între grupul Iclod și cultura Tisa*, în *ActaMN*, XIX, 1982, 221-246.
- 1986 - *Șantierul arheologic Iclod (1983-1984)*, în *Apulum*, XXIII, 1986, 25-42.
- 1987 - *Șantierul arheologic Iclod. Campania 1985*, în *Apulum*, XXIV, 1987, 9-40.
- 1989 - *Săpăturile arheologice de la Iclod. Campania din 1986*, în *Apulum*, XXV, 1989, 9-48.
- 1990 - *Șantierul arheologic Iclod (campania 1987)*, în *Apulum*, XXVI, 1990, 55-68.
- 1990-1993 - *Săpăturile de la Iclod (campania 1988)*, în *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993, 23-58.
- Lazăr 1974-1975 - A., *Plastica culturii Vinča-Turdaș din colecțiile Muzeului Județean Hunedoara-Deva*, în *Sargeția*, XI-XII, 1974-1975, 11-18.
- Luca 1986 - S. A., *Discuții asupra materialului ceramic din stațiunea neolitică de la Lipova-Hodaie*, în *Apulum*, XXIII, 1986, 43-54.
- 1987 - *Un atelier de perforat topoare la Lipova-Hodaie*, în *Ziridava*, XV-XVI, 1987, 25-28.
- 1990 - *Contribuții la istoria artei neolitice. Plastica stațiunii de la Liubcova-Ornița (jud. Caraș-Severin)*, în *Banatica*, 10, 1990, 6-44.
- 1991 - *Stratigraphie et chronologie. Le plus ancien rapport stratigraphique d'entre les cultures Starcevo-Criș et Vinča - correlation d'entre les niveaux V^e et IVe de Liubcova-Ornița*, în *Banatica*, 11, 1991, 141-155.
- 1990-1993 - *Cea mai timpurie manifestare Vinča C în Clisura Dunării (I)*, în *Apulum*, XXVIII-XXX, 1990-1993, 63-76.
- 1993 - *A new special discovery from Turdaș*, în *Banatica*, 12, 1993, 1, 21-24.
- 1994 - *Complexul ritual de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂ (jud. Hunedoara)*, în *SCIIVA*, 45, 1994, 4, 363-367.
- Luca-Cosma 1993 - S. A. -A., *Archäologische Geländeuntersuchungen im Brooser Gebiet Böhmerberg (Dealul Pemilor)*, în *ForVL*, 36, 1993, 2, 85-87.

- Luca și colab. 1994 - S. A. -M Ciută, -Al. Sonoc, *Turdaș-Luncă*, în *CCA*, 1994, 68.
- 1995 - S. A. -M Ciută, -Al. Sonoc, -M Căstăian, *Turdaș-Luncă*, în *CCA*, 1995, 96.
- 1995a - *Periegheze în zona Orăștiei*, în *CCA*, 1995, 64-65.
- Macrea 1957 - M., *Șantierul arheologic Cașoț-Arpașul de Sus*, în *MCA*, IV, 1957, 119-154.
- 1959 - *Șantierul arheologic Cașoț-Boița*, în *MCA*, VI, 1959, 407-444.
- Macrea-Crișan 1964 - M -I. H., *Două decenii de cercetări arheologice și studii de istorie veche la Cluj*, în *ActaMN*, I, 1964, 307-367.
- Marinescu-Bâlcu 1974- S., *Contributions au problème de la genèse de la culture Precucuteni*, în *StComB*, 18, 1974, 9-30.
- Maxim 1991 - Z. K., *Turdaș*, Cluj-Napoca, 1991.
- Maxim și colab. 1994- Z. K. -A. Bulbuc-V. Crișan, *Noi descoperiri arheologice de suprafață în hotarul comunei Iclod (IV)*, în *ActaMN*, 31, 1994, 105-122.
- Mărghitan 1968 - L., *O nouă așezare neolitică pe Valea Mureșului*, în *Sargeția*, V, 1968, 7-10.
- Mihăilescu 1969 - V., *Geografia fizică a României*, București, 1969.
- Mihoc și colab. 1982 - Gh. -V. Urseanu-Em Urseanu, *Modele de analiză statistică*, București, 1982.
- Moga 1949 - M., *Vasele de cult cu picioare din regiunea dunăreană*, în *Apulum*, III, 1949, 79-93.
- Monografie 1980 - I. Mârza-P. Stoican și colab., *Hunedoara-monografie*, București, 1980.
- Moroz-Pop 1983 - *Plastica vinciană de la Sălbăgelu Vechi (com Găvojdia, jud. Timiș)*, în *Banatica*, VI, 1983, 53-58.
- Necrasov-Bulai Știrbu 1981 - O. -M., *The Chalcolithic Paleofauna from the settlement of Târpești*, în *BAR*, 1981, 178-181.
- Nemeș 1988-1991 - I., *Locuitorii Țării Hațegului până în epoca romană*, în *Sargeția*, XXI-XXIV, 1988-1991, 33-42.
- Nițu 1943-1945 - A., *Despre semnificația motivului pictural în formă de casă de la Turdaș*, în *Apulum*, II, 1943-1945, 81-89.
- 1949 - *Despre reprezentarea piciorului divin în plastica neoneolitică carpato-dunăreană*, în *Apulum*, III, 1949, 79-93.
- 1973 - *Reconsiderarea Ariujdului*, în *StComB*, I, 1973, 57-124.

- Paul 1961 - I., *Așezarea neolitică târzie de la Poiana în Pisc*, în *MCA*, VII, 1961, 107-120.
- 1969 - *Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podeii)*, jud. Alba, în *StComB*, 14, 1969, 33-88.
- 1970 - *Săpăturile arheologice din vara anului 1960 de la Ocna Sibiului*, în *MCA*, IX, 1970, 97-105.
- 1977 - *Periodizarea internă a culturii Petrești în lumina evoluției ceramicii pictate*, în *StComB*, 20, 1977, 15-26.
- 1992 - *Cultura Petrești*, București, 1992.
- Paul-Luca și colab. 1994 - I. -S. A. -Z. Pinter, -I. Al. Aldea, *Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₇*, în *CCA*, 1994, 45.
- 1994a - I. -S. A. -Z. Pinter-M Ciută, *Dealul-Pemilor, punct X₈*, în *CCA*, 1994, 45.
- 1995 - I. -S. A. -I. Al. Aldea-M Ciută-M Căstăian-Al. Sonoc, *Orăștie-Dealul Pemilor punct X₇*, în *CCA*, 1995, 62-63.
- 1995a - I. -S. A. -M Căstăian-N. Boroffka-M Ciută-Z. Pinter, *Orăștie-Dealul Pemilor punct X₈*, în *CCA*, 1995, 63.
- Păunescu 1970 - Al., *Evoluția uneltelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970.
- Posea colectiv 1982 - Gr., *Enciclopedia geografică a României*, București, 1982.
- Roska 1928 - M., *Stațiunea neolitică de la Turdaș*, în *PMJH*, III (XXV), 1927 (1928), 14-38.
- 1941 - *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941.
- 1942 - *Érdelyi Repertoriuma*, Cluj, 1942.
- Raczky 1987 - P., *Ocsöd-Kováshalom A settlement of the Tisza culture*, în *The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, 61-83.
- Rep. Cluj 1992 - *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, 1992.
- Sabac și colab. 1983 - I. Gh. -P. Ciocârlan-O. Stănășilă-A. Topală, *Matematici speciale*, II, 1983, București.
- Vlassa 1966 - N., *Douăsprezece figurine cu cap mobil de la Turdaș*, în *Sargeția*, IV, 1966, 9-16.
- 1967 - *Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei*, în *ActaMN*, IV, 1967, 403-423.
- 1976 - *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976.
- 1978 - *Problema existenței ecvidelor domestice în cadrul culturii Vinča-Turdaș*, în *ActaMN*, XV, 1978, 19-48.

Vlassa

- și colab. 1985-1986 - N. -M Takács-Gh. Lazarovici, *Mormintele tumulare din Banat și Transilvania în perioada eneolitică târzie*, în *ActaMN*, XXII-XXIII, 1985-1986, 59-78.
- Zrinyi 1981-1982 - A., *Contribuții la cunoașterea neoliticului din valea superioară a Mureșului; săpăturile de la Gorenii (com. Batoș)*, în *Marisia*, XI-XII, 1981-1982, 31-40.

EXPLICAȚIA ILUSTRĂȚIILOR

A. Hărți

- Harta 1. Zona Municipiului Orăștie și principalele descoperiri din ultimii 4 ani.
Harta 2. Orăștie-Dealul Pemilor. Dispunerea punctelor de interes arheologic.

B. Planuri

- Plan 1. Ridicarea topografică a săpăturilor sistematice în punctul X₂ de pe Dealul Pemilor
- Plan 2. a. Profil de est. Secțiunea S₂/1992.
b. Plan orizontal. Secțiunea S₂/1992.
c. Plan orizontal. Secțiunile S_{5a-b}/1993.
- Plan 3. a. Profil de est. Caseta C₁/1993.
b. Plan orizontal. Caseta C₁/1993.
- Plan 4. a. Profil de est. Caseta C₂/1994.
b. Profil de sud. Caseta C₂/1994.
c. Plan orizontal. Secțiunea S₆/1994 și caseta C₂/1994.
- Plan 5. a. Profil de est. Secțiunea S₈/1995.
b. Plan orizontal. Secțiunea S₈/1995 și secțiunea S₁₄/1995.
- Plan 6. a. Profil de est. Secțiunea S₁₂/1995.
b. Profil de vest. Secțiunea S₈/1995.
c. Profil de est. Secțiunea S₁₄/1995.
- Plan 7. Profiluri ale șanțului 1.
a. Profil de vest. Secțiunea S₁₁/1995.
b. Profil de est. Secțiunea S₁₁/1995.
c. Plan orizontal. Secțiunea S₁₁/1995.
d. Profil de vest. Secțiunea S₁₃/1995.
e. Profil de est. Secțiunea S₁₃/1995.
f. Plan orizontal. Secțiunea S₁₃/1995.
- Plan 8. a. Plan orizontal și profil S₁₅/1995.
b. Plan orizontal. Secțiunea S₁₆/1995.
c. Profil de vest. Secțiunea S₁₆/1995.
d. Profil de est. Secțiunea S₁₆/1995.
- Plan 9. Plan orizontal. Secțiunea S₉/1995, Casetele C₃₋₄/1995.
Plan 10. Plan orizontal. Secțiunea S₁/1992.

C. Planșe

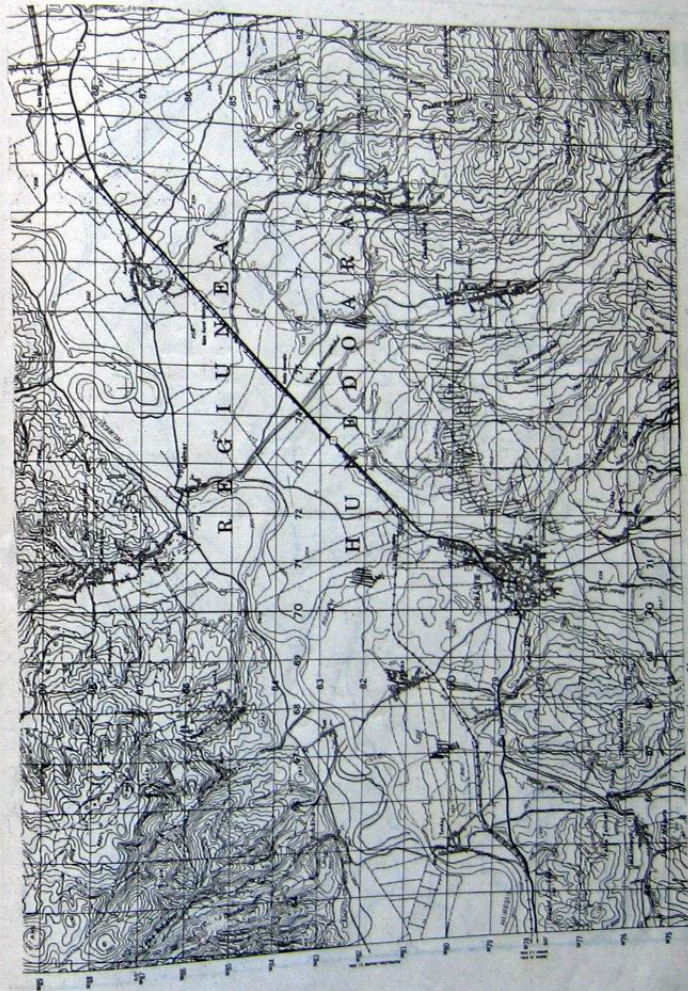
- Planșa I. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Unelte de piatră cioplită.
- Planșa II. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 1, 3, 7-11- unelte de piatră șlefuită; 2- nucleu de "silex"; 4- fusaiolă; 5- perete de os ornamentat cu puncte realizate prin perforare; 6- unelaltă din corn.
- Planșa III. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Unelte de "silex"; 23- unelaltă de piatră șlefuită.
- Planșa IV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Unelte și nuclee de "silex"; 30- topor de piatră șlefuită.
- Planșa V. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Locuința L₂/1993.
- Planșa VI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 6- picior altar; 9- topor de piatră șlefuită. Locuința L₂/1993.
- Planșa VII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 1, 5-8- Locuința L₃/1992-1993; 2-3, 9- Bordeiu B₇/1992-1993.
- Planșa VIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 4, 7-8, 10-11- Locuința L₃/1992-1993; 1-3, 5-6, 9, 12-13- Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa IX. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 3-4, 6-7, 11-13- Locuința L₃/1992-1993; 1-2, 5, 8-10, 14- Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa X. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 2, 4-5, 9- Locuința L₃/1992-1993; 1, 3, 6-8, 10-11- Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa XI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa XII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 6- fusaiolă. Locuința L₃/1992-1993. 9- fragment de topor din piatră șlefuită.
- Planșa XIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 6-7- altărașe; 4, 8-9, 12- plastică și aplicații plastice; 1-3, 5, 7-8, 13-14- Locuința L₃/1992-1993; 4, 6, 9-12, 15-17- Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa XIV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 1-3, 5-9, 11-14, 16- Locuința L₃/1992-1993; 4, 10, 15- Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa XV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 1-3- plastică; 4-6- greutăți. Locuința L₃/1992-1993.
- Planșa XVI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 2, 4, 7, 10, 12- Locuința L₃/1992-1993; 1, 3, 5-6, 8-9, 11- Bordeiu B₁/1992-1993.
- Planșa XVII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 2, 12- Locuința L₃/1992-1993; 1, 3-11- Bordeiu B₁/1992-1993.

- Planșa XVIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 1-7, 12, 14-17- ceramică; 8- "cub" de piatră; 9-11- topoare de piatră șlefuită; 13- șlefuitor de piatră. 2-3, 5-6- Locuința L₂/1993; 7, 9-14, 16-17- Bordeiu B₁/1992-1993; 1, 4, 8, 15- materiale din strat.
- Planșa XIX. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 3-5, 8-9- Bordeiu B₁/1992-1993; 6-7- Locuința L₂/1993; 1-2, 10- materiale din strat.
- Planșa XX. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 4- topor de piatră șlefuită; 1, 3, 5-13, 15-16- ceramică; 14- greutate de lut. Bordeiu B₂/1994. Adâncimea 0,60m
- Planșa XXI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Adâncimea 0,60m
- Planșa XXII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 3- topor de piatră cioplită; 1-2, 5-12- ceramică. Bordeiu B₂/1994. Adâncimea 0,60m
- Planșa XXIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Adâncimea 0,60m
- Planșa XXIV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Adâncimea 1,20m
- Planșa XXV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 1-2- unelte de piatră șlefuită; 3-7- ceramică. Bordeiu B₂/1994. Adâncimea 1,20m
- Planșa XXVI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Nivelul vechi.
- Planșa XXVII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Nivelul vechi.
- Planșa XXVIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Nivelul vechi.
- Planșa XXIX. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₂/1994. Nivelul vechi.
- Planșa XXX. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 7- picior de altar; 1-6, 8-16- ceramică. (11, 14- Bordeiu B₂/1994. Nivelul vechi. 1-10- Locuința L₁/1992; 12-13, 15-16- material din stratul de cultură.
- Planșa XXXI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică din stratul de cultură.
- Planșa XXXII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică din stratul de cultură.
- Planșa XXXIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Șanțul cu ceramică.
- Planșa XXXIV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Șanțul cu ceramică.
- Planșa XXXV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Șanțul cu ceramică.

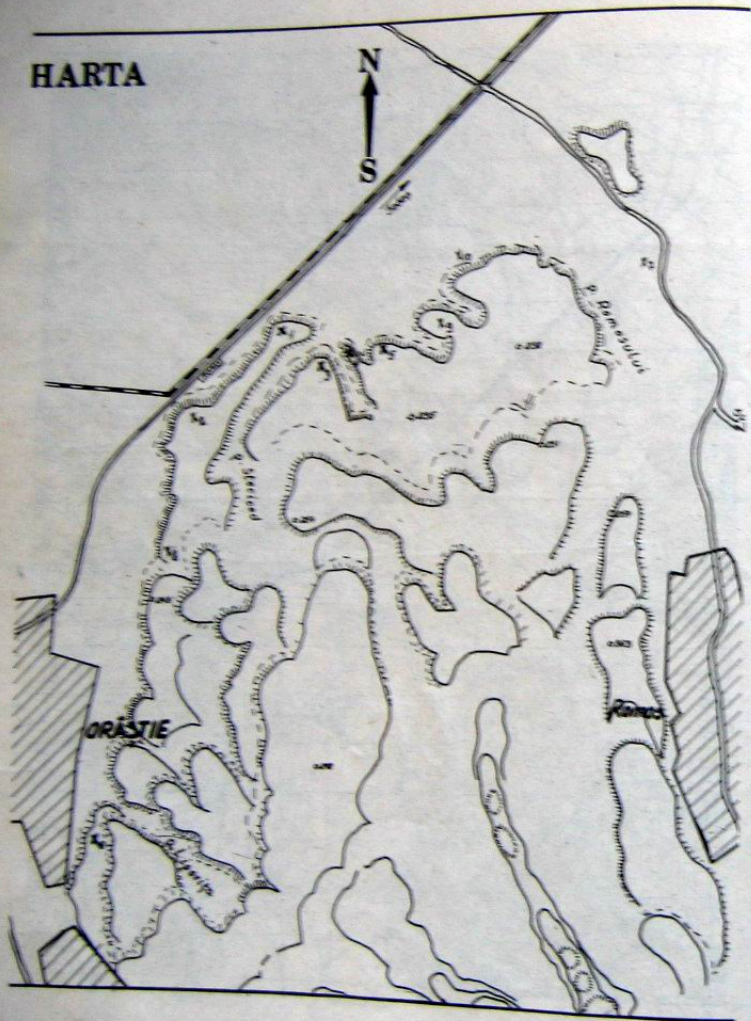
- Planșa XXXVI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Șanțul cu ceramică.
- Planșa XXXVII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 7-8- greutate; 1-6, 9-18- ceramică. Bordeiu B₁/1995.
- Planșa XXXVIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₄/1995.
- Planșa XXXIX. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 2- greutate; 1, 3-7- ceramică. Bordeiu B₄/1995.
- Planșa XL. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₄/1995.
- Planșa XLI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₄/1995.
- Planșa XLII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. Bordeiu B₄/1995.
- Planșa XLIII. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 6- fragment de topor din piatră șlefuită; 9-10- unelte de "silex" cioplit; 1-5, 7-8, 11-17- ceramică. Bordeiu B₄/1995.
- Planșa XLIV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 1, 3, 7-9- Bordeiu B₁/1995; 6- Bordeiu B₄/1995; 12-14- șanț; 2, 4-5, 11, 15- material arheologic din stratul de cultură.
- Planșa XLV. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Ceramică. 1-2, 5, 7, 10- Caseta C₄; 4, 6, 8-9, 11- Caseta C₄/1995; 3- materialul din stratul de cultură.
- Planșa XLVI. Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. 1- tăbliță de lut; 2-10- ceramică. 1-6, 8-10- Mormântul M₁/1995; 7- Mormântul M₂.
- Tabel sintetic: I. Tipologia formelor ceramice din așezarea neolitică de la Orăștie; II. Semne pe corpul vaselor și torți.

873

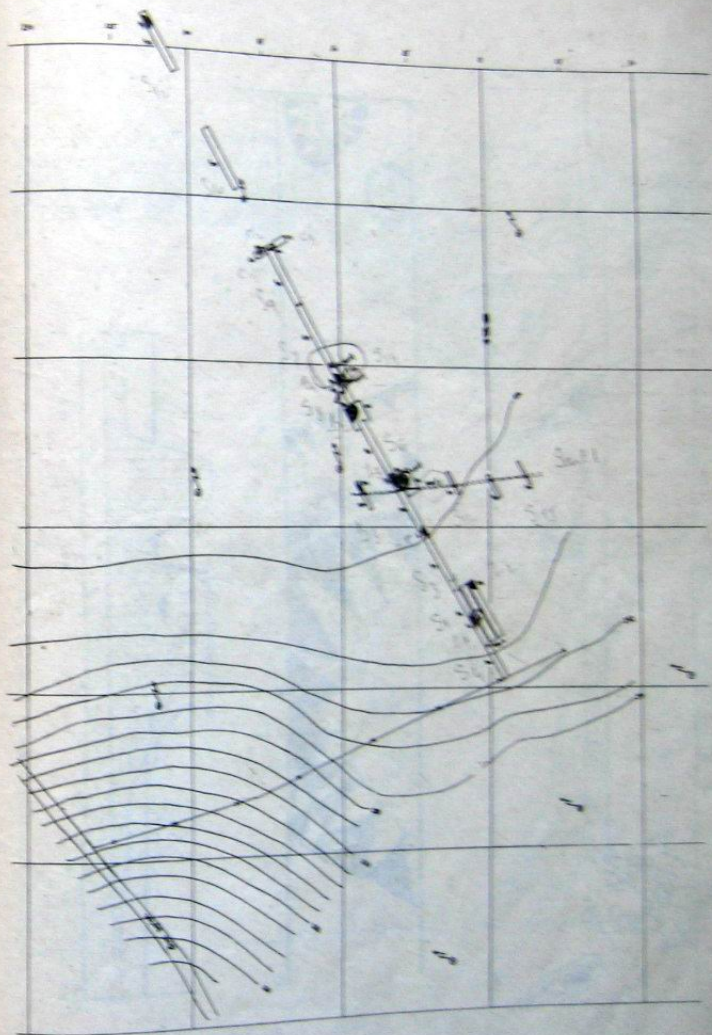
Dant I

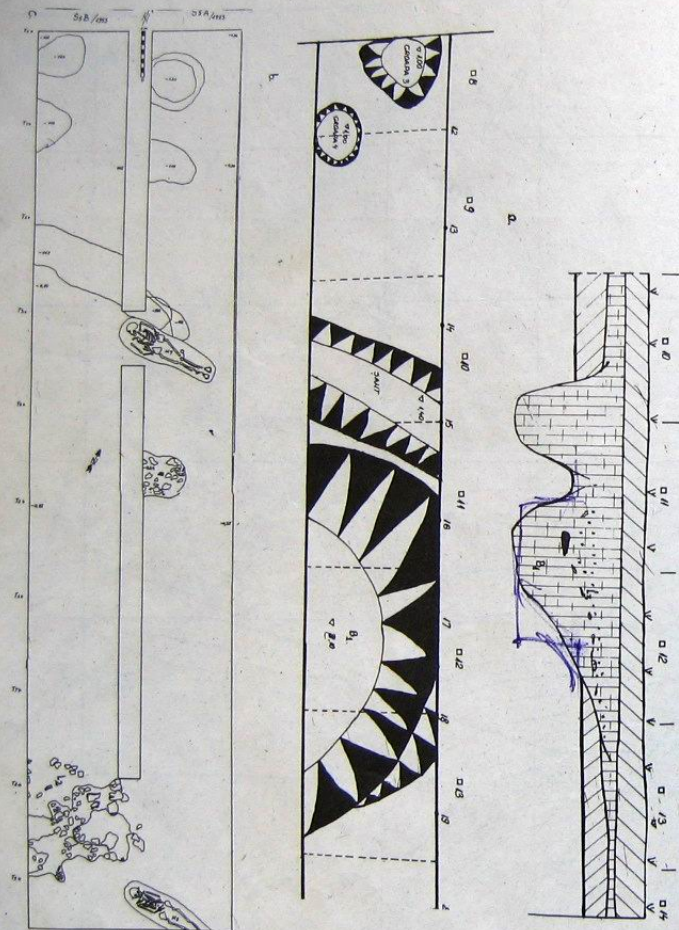
HARTA 1

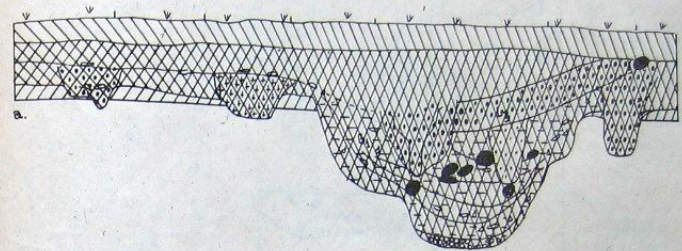
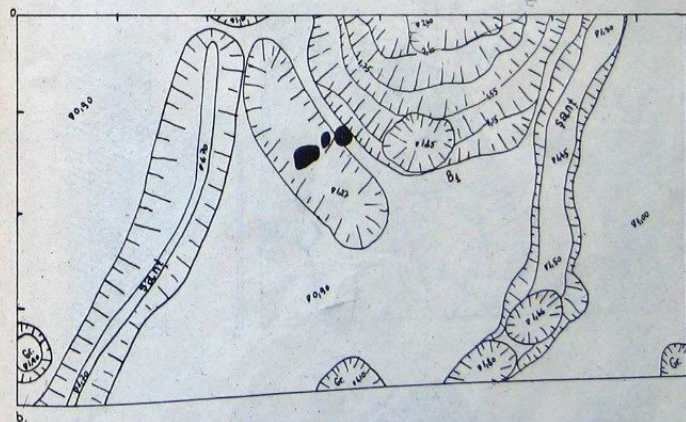
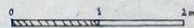
HARTA 2

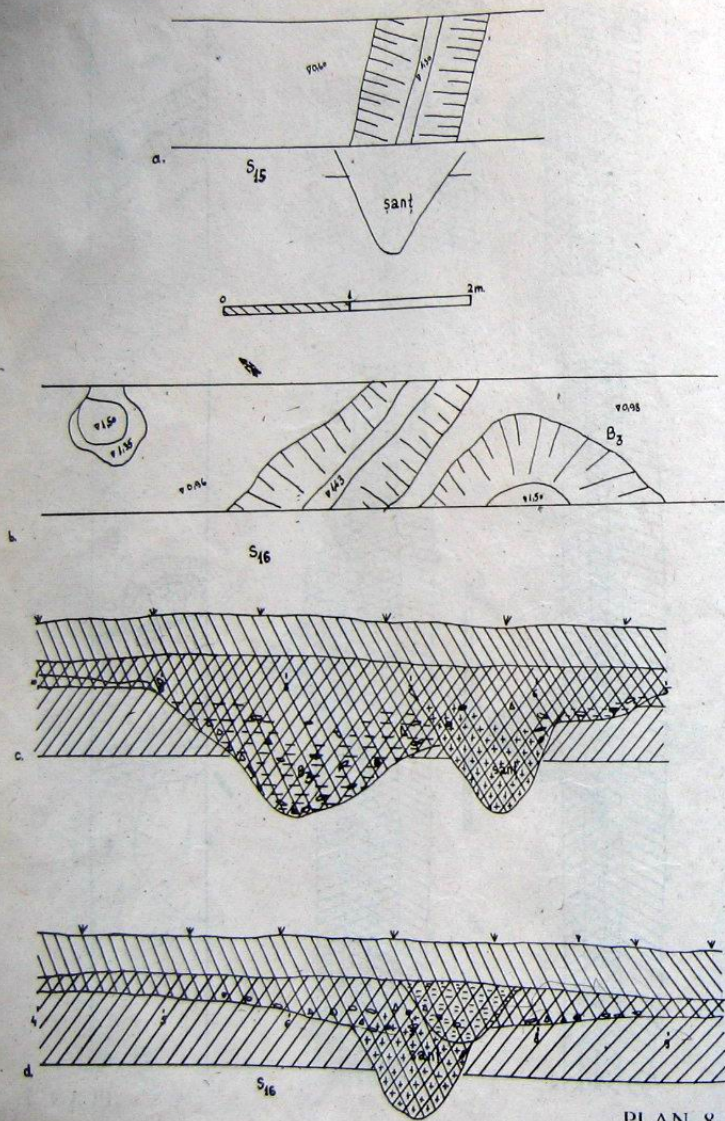
PLAN I

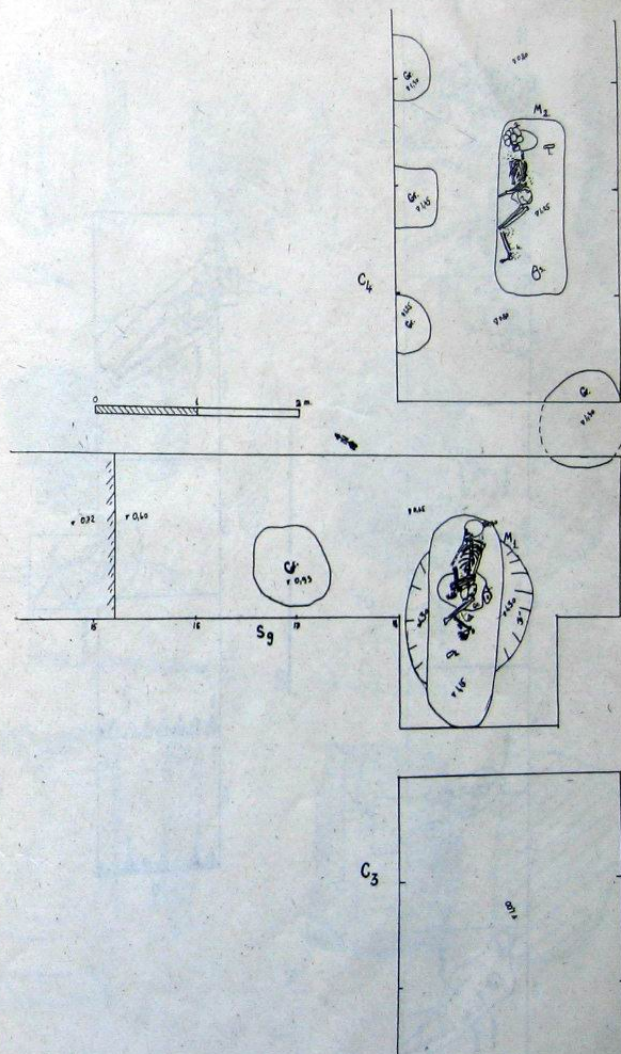
PLAN 2

C₁

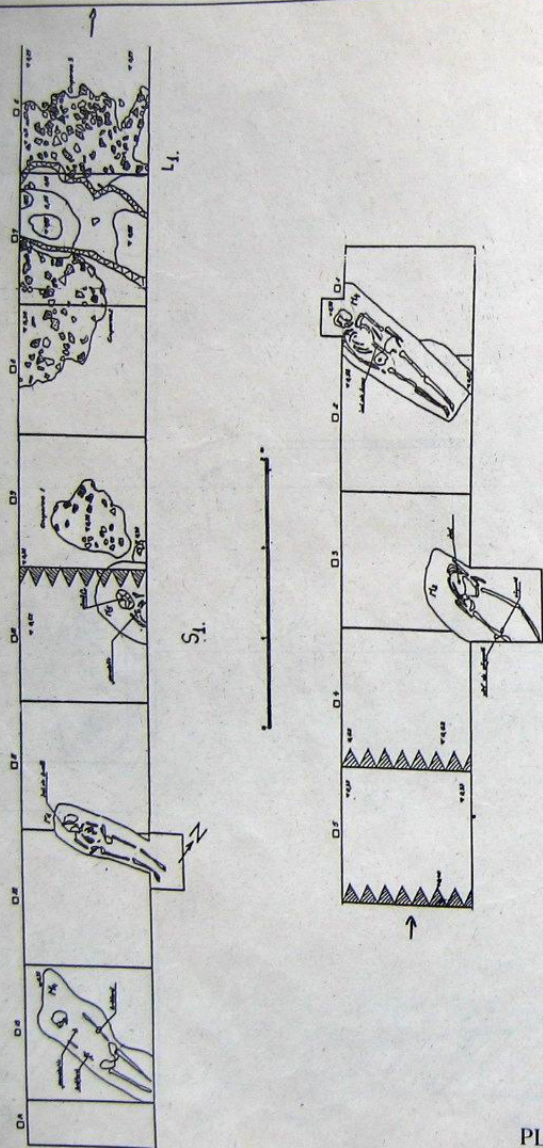
PLAN 3

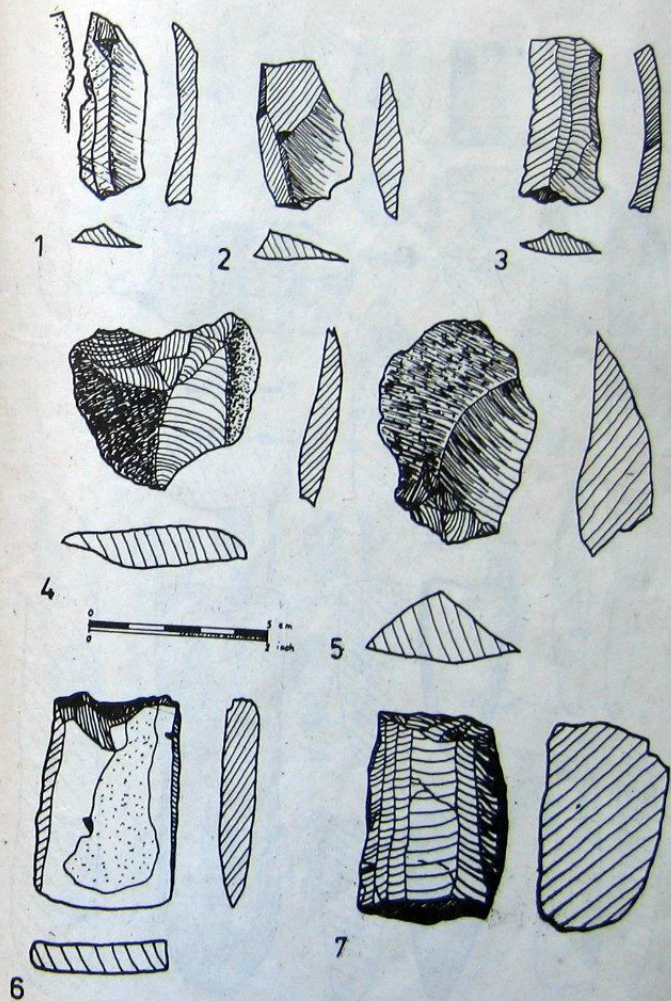
PLAN 8

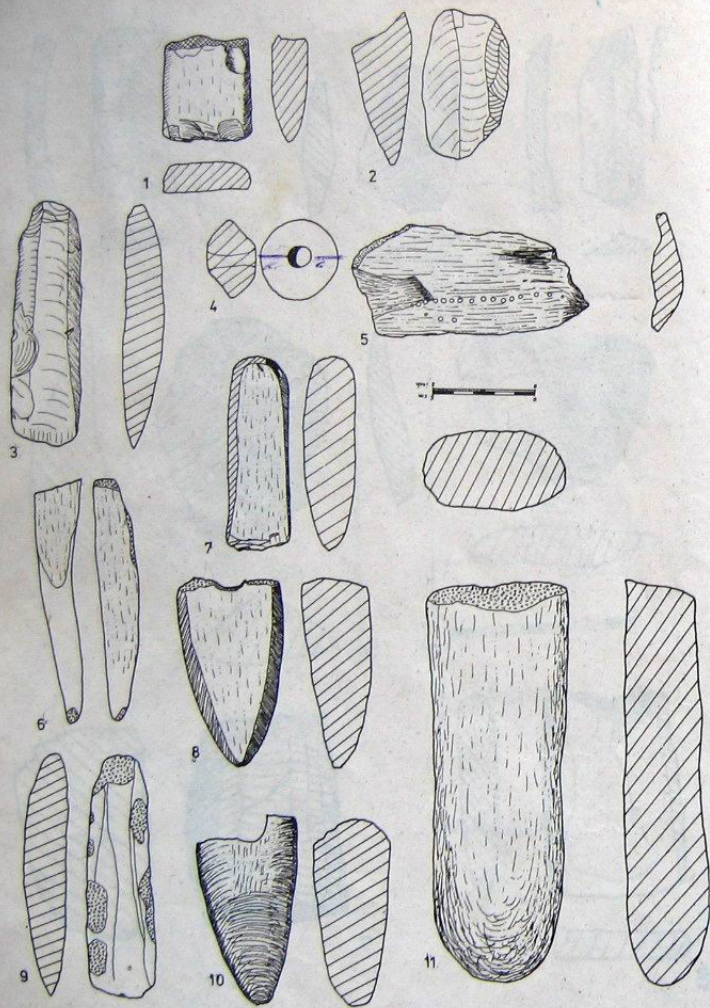
PLAN 9

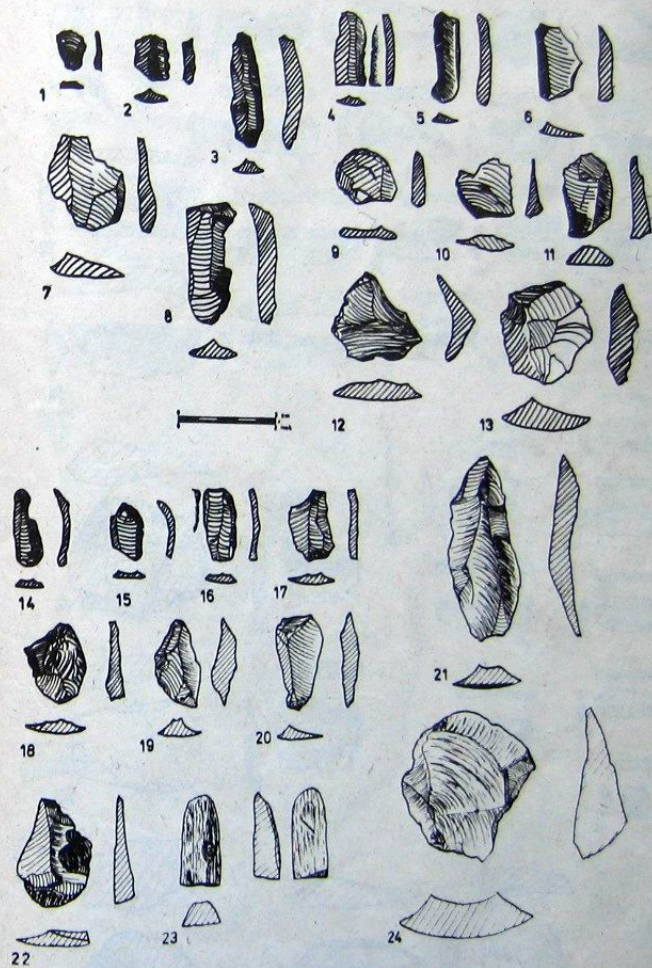
PLAN 10

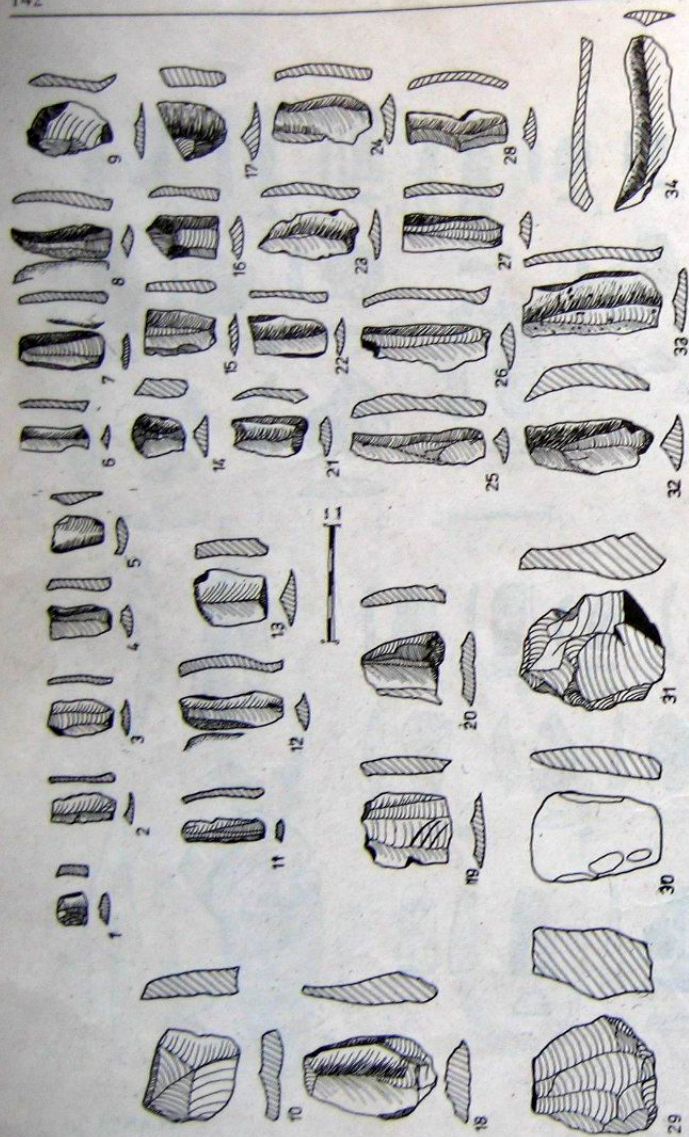
PLANȘA I

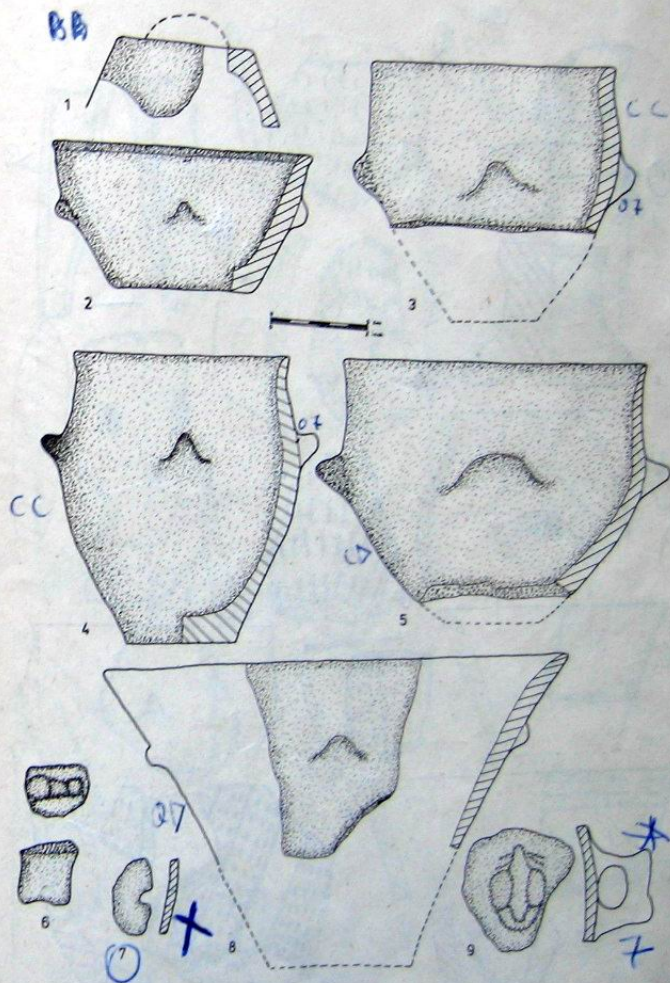
PLANȘA II

PLANȘA III

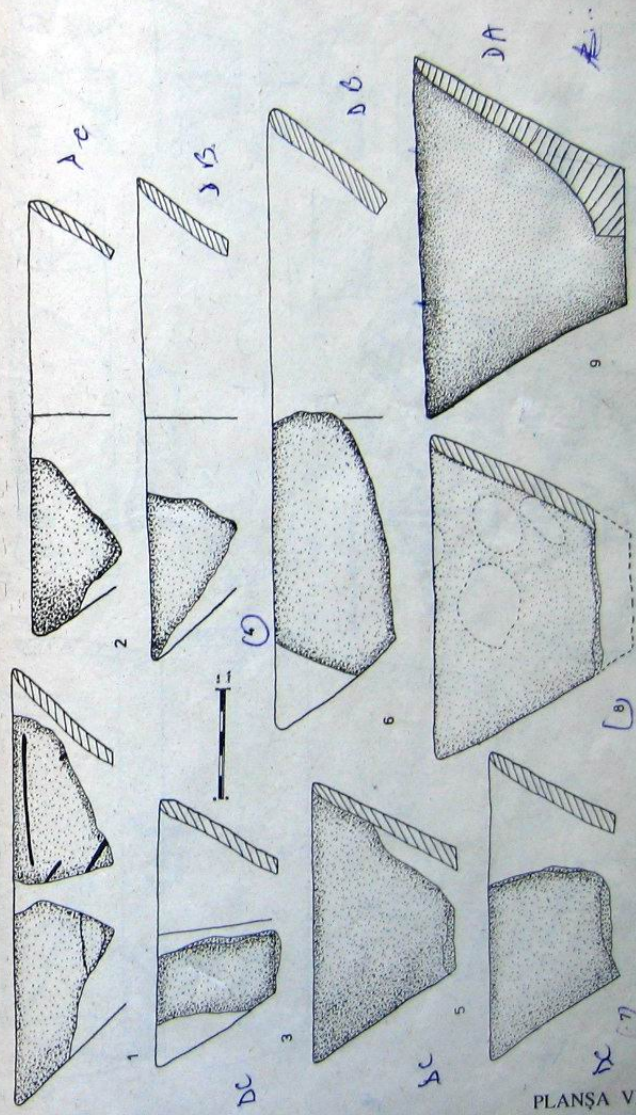
PLANȘA IV

PLANȘA V

PLANȘA VI

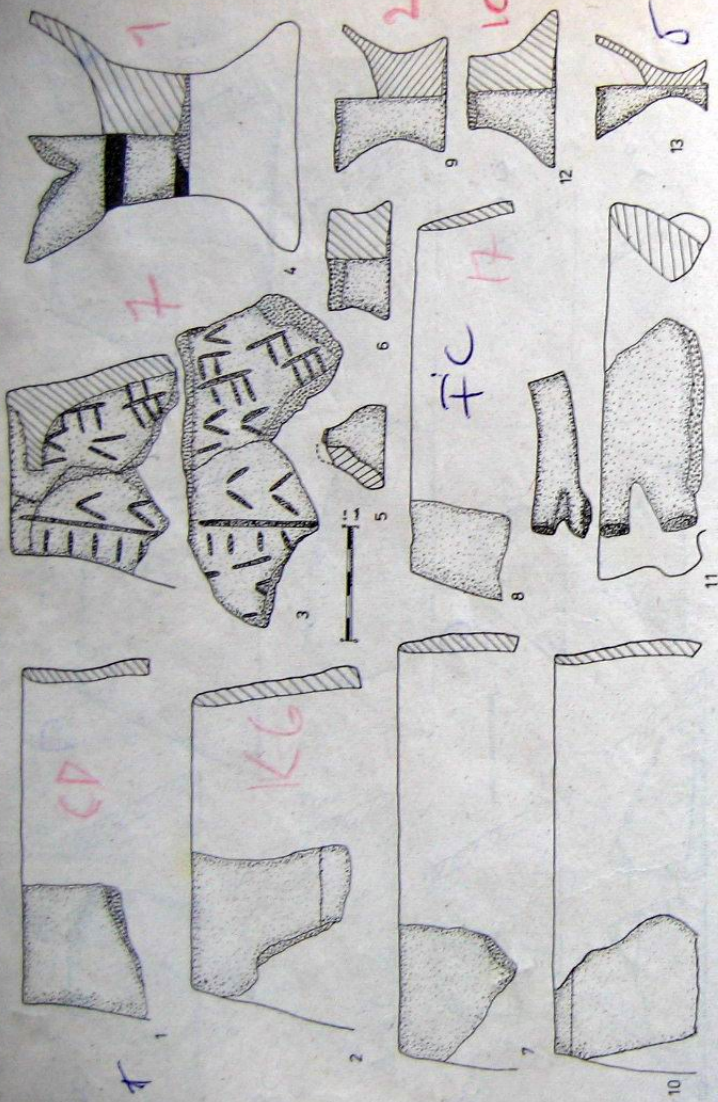
PLANȘA VII

B. 1. m.

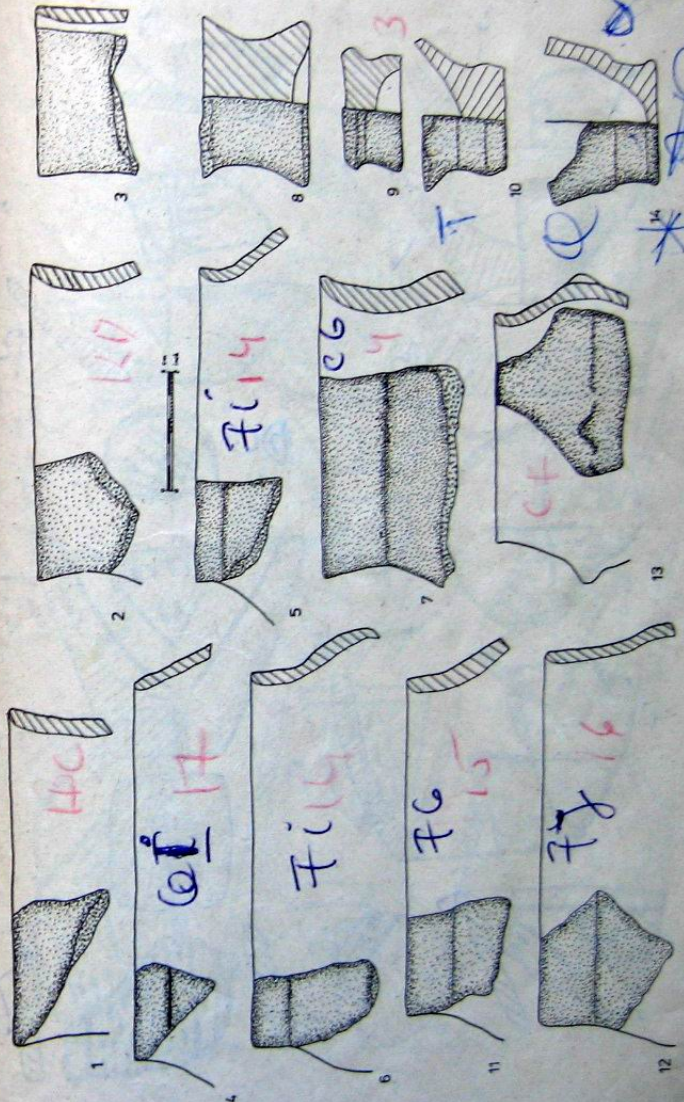
B. 2. m.

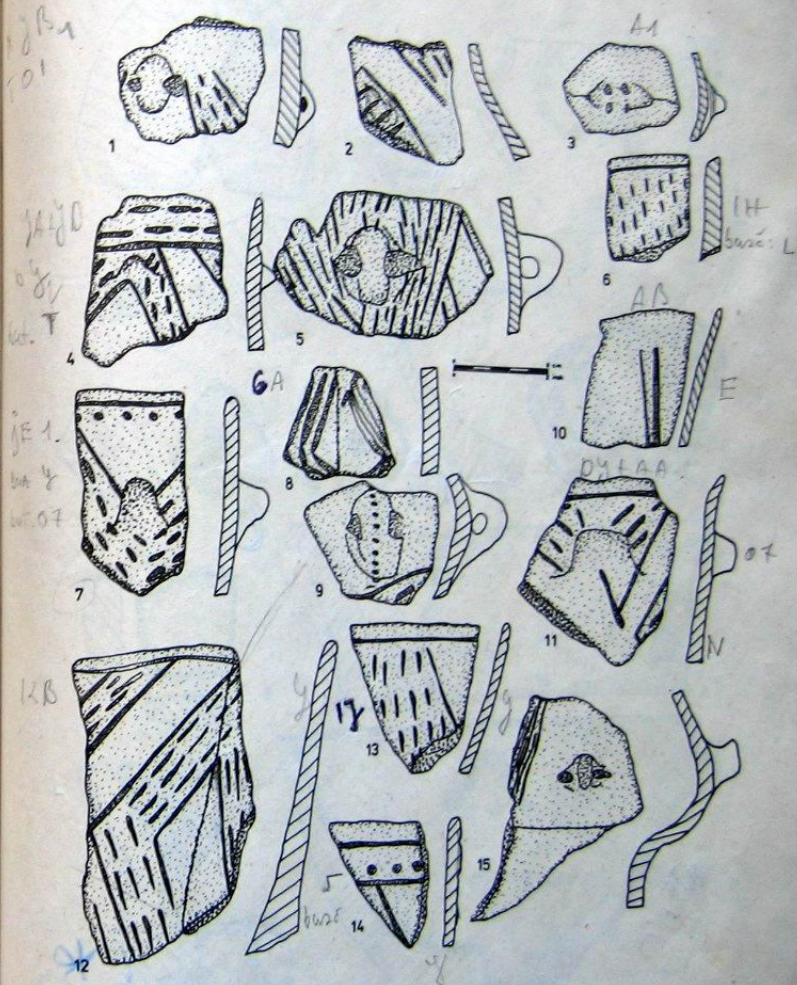
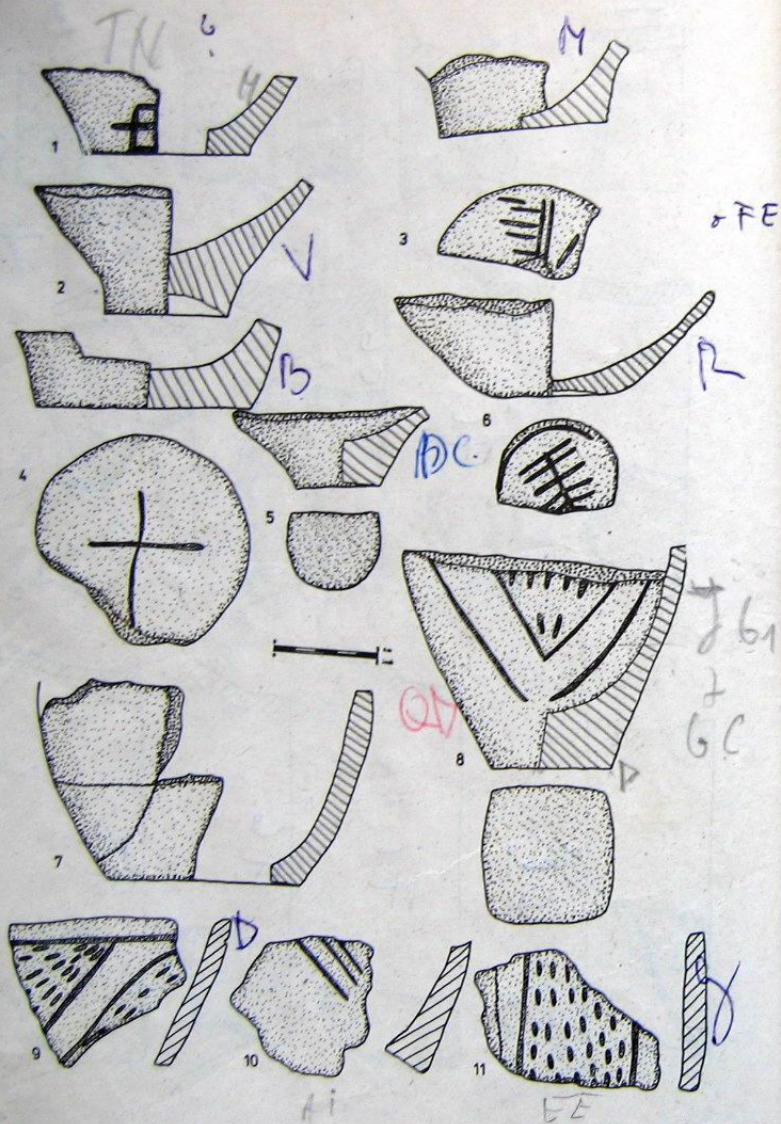
B. 3. m.

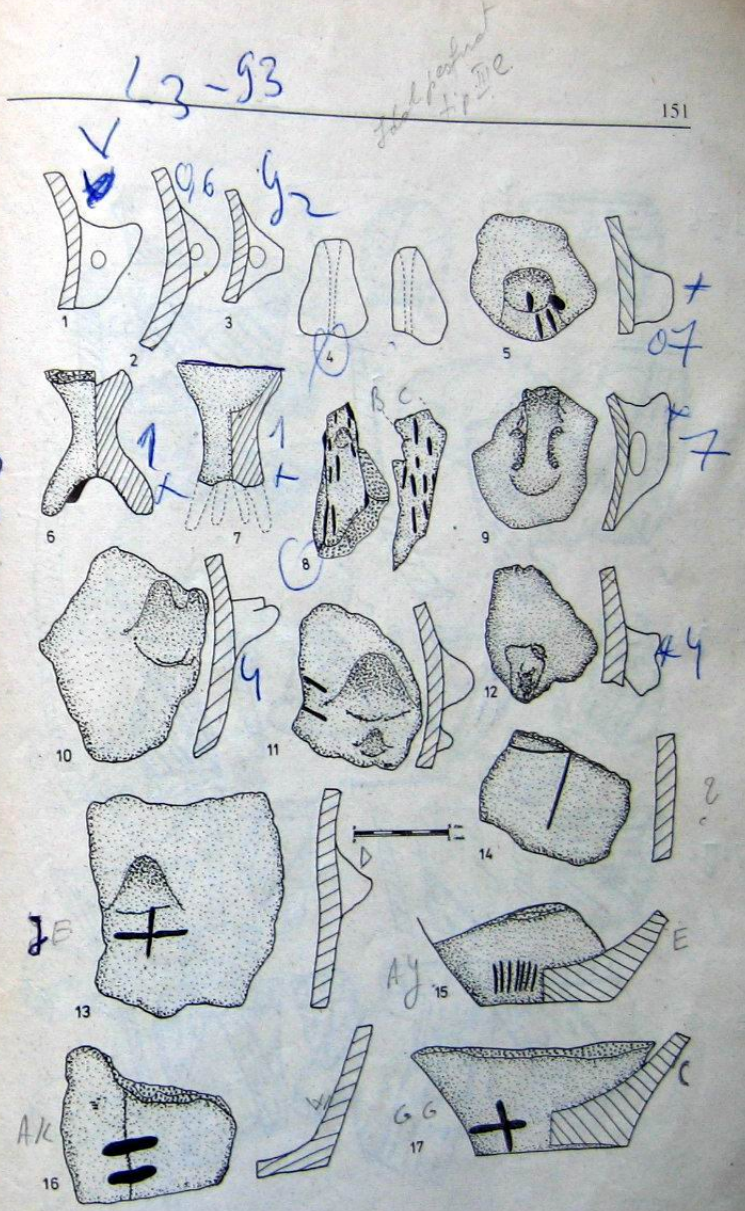
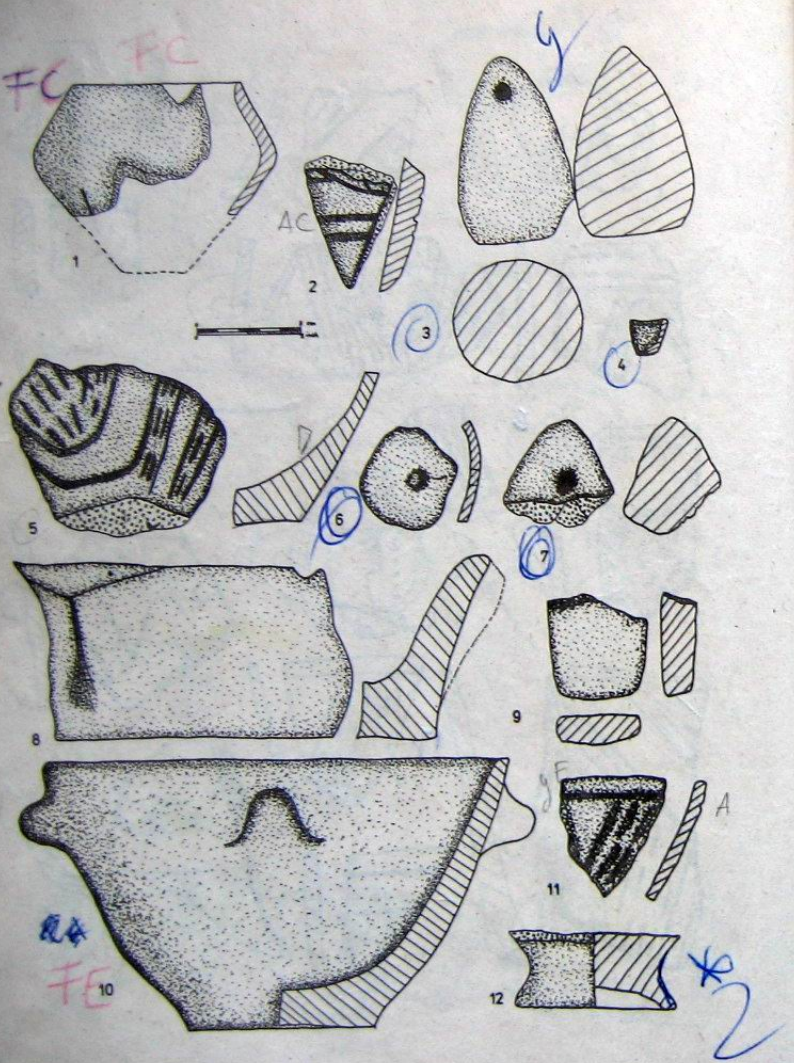
B. 4. m.
pezi

Ki

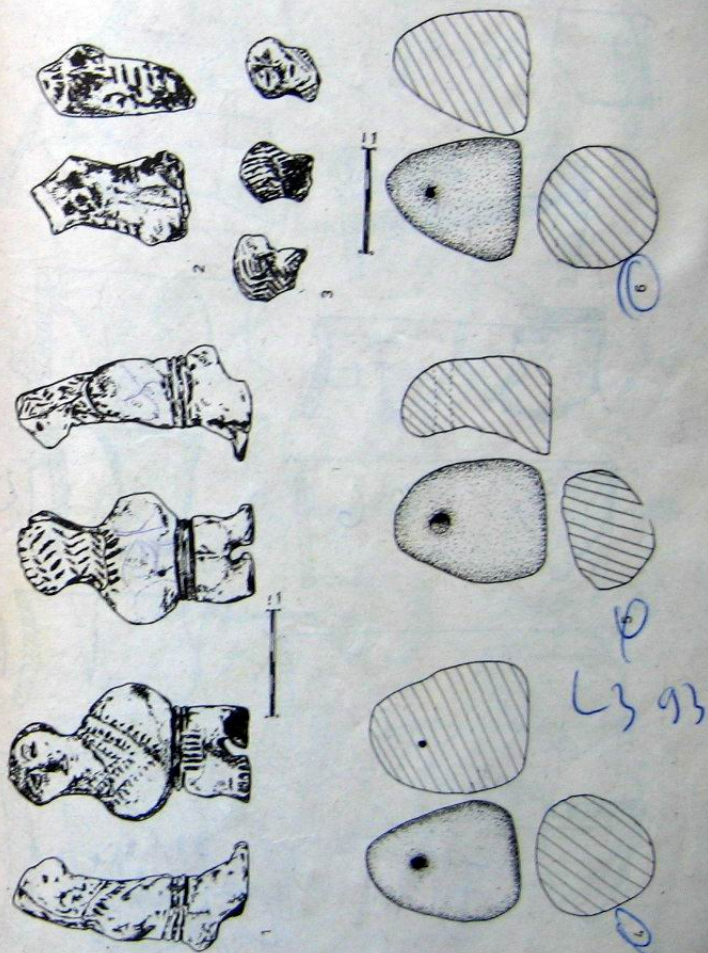

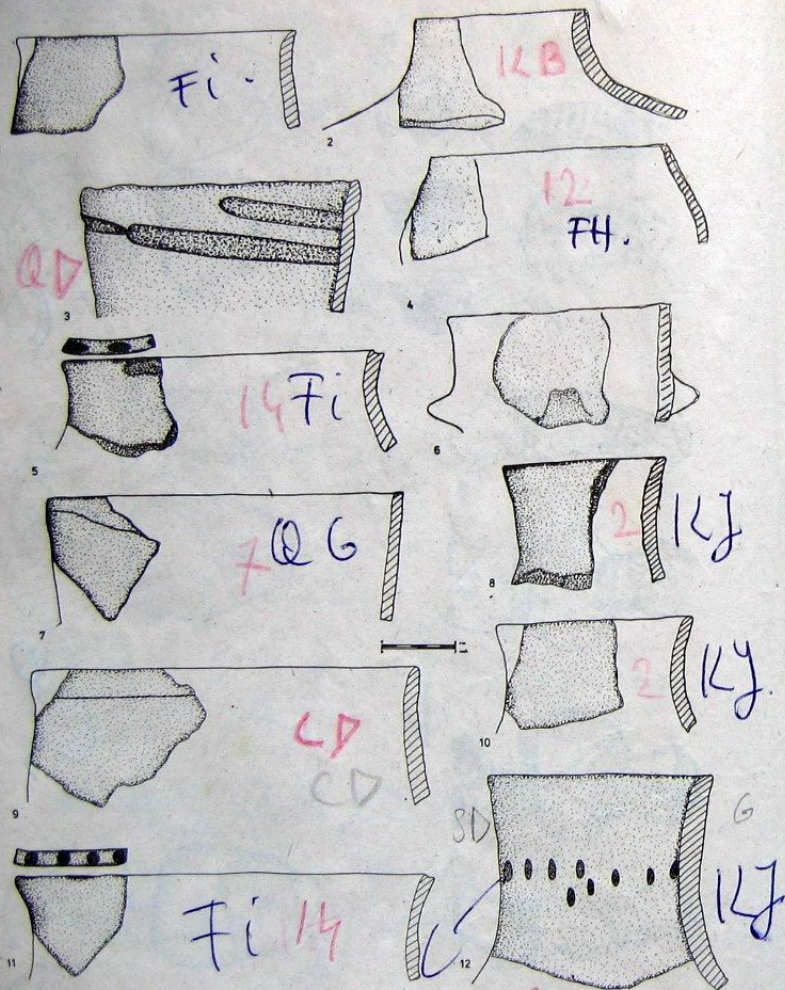

PLANȘA XIV

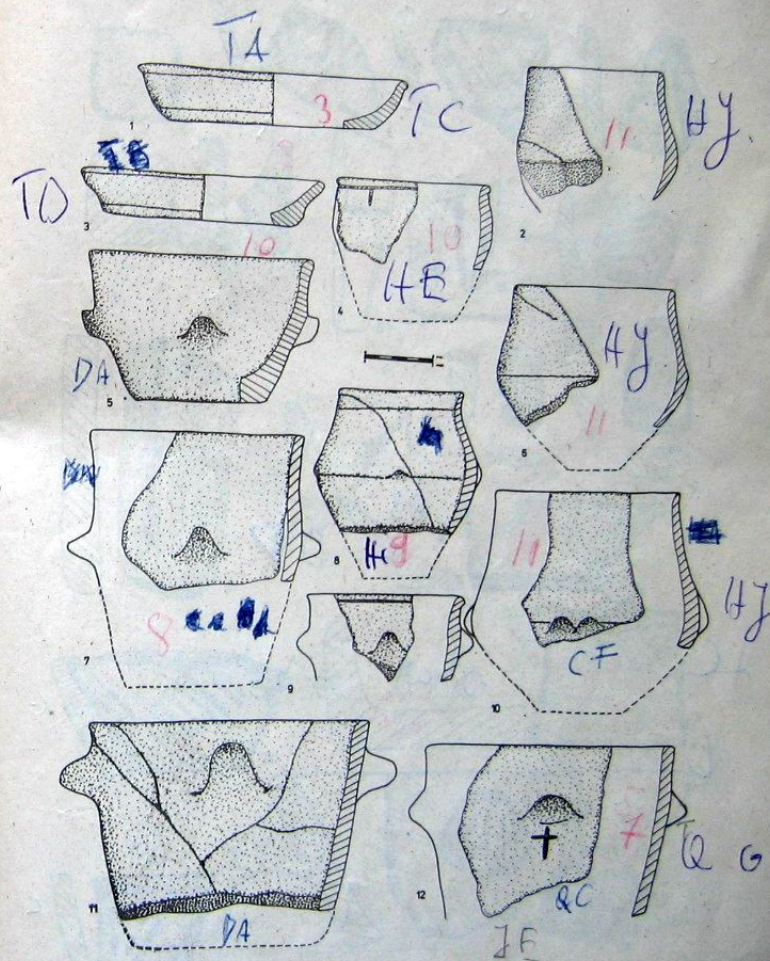

PLANȘA XV

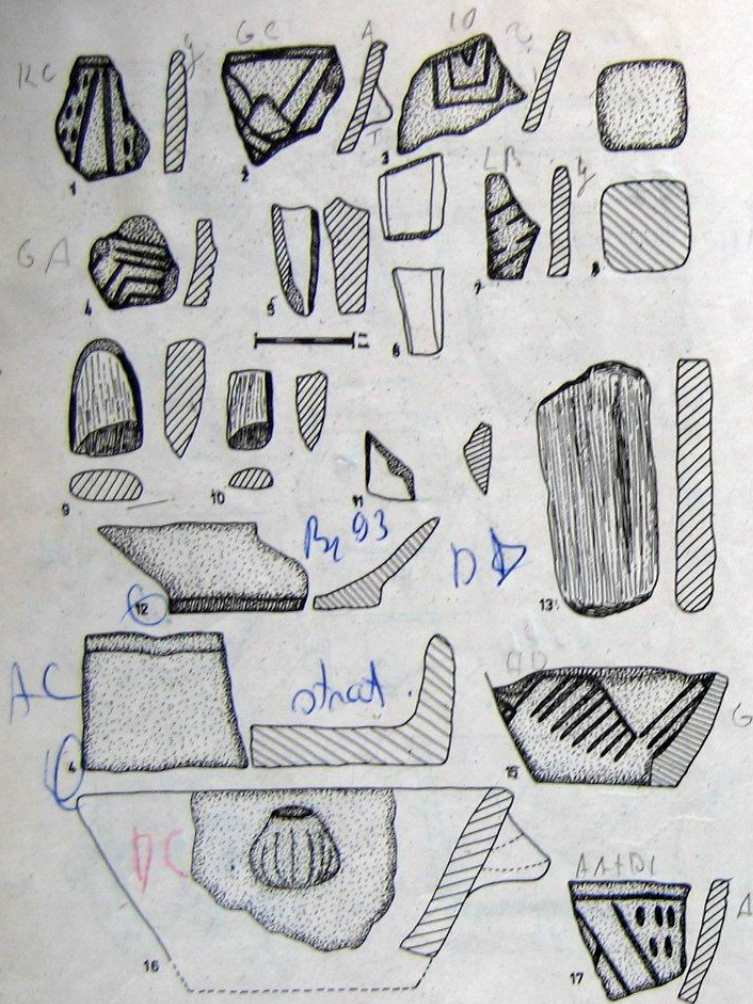

capinare 2

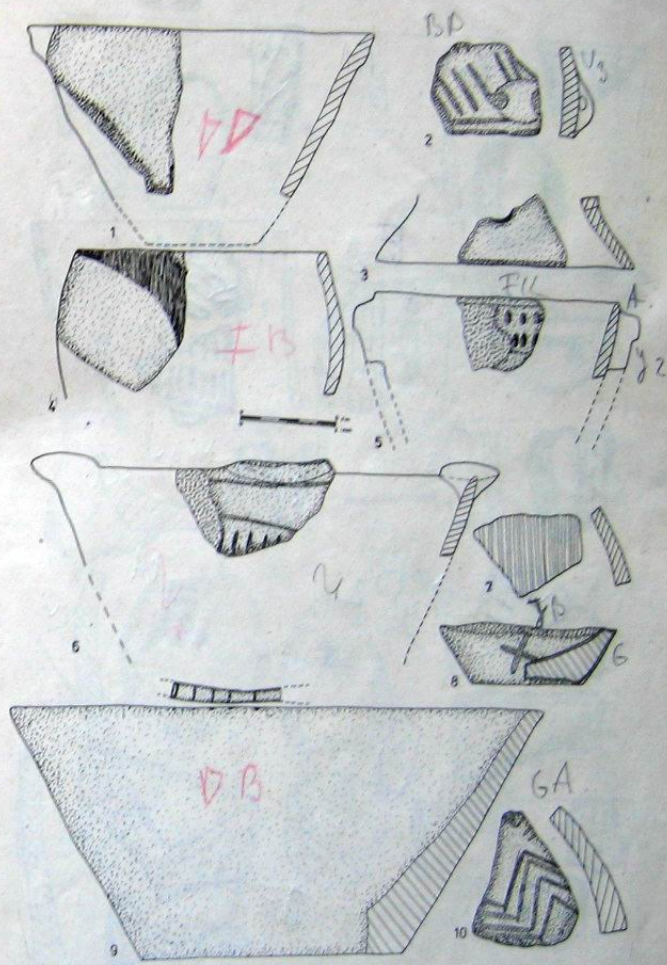
PLANȘA XVI

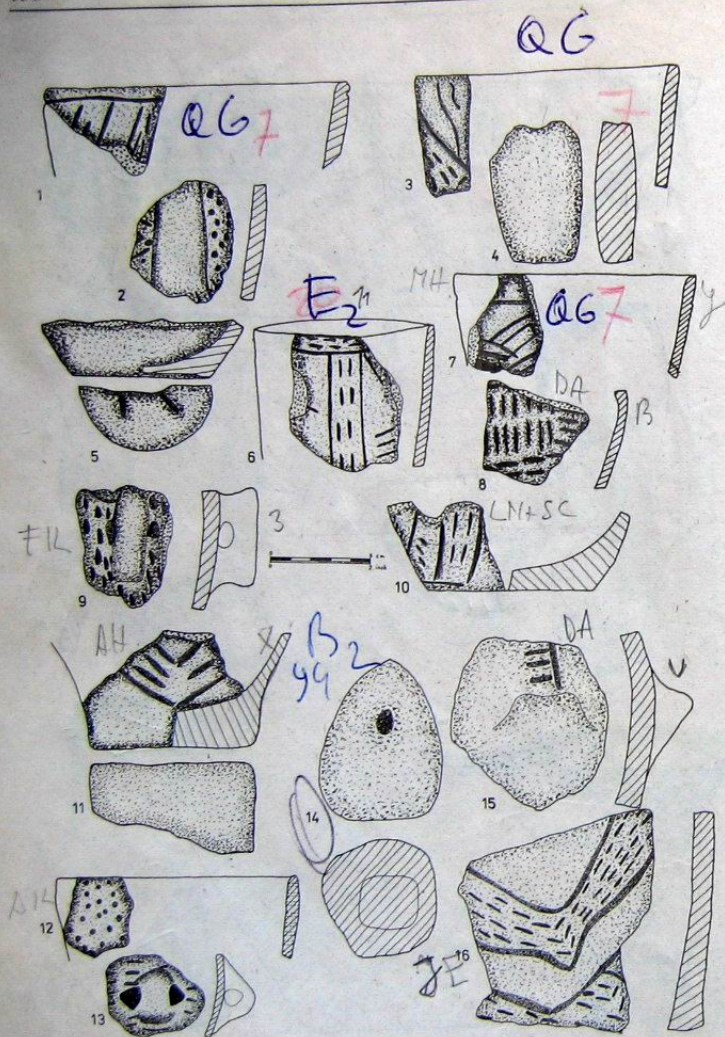
PLANȘA XVII

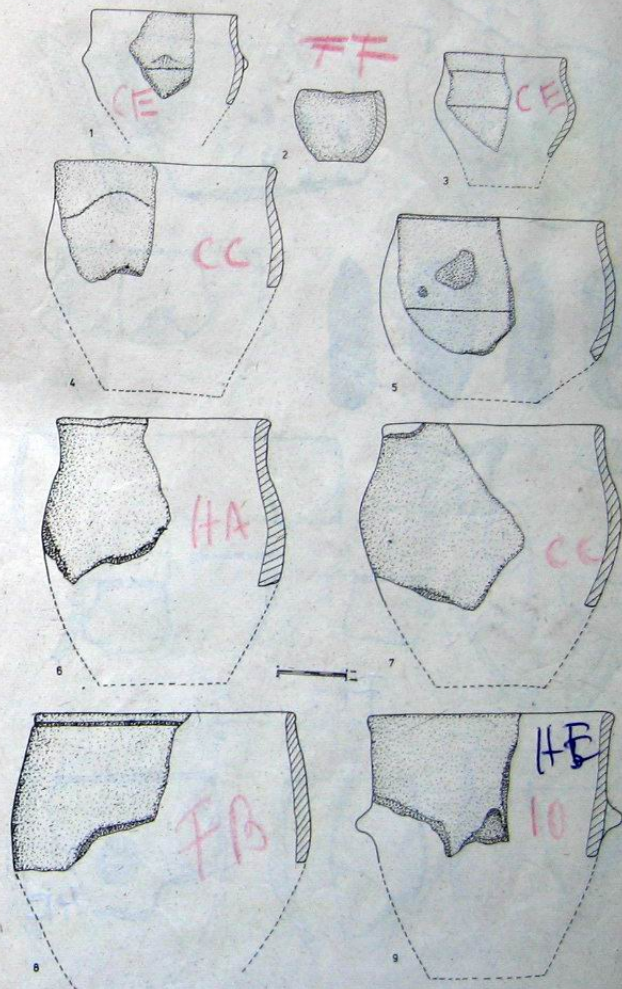
PLAȘA XVIII

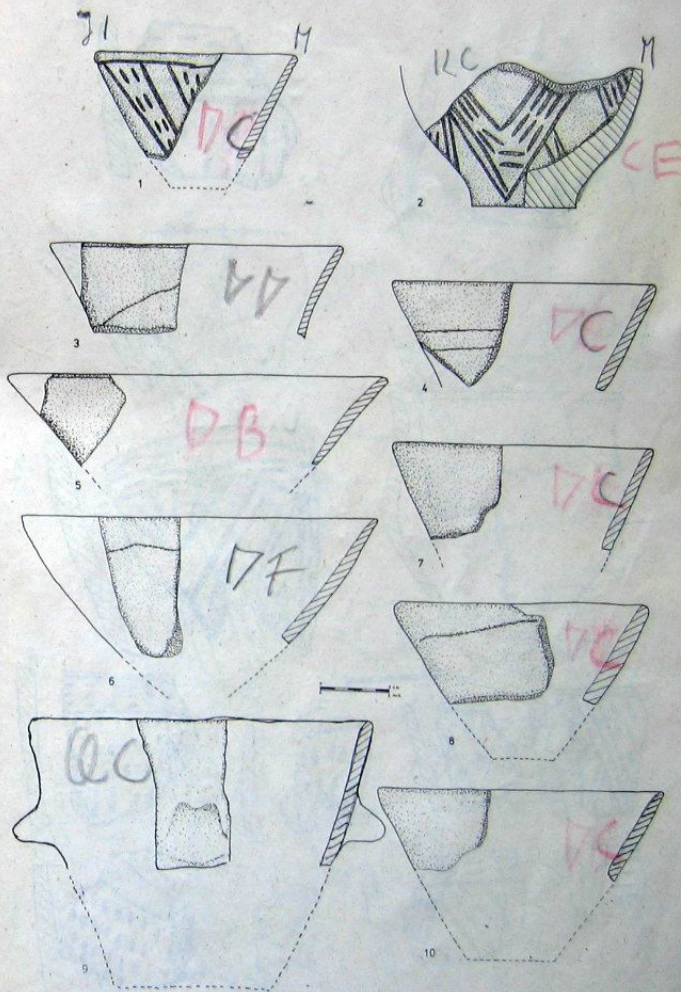
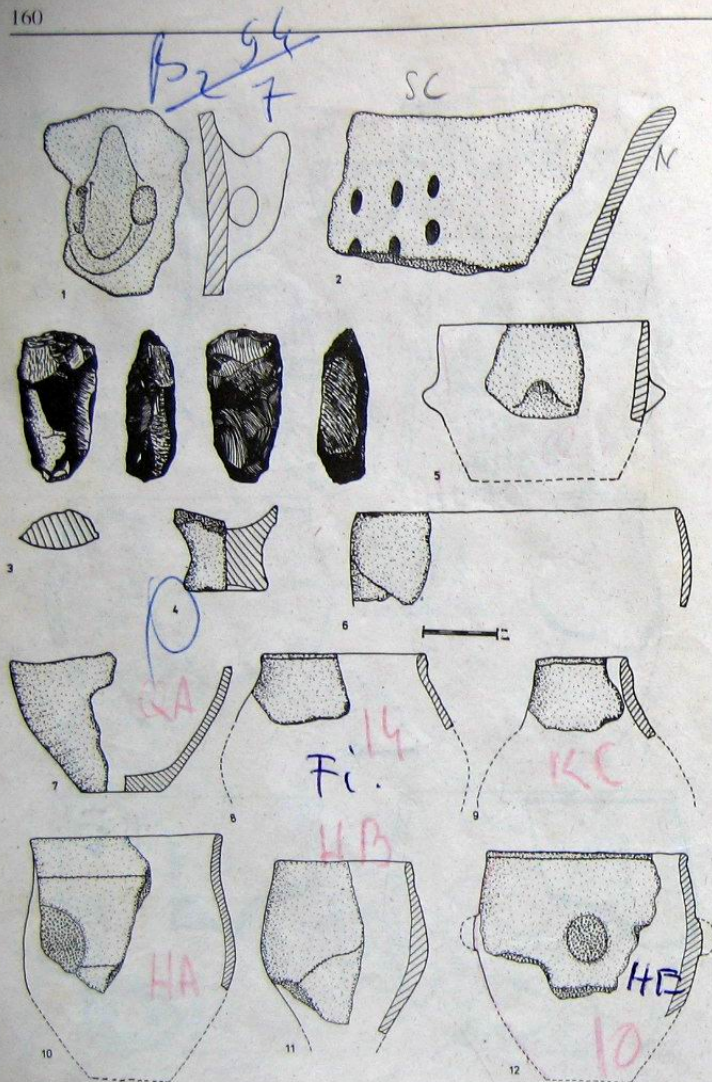
PLAȘA XIX

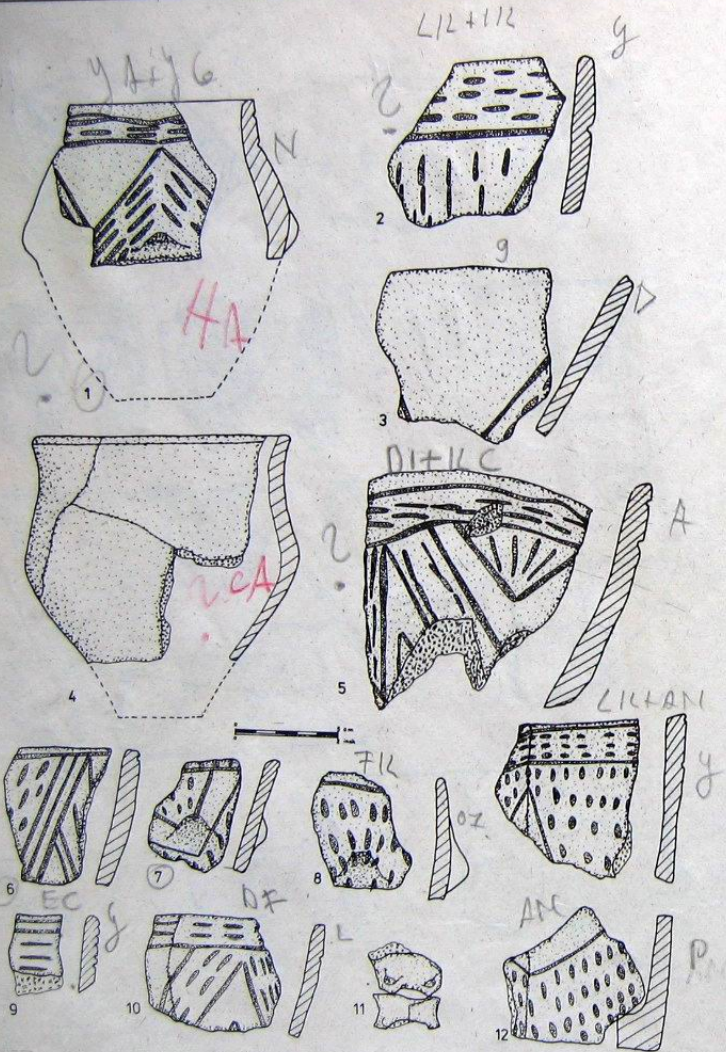

PLANȘA XX

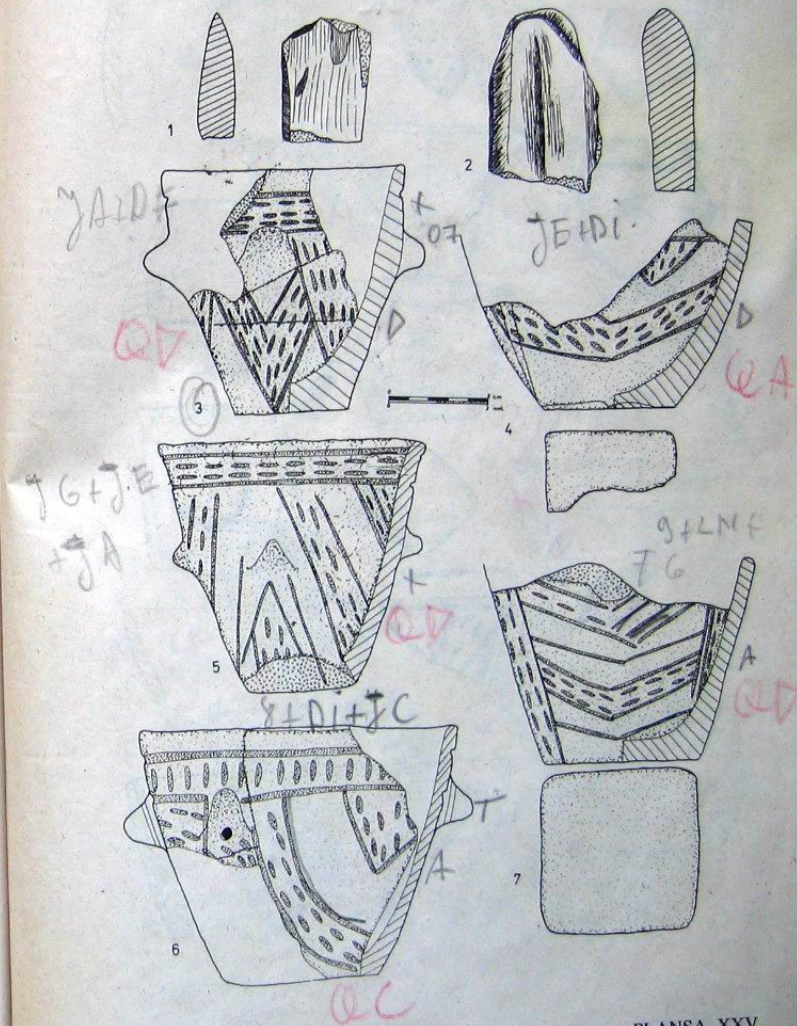

PLANȘA XXI

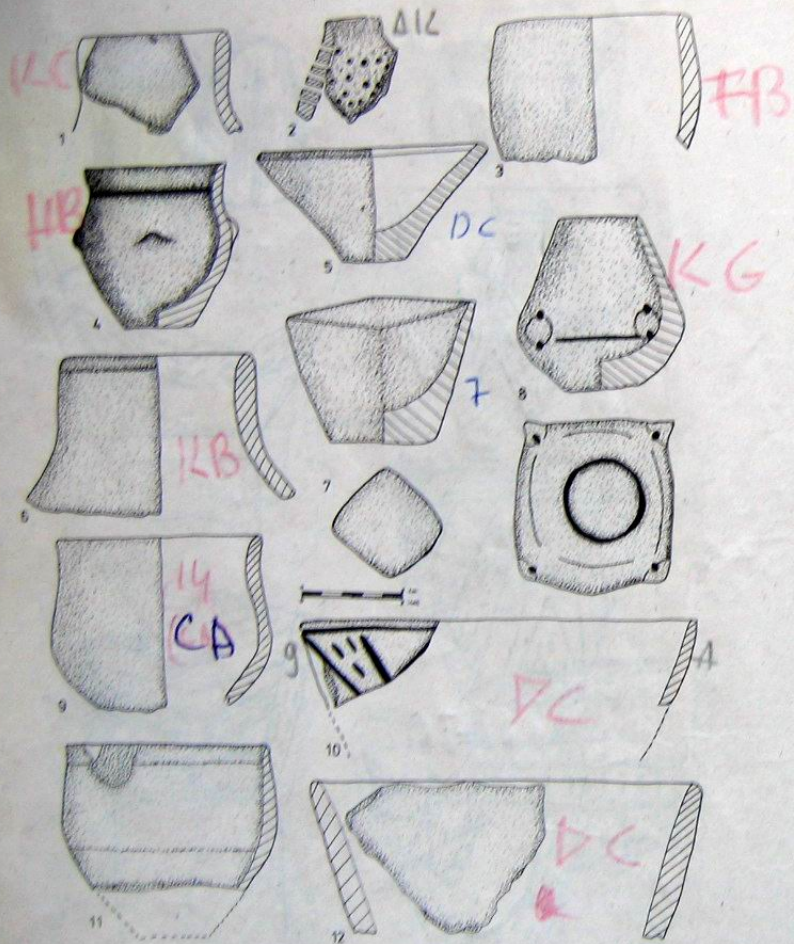

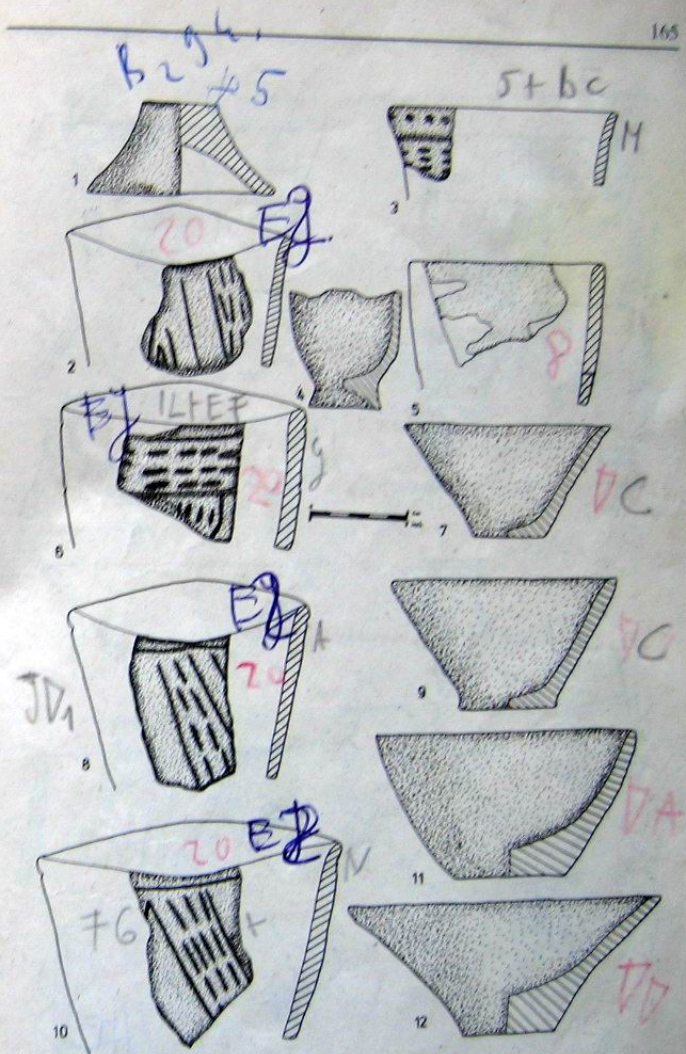
PLANȘA XXIV

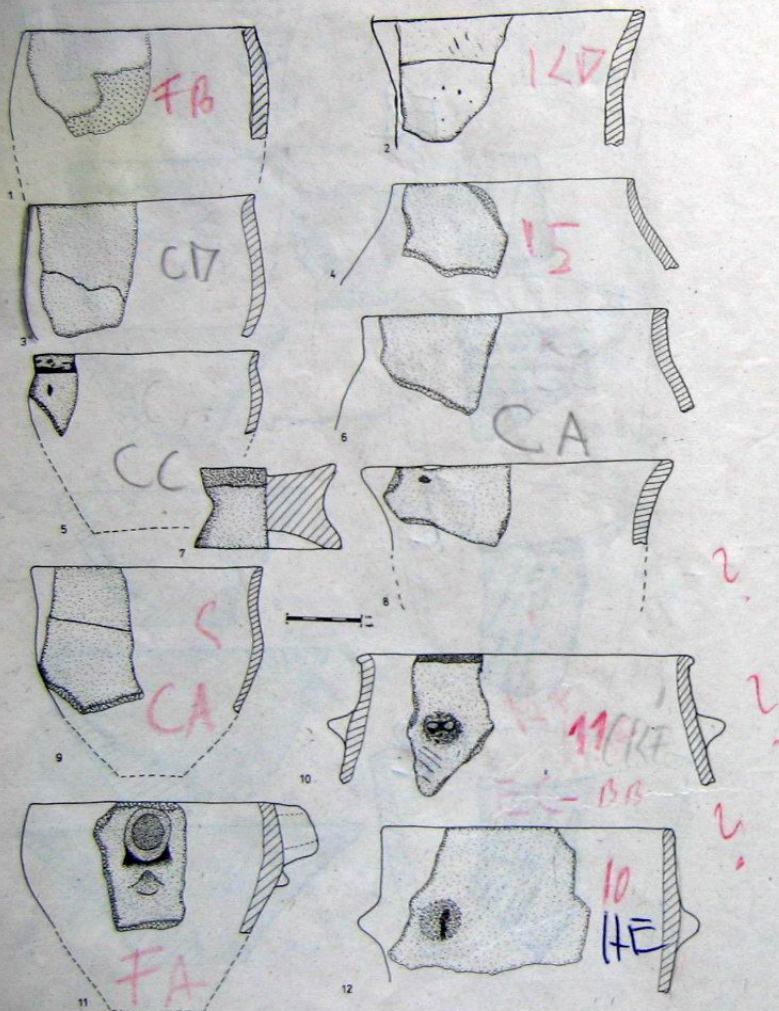
PLANȘA XXV

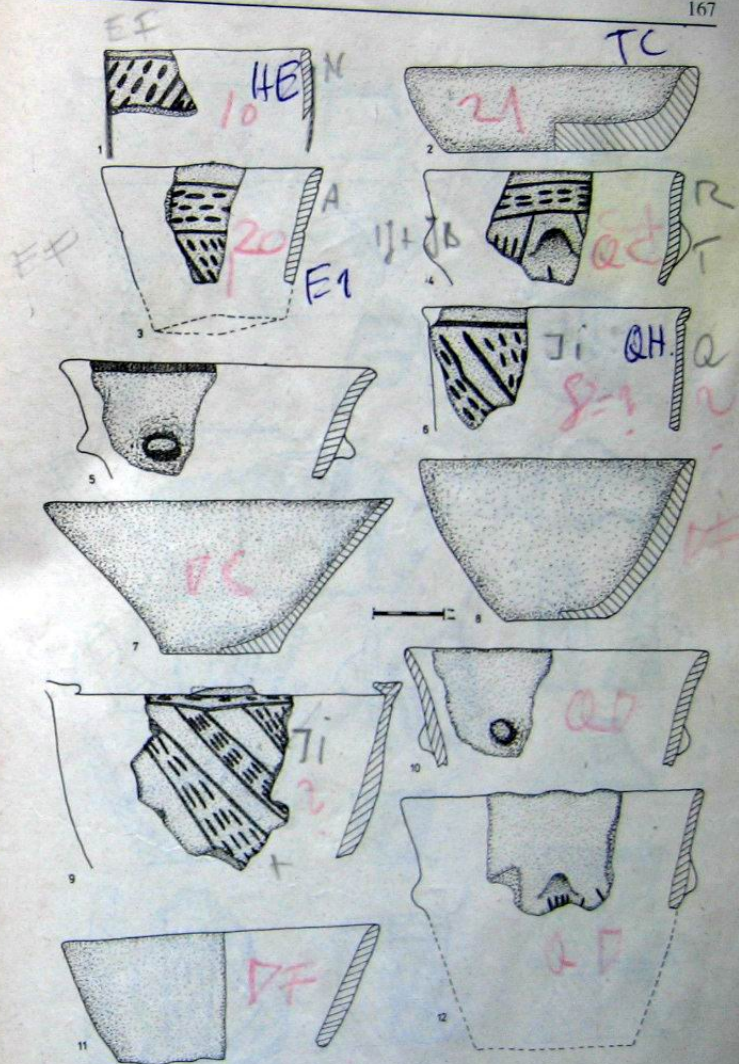
PLANȘA XXVI

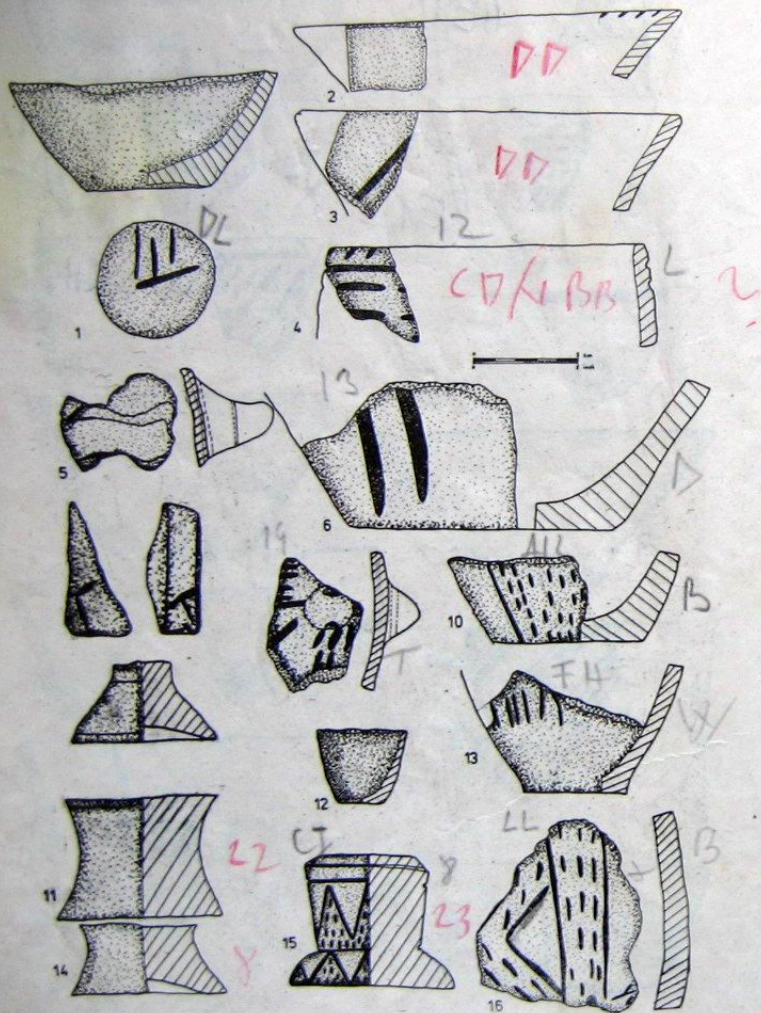
PLANȘA XXVII

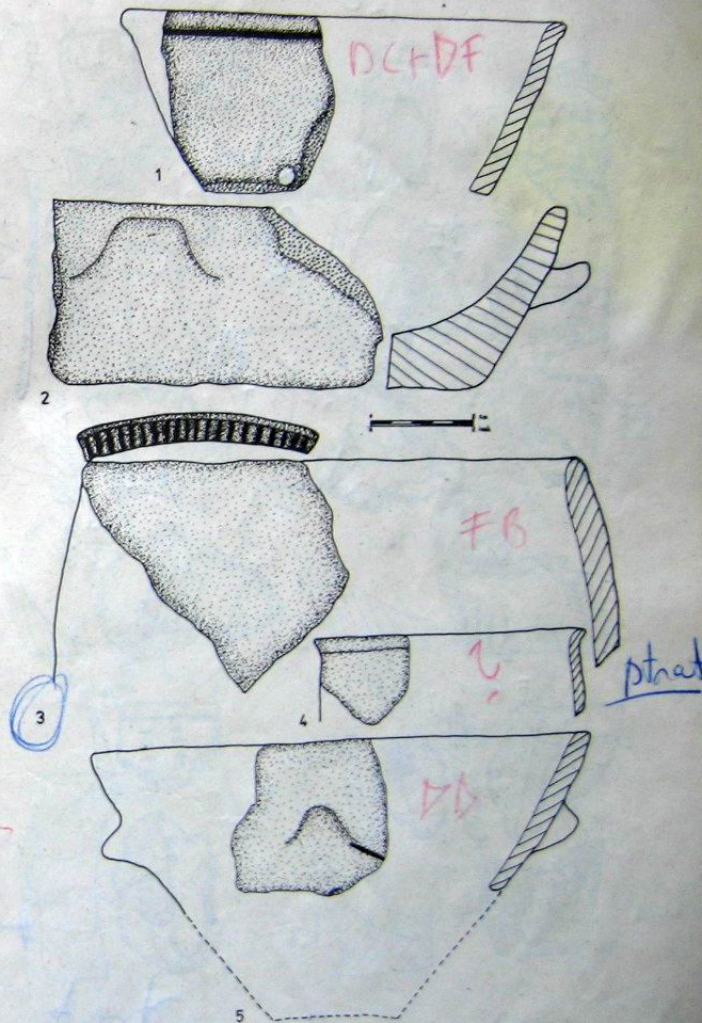
PLANȘA XXVIII

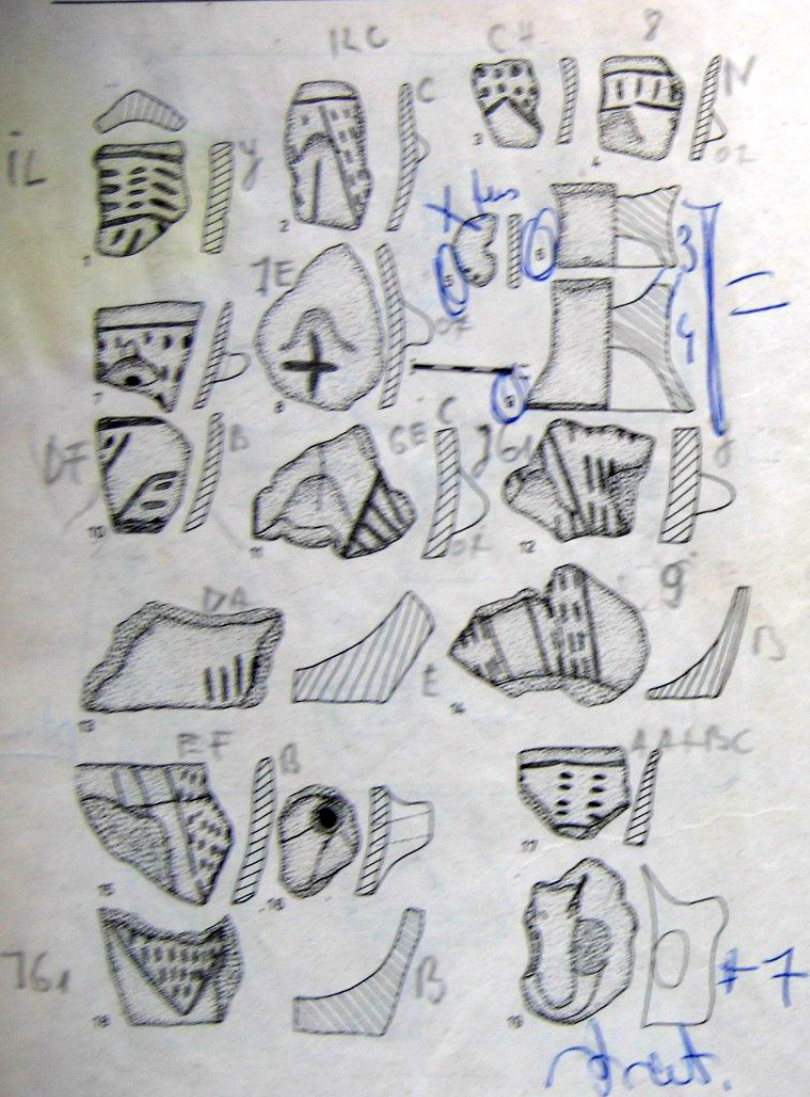
PLANȘA XXIX

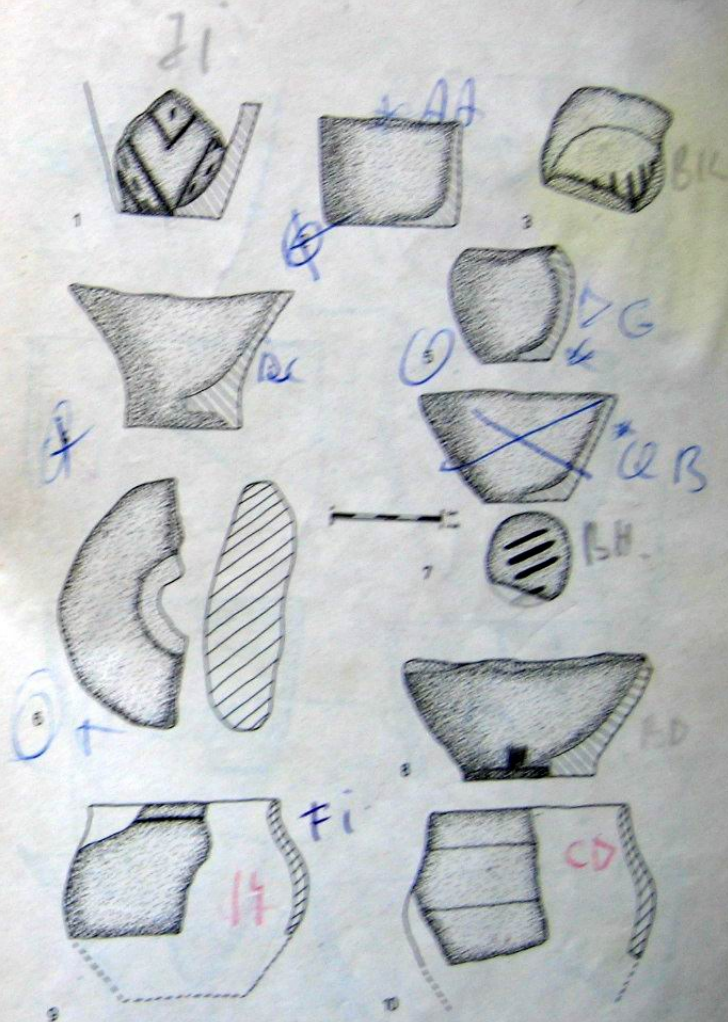
PLANȘA XXX

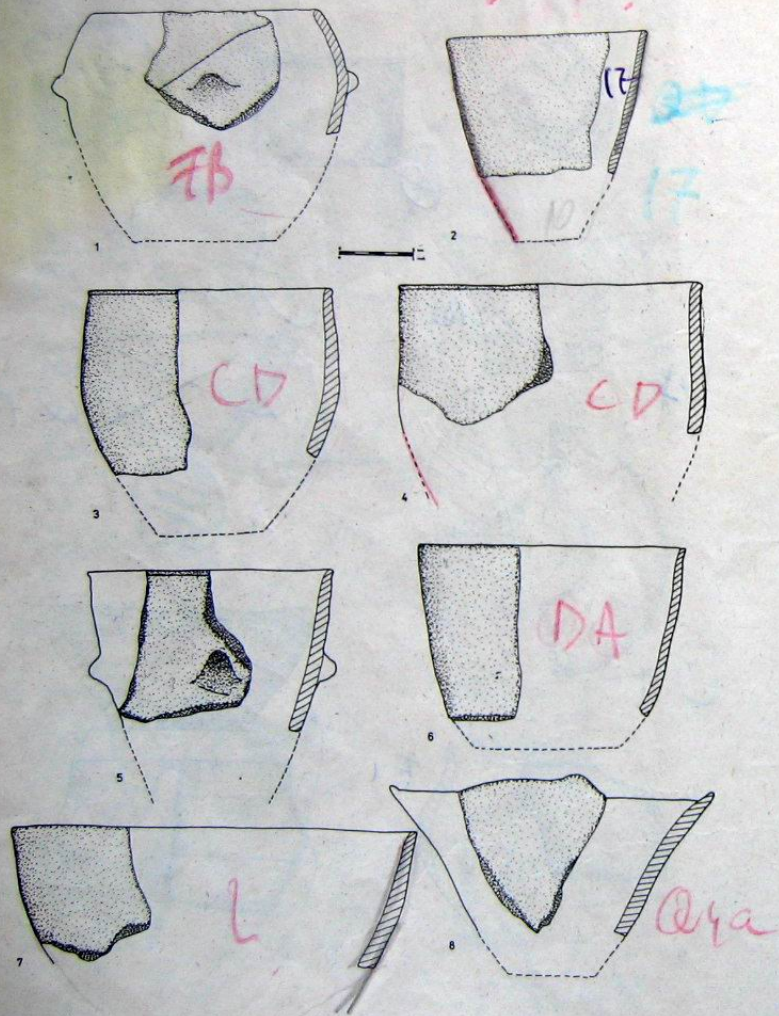
PLANȘA XXXI

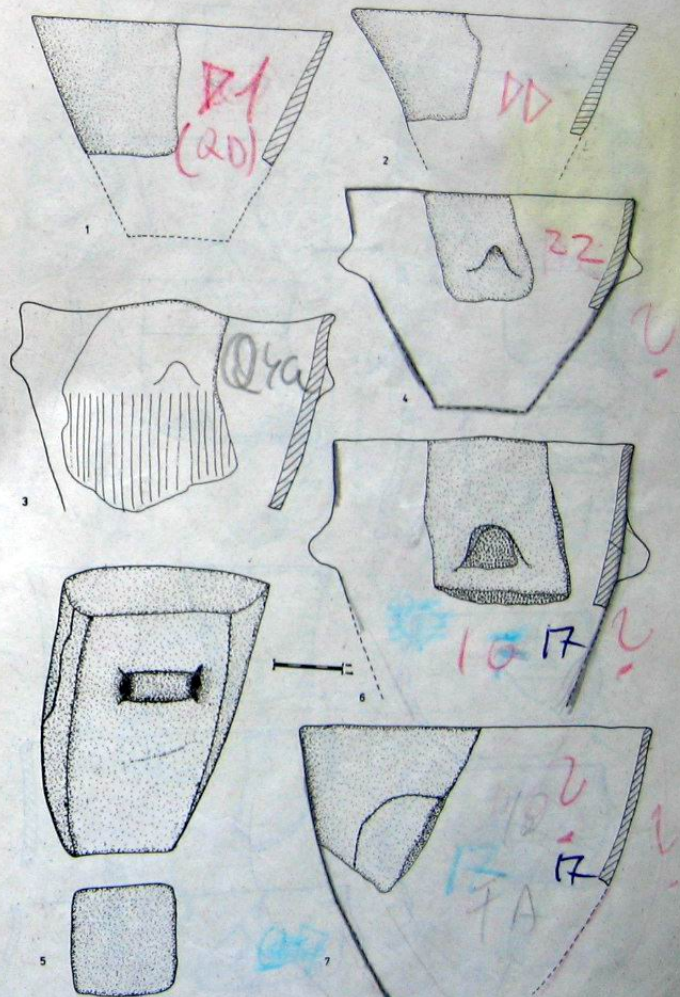
PLAȘA XXXII

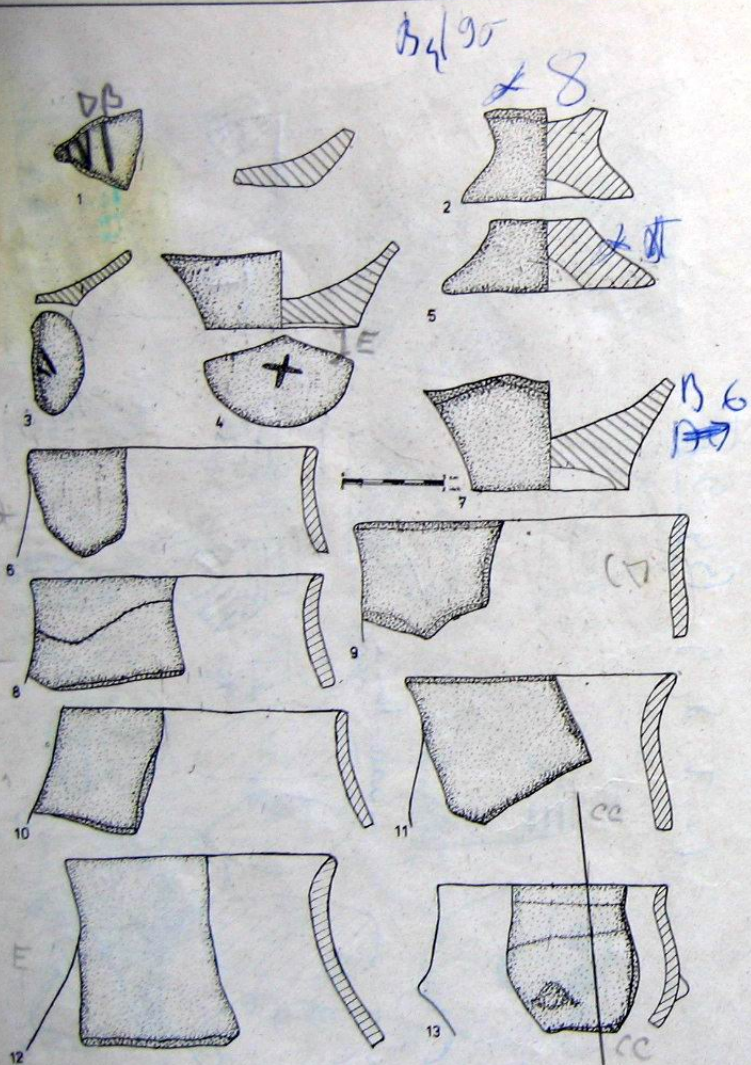
PLAȘA XXXIII

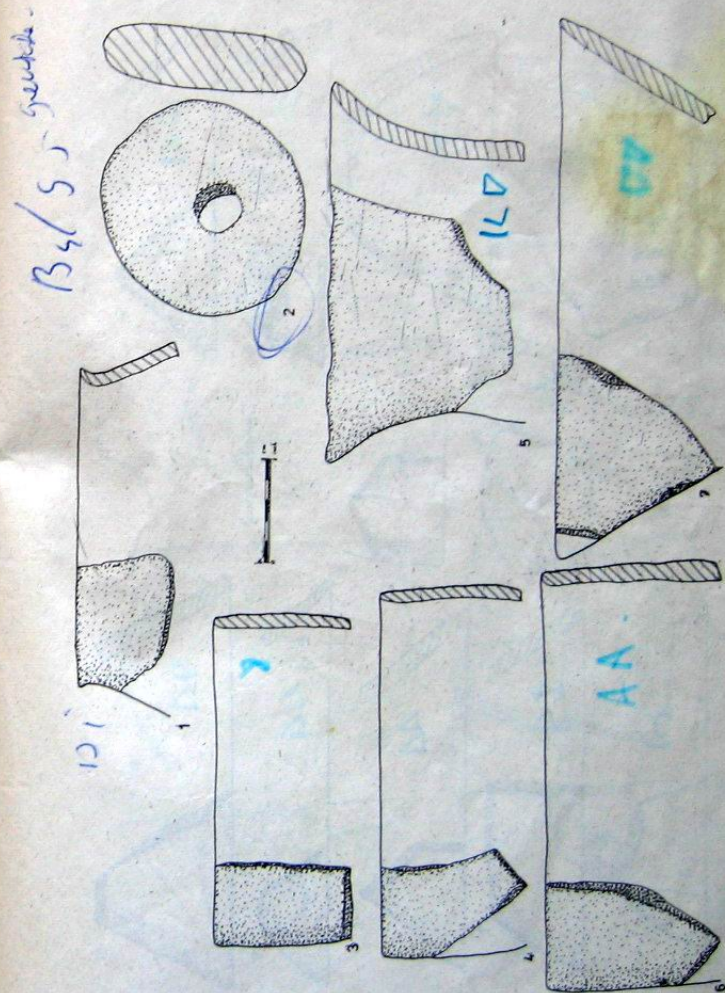
PLANȘA XXXIV

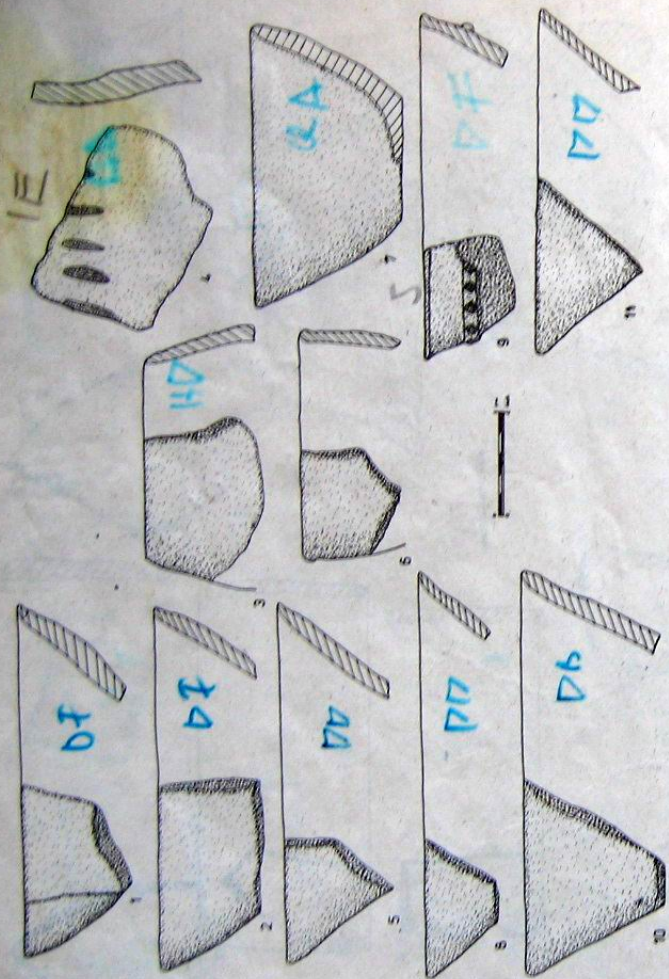
PLANȘA XXXV

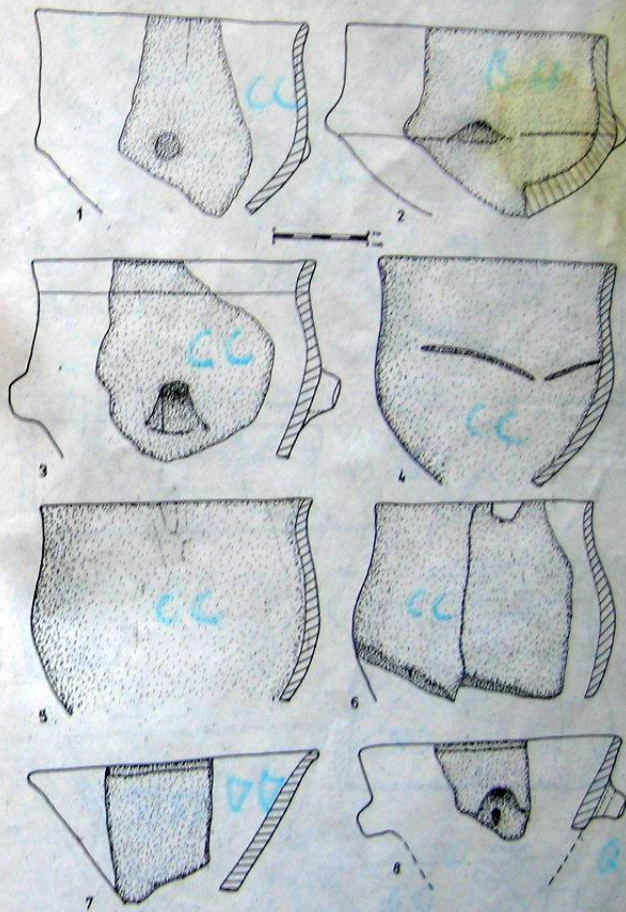
PLANȘA XXXVIII

PLANȘA XXXIX

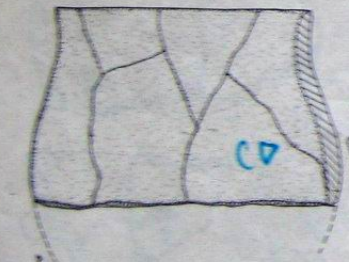
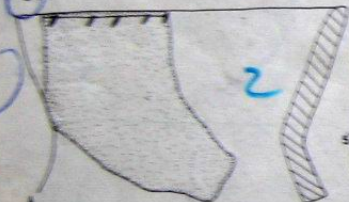
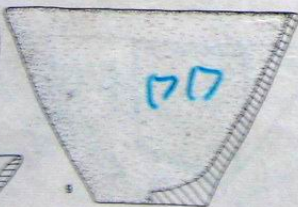
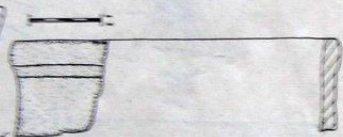
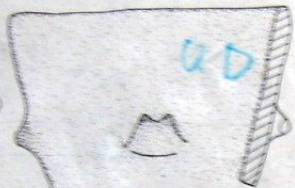

PLANȘA XL 40

PLANȘA XLI

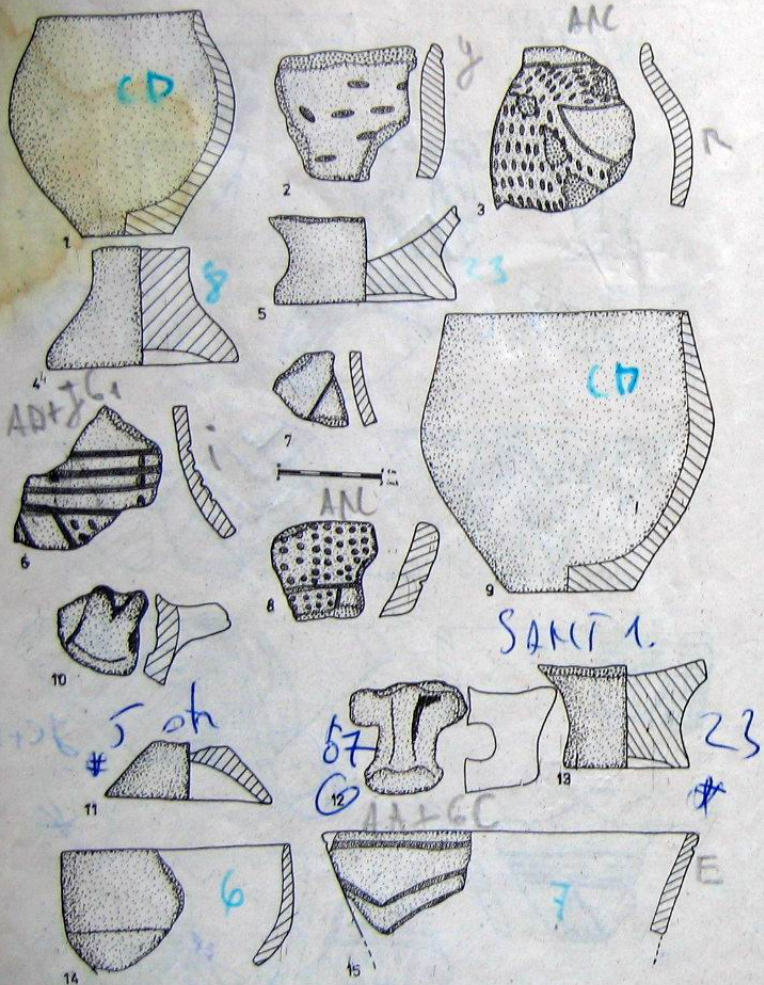
X

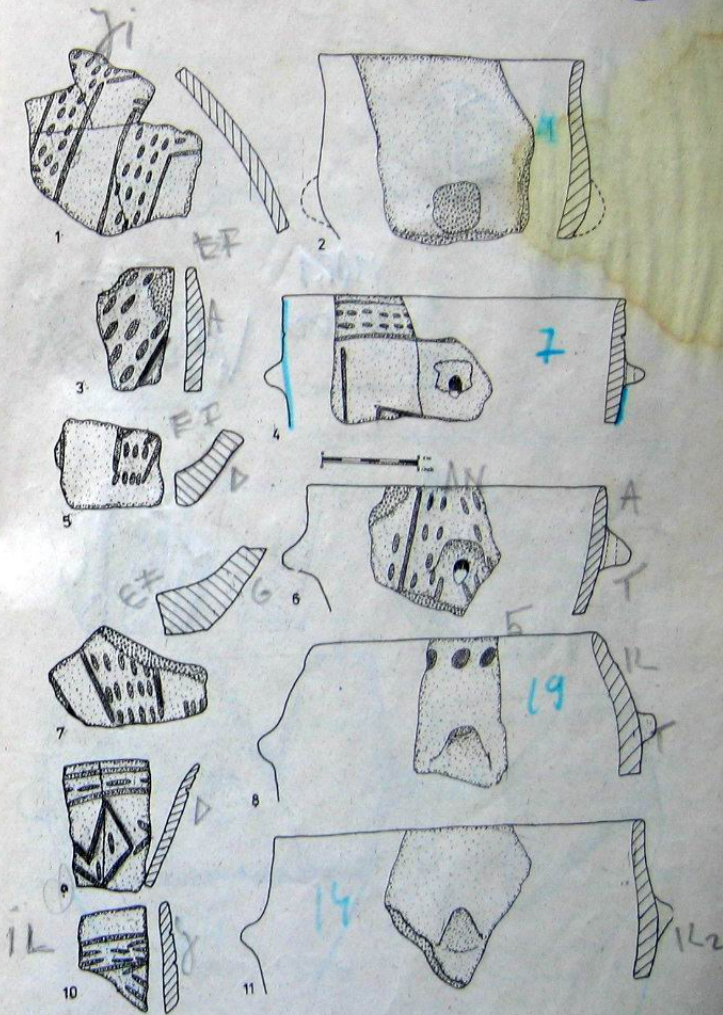
PLANȘA XLII

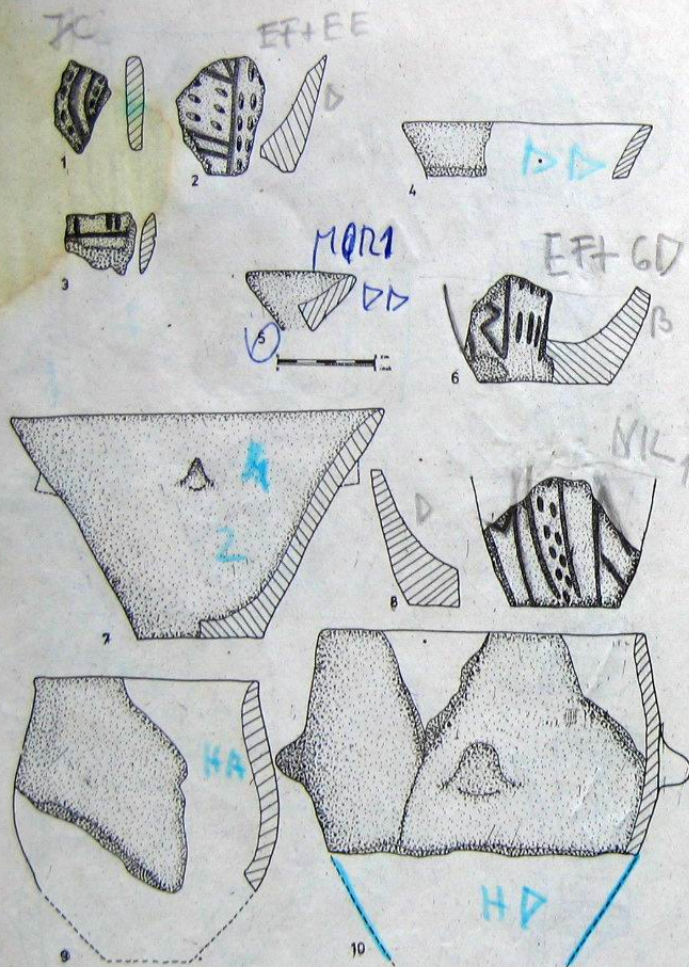
PLANȘA XLIII

PLAȘA XLIV

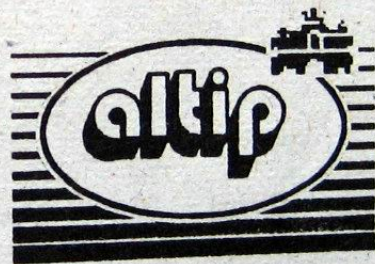
PLAȘA XLV

PLANȘA XLVI

CUPRINS

Cuvânt înainte (din partea editorului).....	5
Prefață	6
CAPITOLUL I	
DESCRIEREA GEO-MORFOLOGICĂ A ZONEI ORĂȘTIE	
(Marius Ciută)	7
A. Delimitarea zonei cercetate arheologic	7
B. Configurația geo-fizică	8
C. Căile de comunicație	15
D. Sursele de materii prime	16
CAPITOLUL II	
CERCETĂRI DE SUPRAFAȚĂ ÎN ZONA ORĂȘTIE	
(Sabin Adrian Luca)	17
CAPITOLUL III	
(Sabin Adrian Luca)	22
A. Descrierea cercetărilor sistematice de la "Dealul Pemilor", punct x ₂	22
B. Analiza materialului arheologic	45
CAPITOLUL IV	
ÎNCADRAREA CRONOLOGICĂ ȘI CULTURALĂ A AȘEZĂRII NEOLITICE DE LA ORĂȘTIE-"DEALUL PEMILOR" PUNCT X ₂	
(Sabin Adrian Luca)	68
A. Repere culturale turdășene	68
B. Așezarea de la Orăștie-"Dealul Pemilor", locul și rolul ei în cadrul culturii Turdaș	76
CAPITOLUL V	
ANALIZA RESTURILOR DE FAUNĂ DIN AȘEZAREA NEOLITICĂ DE PE "DEALUL PEMILOR"	
(Georgeta El Susi)	78
Abrevieri	96
Lista prescurtărilor bibliografice	97
DIE JUNGSTEINZEITLICHE SIEDLUNG VON ORĂȘTIE	
(Zusammessung)	106
Anhänge	115
Explicația ilustrațiilor	122
Ilustrații	127

Tiparul executat la
S.C. "ALTIP" S.A. Alba Iulia
sub comanda nr. 38A/1997
Alba Iulia
ROMÂNIA